Arbeiderbevegelsens Historielag i Akershus

Årbok 2013

Årbok 2013

Arbeiderbevegelsens Historielag i Akershus

Redaktør:
Jan-Erik Østlie

ISBN: 978-82-92611-22-7

Arbeiderbevegelsens Historielag i Akershus (AHA)

Tidligere utgitte årbøker:
1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012

Henvendelser om stoff og bilder skjer til utgiveren

Adresse:
Arbeiderbevegelsens Historielag i Akershus
Postboks 82,
2001 Lillestrøm

Årbokkomiteen:
Erling Diesen
Nina Hanssen
Knut Hongrø
Nils Waag
Jan-Erik Østlie

Grafisk produksjon:
LO Media
Postboks 8964 Youngstorget
0028 Oslo
Layout: Mehmet Sezer og Anne Garvoll

Bildet på forsiden:
Scene fra Lenseteatrets forestilling «Cabaret på elva», under Øyerendagen 26. august. Skuespillerne er Eivind Dahle og Carina Furseth. *(Foto: Jan-Erik Østlie)*

Bildet på baksiden:
Trubaduren Trond Granlund. *(Foto: Jan-Erik Østlie)*

Innhold

Forord 4
Kap. 1 - Elise Mathilde Næss – første kvinne fra Akershus på Stortinget 5
Kap. 2 - Kvinner i Askerpolitikken 11
Kap. 3 - Den hittil eneste arbeiderpartiordfører i Bærum 16
Kap. 4 - Kvinnestemmerett – 100 år 22
Kap. 5 - Kulturprisvinneren 28
Kap. 6 - Menn av malm, jenter av jern 34
Kap. 7 - Nedreaas og Nesodden 40
Kap. 8 - Hanna – folkets kvinne ..... --
Kap. 9 - Makt til kvinnene ..... --
Kap. 10 - Øyerenprisen til Åse Kleveland ..... --
Kap. 11 - Arbeiderpartikvinnen av de fire store ..... --
Kap. 12 - ..... --
Kap. 13 - Kvinnegruppa i Rælingen ..... --
Kap. 14 - Severine Dahlen ..... --
Kap. 15 - Harriet Andreassen ..... --
Kap. 16 - Rælingens første kvinnelige ordfører ..... --
Kap. 17 - Flyplassen og Romerikes vekst ..... ---
Kap. 18 - 8,2 km museum – Arbeidermuseet på Sagene ..... ---
Kap. 19 - Arbeidermuseet langs Akerselva ..... ---
Kap. 20 - Handlingsplan 2013 – 2016 ..... ---
Kap. 21 - Beretning for årsmøteperioden 2012 – 2013 ..... ---
Kap. 22 - Protokoll fra årsmøtet 14. mars 2013. ..... ---

Alle har en historie!

Dette var overskriften på leder Harald Løbak Thoresens hilsen i den første årboka 1988. Du står nå med den 24. årboka fra AHA i handa. Dette er resultat av årbokkomiteen, under ledelse av Jan-Erik Østlie sitt arbeid i 2013. Men, arbeidet er ikke deres alene, flere har levert inn bidrag til årboka. Og vi ønsker flere bidrag fra medlemmer, også fra andre, for alle har en historie.

Året 2013 er snart over. Det er gjort noen organisatoriske endringer på årsmøtet. Styret er blitt større og derved fordeles styrearbeidet på flere. Årsmøtet gjorde noen endringer i vedtektene og det ble etablert en handlingsplan. Dette finner du i årboka 2013.

I løpet av året er det etablert en hjemmeside for AHA. Denne finner du på http://www.ahahist.no Her finner du diverse om AHA samt nyheter, informasjon og aktuelt stoff. Dette gjelder ikke minst informasjon om utflukter, turer og medlemsmøter.

Det er etablert en praksis med at AHA bruker e-postsystemet for å nå medlemmer med ulik informasjon, ulike saker. Vi har erfart at vi sitter med en del e-postadresse hvor vi ikke når fram. Det er også en del som ikke har oppgitt e-postadresse. Det oppfordres til alle som vet vi ikke har nådd dem på e-postadresse eller som vet vi ikke har fått e-postadresse, å sende den så snart som mulig til oss på ahahistorie@gmail.com Årboken blir utsendt som post til alle medlemmer vi ikke når på annen måte.

AHA ønsker gjennom besøk i partilag, fagforeninger og historielag i Akershus å gjøre kjent hva AHA driver med. Vårt arbeid er kort sagt å være med på å bevare og formidle arbeidsfolks og arbeiderbevegelsens historie i Akershus. Det gjør vi gjerne i lag med andre foreninger og lag.

Som nevnt, alle har en historie. Du er velkommen som bidragsyter til kommende årbøker. Lykke til med lesingen av årets årbok.

Nittedal, 1. november 2013.

Sissel Marit Bue
Leder.

Forord

Jan-Erik Østlie
Årbokredaktør

Elise Mathilde Næss – første kvinne fra Akershus på Stortinget

Fra Aurskog via den store verden og til Asker og Stortinget. Som den første kvinne fra vårt fylke.

■ **Erling Diesen,** (tekst) **E. Rud (1924),** (foto)

Elise Mathilde Næss ble født 8. desember 1867 i Urskog, eller Aurskog som vi sier i dag, som datter av Ole Christiansen og hustru Elisa Bernhardine f. Johnsen. Innen hun ble konfirmert i 1882 hadde familien flyttet til Asker, der faren var blitt stasjonsmester

Klempaa

I ung alder var Mathilde – som hun ble kalt – ute i den store Verden. Hun arbeidet som guvernante både i Portugal og i Boston, USA.
12. april 1894 giftet hun seg i Asker med lege Øystein Næss, som bodde på Østenstad. De slo seg ned på eiendommen Egelund, som i dag har adressen Asker terrasse 11, nær Asker Sentrum.

Så kom barna i tur og orden: Øystein i 1895, Jørgen i 1896 og Elisa i 1900. I 1905 rammes familien av et hardt slag, i det eldstegutten Øystein dør av blindtarmbetennelse 10 år gammel. Men to år senere kommer minstejenta Eldri. Året etter, i 1908, finner vi Mathilde Næss i bestyrelsen for barnekoret «Klempaa».

Sosialdemokrat

Mathilde kom til å spille en sentral rolle i det politiske liv i Asker gjennom mange år. Fra 1913 til 1937 var hun med unntak av perioden 1922-1925 medlem av Asker herredsstyre. Allerede i 1913 – det året alle kvinner over 25 år fikk stemmerett – sto hun øverst på Arbeiderpartiets liste, som vant tre nye plasser ved valget det året. Partiet økte fra seks til ni representanter. I de fleste periodene var hun medlem av

eller varamedlem til formannskapet. I de årene arbeiderbevegelsen i vårt land var organisatorisk splittet på grunn av holdningen til Moskvainternasjonalen, representerte hun Sosialdemokratene som hele tiden tok avstand fra denne. Da arbeiderpartiene igjen var samlet, ble Mathilde gruppeformann i herredsstyregruppa.

Også i den perioden Mathilde var ute av herredsstyret, var hun politisk aktiv på andre områder. Hun støttet organisasjonen til arbeidsløse og nødsarbeidere som krevde høyere ledighetsbidrag. Selvsagt ble hun kritisert for dette engasjementet fra borgerlig hold.

«Fru doktor Næss»

Det sier noe om holdningen til kvinner i det offentlige liv den gang at lokalavisen Asker og Bærums Budstikke i sine herredsstyrereferater jevnlig omtaler henne som «fru doktor Næss», «fru distriktslæge Næss» eller «fru Næss». En meget kjent kvinnelig medrepresentant for Frisinnede Venstre ble tilsvarende omtalt som «fru Garborg»!

Asker Arbeiderpartis kvinneforening hadde Mathilde stiftet allerede i 1917, og sto som formann til året etter at hun trakk seg ut av kommunepolitikken ved valget i 1937. Denne foreningen arrangerte båtturer for beboerne på gamlehjemmet. Den stilte krav om økning av forsorgssatsene i de verste nødsårene. Den arbeidet for bedring av edruskapsforholdene, og den krevde tilsetting av kommunal helsesøster. I 1916 ble tanken om et kommunalt vannverk tatt opp i herredsstyret av en venstrerepresentant. En utredning var klar i 1922, men motstanden mot dette «pengesluk» var stor. Et forslag fra Mathilde Næss om en åpningsbevilgning på 10.000 kr oppnådde bare tre stemmer. Først i 1936 startet utbyggingen av et kommunalt vannverk i Asker.

Restriktiv alkoholpolitikk

I 1917 tok Mathilde opp spørsmålet om å opprette et kommunalt barnehjem, slik at det kunne bli slutt med å sette bort barna til private mot betaling. Denne saken verserte gjennom mange perioder, og i hele mellomkrigstida hadde Arbeiderpartiet denne saken på programmet.

Fritt skolemateriell ble derimot vedtatt i 1917, og året etter ble også fritt materiell til håndgjerning vedtatt etter forslag fra «fru Næss».
Den gang som nå var det innen arbeiderbevegelsen ulike holdninger til alkoholpolitikken. Mathilde sto for en ganske restriktiv linje. Asker hadde et
Øl- og vinsamlag som Arbeiderpartiet fikk støtte av Venstre og to høyrerepresentanter til å avvikle i 1918.

Kommunal kinodrift

En kommunal undersøkelse tidlig på 1920-tallet avslørte en meget dårlig boligstandard i den gruppen av befolkningen som hadde vanskeligst økonomi.

Herredsstyret vedtok derfor i 1922 en garantiordning for låneopptak til egen bolig. Mathilde Næss hadde allerede tidligere foreslått en slik ordning. Hun hadde vært med sin mann på sykebesøk rundt om i bygda, og sett hvordan det sto til.

I 1922 var det strid om hvorvidt kinoen på lokalet Venskaben skulle være kommunal eller privat. Den ble kommunal med Arbeiderpartiets og tre borgerlige stemmer. Mathilde satt i kinostyret sammen med blant andre «fru Garborg». Mathilde talte her ungdommens sak. Hun framholdt hvilken adspredelse og lærdom ungdommen kunne få av gode filmer. Lokalet, som fortsatt er i drift, ble bygget allerede i 1904 etter initiativ av en kvinnegruppe som kalte seg «Askers Venskabelige Forening». Mathilde var formann også her en tid.

Doktoren dør

Allerede tidlig på 1920-tallet hadde Mathilde Næss tatt initiativ til en innsamling for å få bygget et fødehjem i Asker. Hun engasjerte seg gjennom Asker Røde Kors, der hun var «viceformand» fra 1922 og «formand» fra 1929 til sin død i 1940. I april 1930 åpnet Asker Røde Kors fødehjem med sju senger og med Mathilde som styreformann. I 1937 ble fødehjemmet utvidet til 12 senger. Det var i drift til helt ut på 1970-tallet.

Til stortingsvalget i 1924 sto «Fru doktor Næss, Asker» som nr. 3 på Sosialdemokratenes liste i Akershus, men de fikk valgt inn bare én representant.
I 1925 opplevde Mathilde igjen en dyp sorg ved at hennes mann, dr. Øyvind Næss døde av slag. Av minneordene framgår det at også han hadde vært en avholdt og sosialt engasjert mann som blant annet ga gratis behandling til fattige pasienter. Han var den første askermann som eide bil, og kunne dermed komme raskere fram til sine pasienter enn da han brukte hest.

Første suppleant

Før stortingsvalget i 1927, da partisplittelsen stort sett var over, skrev Mathilde Næss dette i Asker og Bærums Arbeiderblad – en avis som kom ut en à to ganger ukentlig et par år på slutten av 1920-tallet – om kvinnenes engasjement i politikken:

«*Vi vil ikke forsøke at trenge os forbi manden, men ved siden av ham hjælpe til at bygge op et godt samfund. Vi kvinder maa nu forstaa, at det ikke alene er vaar pligt at interessere os for vaart eget, men ogsaa for det store hjem som heter samfundet og med liv og sjæl delta i alt det, som kan fremme og forbedre ikke alene individene, men hele samfundets kaar. Vi kvinder vil ikke længer finde os i at ungdommen oplæres i hat til sine medmennesker, selv om disse bor udenfor vort land.*»

Ved stortingsvalget i 1930 sto Mathilde Næss som nr. 4 på Akershus Arbeiderpartis liste. Arbeiderpartiet gjorde et dårlig valg det året – blant annet drev de borgerlige en ufin propaganda med påstander om at partiet skulle være kristendomsfiendtlig. Akershus Arbeiderparti gikk tilbake fra ca. 46 prosent i 1927 til ca. 41 prosent, og fikk inn tre representanter. Mathilde Næss ble dermed

«1. suppleant», og møtte på Stortinget i den egenskap. Med denne gjesteopptreden ble hun etter den oversikt vi har den første kvinne fra Akershus som møtte på Stortinget. Første faste kvinnelige representant fra Akershus, Helga Anna Augusta Ramstad fra Aker, ble valgt inn i 1933 da Arbeiderpartiet igjen kom opp i vel 46 prosent av stemmene.

Underholdt de gamle

Også de gamles ve og vel engasjerte Mathilde seg i. Familien Næss hadde hytte nede ved Blakstad brygge. Dit ble beboerne på «Gamlehjemmet» – åpnet allerede i 1909 – invitert om sommeren, og hjemturen skjedde gjerne som en rundtur i bygda med bil. Mathilde satt i styret for hjemmet allerede fra første stund. Hun spilte piano, og underholdt for de gamle ved forskjellige anledninger.

Spørsmålet om å innføre kommunal alderspensjon var blitt reist flere ganger. I 1929 ble det nedsatt en komité for å utrede spørsmålet. Et mindretall, bestående av blant andre Mathilde Næss, gikk inn for å innføre slik pensjon. Men herredsstyret sa nei med 17 mot 14 stemmer. Alderstrygd for hele landet kom først med regjeringen Nygaardsvold i 1935.

Spørsmålet om fri fra skole og arbeid på 1. og 17. mai verserte i mange år. Spesielt var selvsagt 1. mai kontroversiell. Mathilde og en partifelle foreslo i 1928 at forretningene burde stenge kl. 15 på 1. og 17. mai av hensyn til betjeningen. Forslaget falt i herredsstyret med én stemmes overvekt.

Kommunal middelskole

Arbeidet med å sikre allmennheten friluftsområder i Asker har en lang historie. I 1931 ble det nedsatt et friluftsråd med Mathilde som et av medlemmene. Initiativtager og leder var høyrerepresentanten Holger Koefoed.

Han ble siden en pådriver for å etablere Oslofjordens friluftsråd. Ærer den som æres bør!

Asker Arbeiderparti var inne i en god periode da partiet kunne feire 30 års jubileum i 1933. «*Fru Næss leste under stor oppmerksomhet partiets 30 års beretning, som hun selv hadde samlet inn stoffet til og forestått redaksjonen av. Den ble høytidelig overlevert i et praktfullt omslag av skinn*», skriver Bergsvein Nygårdshaug i sin bok utgitt etter 50 års jubileet.

I 1936 ble det vedtatt å opprette kommunal middelskole i Asker. Det var stor politisk strid om saken. I herredsstyret stemte 13 fra Arbeiderpartiet og fem borgerlig for å opprette middelskolen, mens 12 borgerlige og to fra Arbeiderpartiet stemte mot. De to ville heller satse på vannverk. Disse to fikk en alvorlig overhaling av Mathilde. Senere ble de til og med ekskludert fra partiet! Denne saken hadde vært tatt opp allerede i 1904, og kommunen kjøpte tomt for middelskolen i 1924. Men bygging av skolehuset hadde ennå ikke kommet i gang da krigen brøt ut i 1940.

Røde Kors og Folkehjelpa

I mange år, fra 1913 til 1937, var Mathilde Næss medlem av kontrollkommisjonen for de to psykiatriske sykehusene i Asker, Dikemark og Blakstad «asyler». Likeså var hun medlem av Asker kommunes vergeråd, forliksråd og helseråd.

Etter valget i 1937, da Mathilde hadde trukket seg fra de fleste kommunale tillitsverv, ofret hun seg helhjertet for Asker Røde Kors. Røde Kors og Norsk Folkehjelp organiserte hjelp til Finland i forbindelse med Vinterkrigen i 1939-1940. 1. mars 1940 – to uker før finnene måtte kapitulere for den sovjetiske overmakten – holdt Mathilde Næss foredrag i Vollen om dette hjelpearbeidet. Der ble hun rammet av slag, og livet ebbet ut samme kveld. Elise Mathilde Næss døde på post!

Døde brått og uventet

4. mars holdt Asker Sykepleie- og Tuberkuloseforening møte på Venskaben. Lærer Lunde holdt ifølge lokalavisen da denne minnetalen over Mathilde Næss:

«*Fru Mathilde Næss er gått bort. Det kom så uventet, så plutselig at det nesten ikke er til å tro. Man så henne jo for noen få dager siden i full vigør – ivrig opptatt med alt det som i denne tid fylte hennes sinn og tanke så helt: - arbeidet med Røde Kors. Fru Næss var et hjertemenneske, en ildsjel som brant for mange sociale oppgaver. Hun var således en av stifterne da denne vår sykepleieforening for snart 45 år siden ble dannet, var medlem av dens første styre, senere i mange år formann, til fru Fougner løste av. Og da tanken om et gamlehjem i Asker kom op, var hun selvsagt en talsmann for det, og stod som medlem*

Elise Mathilde og Øystein Næss.

av hjemmets styre til sin dødsdag. Og vi minnes henne da hun som formann i Røde Kors arbeidet for at Asker skulle få sitt fødehjem. Til å begynne med stod mange, som ofte ellers nokså uforstående. Men fru Næss ga sig ikke, hun kjempet saken frem, og hjemmet blev reist. Og i dag synes vi alle det var såre vel. Og nå var det hjelp til Finland og vårt forsvarsberedskap og førstehjelpkursene og omsorgen for egne kjære gutter som ligger ute på vakt. Slik var fru Næss, og slik skal hun stå i vår erindring. Signing og fred over minnet!»

Asker kirke, som har plass til 700 mennesker, var nesten fullt besatt ved Mathilde Næss´ begravelse 6. mars. Døtrene var ikke til stede, da de begge var i utlandet, den ene i USA og den andre i en av de baltiske statene. Sønnen Jørgen var på nøytralitetsvakt i Nord-Norge. Det ble flagget på halv stang i store deler av bygda.

Måtte vi bli lik fru Næss

6. februar året etter hadde signaturen K disse minneord om Mathilde Næss i Asker og Bærums Budstikke:

«*Hennes helstøpte karakter, hennes vilje til å hjelpe andre, hennes rettferdighetssans – å hun hadde så mye å lære oss. Det var alltid noe godt og edelt over fru Næss. Vi lever i en vanskelig tid, men vi gjør det ikke lettere ved bare å snakke om det. Måtte vi bli lik fru Næss. Om vi ikke kan greie de store ting hun utførte, så la oss gjøre hva vi kan. Sky alt som nedsetter et menneske i almindelig aktelse. Hør ikke på onde rykter. Det er snart gått et år siden fru Næss døde, men hennes minde lever like friskt blant alle som kjente henne. Hun var av de mennesker både voksne og barn savner. På hennes grav passer disse ord:*
Så blomster og blomster vil spire
hvor hen enn i verden du går.
Så ukrutt og ukrutt vil myldre.
Du høster hva selv her du sår.»

Kilder:

Informasjon fra Ørnulf Hellum, Tor Arne Midtbø og Heidi Wanggaard, Asker, oldebarna Øystein Næss, Asker og Jørgen Petter Næss, USA
Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste (NSD) Biografier 1905-1945
Frank Robert Elvik: Partiet som farget Akershus rødt.
Akershus Arbeiderparti 1902-2002
Bergsvein Nygårdshaug: Asker Arbeiderparti gjennom femti år, 1903-1953
Hans Chr. Mamen: Askers Historie. 1965
Halvard Torgersen: Asker. 1941
Lars Thue: Asker 1840-1980, Universitetsforlaget 1984
Per Otto Borgen: Asker og Bærum leksikon
Frøydis Bryhn Ross: Fra gamlehjem til bo- og eldresenter. Asker gamlehjem 100 år
Stortingets informasjonstjeneste
Asker og Bærums Budstikke, diverse årganger
Kirkebøker for Urskog og Asker
Folketellinger for Asker 1900 og 1910

Kvinner i Askerpolitikken

Kvinnekuppet i Asker har mange hørt om, men hva var det egentlig som skjedde?

■ **Erling Diesen** (tekst) **Asker og Bærums Budstikke** (foto)

Kvinner i Askerpolitikken forbinder vel de fleste med det såkalte kvinnekuppet ved kommunevalget i 1971. Inspirasjonen til dette kuppet var et tilsvarende kupp i Modum i 1967. Industrikommunen Modum hadde hatt ordførere fra Arbeiderpartiet helt siden 1926. Men det var jo stort sett bare gubber som satt og styrte. Det så ei dame fra Vikersund seg lei på, og søkte råd hos redaktør Per Hovengen i lokalavisa BygdePosten om hvordan man kunne få inn flere kvinner i kommunestyret. Hovengen tok for seg en bunke SF-lister, der det faktisk bare var ført opp mannlige kandidater. Han strøk ut alle navnene, og førte opp kvinner fra de andre listene. For at dette ikke skulle avsløres som en organisert aksjon, noe som ville ført til at listene hadde blitt forkastet, førte han dem opp i forskjellig rekkefølge! 17 slike lister ble avgitt ved kommunevalget i Modum i 1967. 15 kvinner av 41 representanter ble valgt inn. Uten denne aksjonen – for en aksjon var det jo – ville det ha kommet inn tre. Resultatet vakte oppsikt over hele landet. I avisene kunne vi se bilde av de innvalgte damene hand i hand i ei lang rekke, fra Kommunistene til Høyre.

Rikssensasjon

Før valget i 1971 inviterte leder av Hofstad husmorlag, Karla Skaare, redaktør Hovengen til Asker. Han lærte Askerkvinnene samme lekse som han hadde lært Modumkvinnene fire år tidligere. Resultatet uteble ikke. Det ble avgitt 100 stemmesedler med utelukkende kvinnenavn. Innvalgt ble 27 kvinner og 20 menn i Asker kommunestyre. Ny rikssensasjon.

Alle de sju ukumulerte kandidatene som ble valgt inn fra Arbeiderpartiets liste, var kvinner. De ukumulerte gutta ble bare vararepresentanter. Personlig ble jeg annen vararepresentant. Men kvinnene i partiet sa både til meg og til første varare-

presentant Harald Henriksen at vi måtte bare ikke innbille oss noe. Vi var begge gift med meget bevisste kvinner, som nok skulle sørge for at vi ville innta de rette standpunktene. Så jeg prata følgelig om grønne og myke verdier og flere barnehager i fire år!

Barnehager i Asker

Asker Arbeiderparti hadde gått til valg i 1971 på at det måtte bygges ti barnehager i bygda. Vi ble ledd ut av de gamle gubbene på høyresida. Vi hadde skauen vi, sa de. Hva skulle ungene med barnehage? Asker hadde én kommunal barnehage den gang. Allerede i foregående periode hadde SV-representanten Guri Lindbom gått i bresjen. Dessuten hadde initiativrike småbarnsmødre anført av Venstrepolitikeren Kari Bjerke Anderssen fått i gang en eller to private barnehager. Mange av de yngre kvinnelige politikerne på høyresida var nok også mer enig med oss enn med sine mannlige partifeller. Høyres Annemor Onarheim sto på allerede fra 1960-tallet.

Både innen sine respektive partigrupper og på tverrpolitisk grunnlag utførte de 27 kvinnene mye godt politisk håndverk. Ikke minst gjaldt det nettopp utbygging av barnehager. Så i dag er det 76 barnehager i Asker, store og små, private og kommunale!

Heggedal hovedgård

Trygging av skoleveier var en annen kampsak for askerkvinnene, ja trafikksikkerhet generelt. I alle reguleringsplaner kjempet kvinnene for at det skulle avsettes arealer for lekeplasser.

Heggedal hovedgård hadde vært noe i retning av et herresete, en periode eid av en stornazist. Etter at kommunen tok over ble gården brukt som sosialbolig og forfalt. Spørsmålet kom opp om hvorvidt hovedgården skulle rives eller rehabiliteres. Mange av de gamle askerbøringene innen Arbeiderpartiet hadde naturlig nok sterke negative følelser overfor eiendommen, og gikk inn for riving. Innen Høyre var man redd for at en rehabilitering ville bli et pengesluk. Men Riksantikvaren varslet vedtak om fredning. Etter en stor arbeidsinnsats av frivillige, og tilsvarende stor innsats av kvinnelige politikere og noen mannlige, har hovedgården nå i mange år vært en populær arena for arrangementer av mange slag.

Likestilling

Allerede tidligere hadde Norske Veritas ønsket å etablere seg på den naturskjønne halvøya Konglungen. Det ville kvinnene ikke vite noe av. Berit Ås diktet kampsang, og det endte med at Veritas etablerte seg på Høvikodden i Bærum.

Kvinnene i kommunestyret arbeidet for lønnsmessig likestilling mellom kvinnelig og mannlige arbeidstagere i kommunen. De arbeidet også for kommunal enkemannspensjon på like linje med enkepensjon, men i den saken gikk de på et knapt tap. Flere saker kunne vært nevnt.

Drøftinger på do

Men vi må også berette om noen av de mest spektakulære «stuntene» kvinnepolitikerne i Asker fikk i stand i denne perioden.

Høyres Jon Fossum hadde allerede vært ordfører i én periode, valgt etter kommunevalget i 1967 i en nokså opprivende strid. De andre borgerlige partiene nektet nemlig å støtte den ordførerkandidaten Asker Høyre hadde gått til valg på. Ville Høyre beholde ordførervervet, måtte de vær så god å stille Fossum. Og deretter ble Fossum gjenvalgt til ordfører for 1972-73, da med én stemme mer enn Berit Ås fra Arbeiderpartiet fikk. Dog hadde de kvinnelige representantene først diskutert å stille en kvinnelig kandidat på tverrpolitisk basis, Alette Buttingsrud fra Senterpartiet. En rekke av de kvinnelige tverrpolitiske drøftingene fant for øvrig sted på Rådhusets dametoalett!

Berit Ås skifter parti

Så kom man til varaordførervalget. Det ble stilt tre kandidater: Marie Borge Refsum fra Høyre, Berit Ås fra Arbeiderpartiet og Tove Bye fra Senterpartiet. Første avstemning ga Marie 23 stemmer, Berit 21 stemmer og Tove 3 stemmer. Det blir 47, og ingen hadde flertall. Før annen avstemning opprettholdt Tove noe overraskende sitt kandidatur. Avstemningen ga fortsatt Marie 23 stemmer. Men Berit fikk også 23, og Tove fikk én. Hva hadde skjedd? De to kvinnene i Senterpartiets gruppe, Tove og Alette hadde bestemt seg for å stemme på Berit i andre omgang. Men det fortalte de ikke til tredjemann i gruppa, Arne Sandbu. Han stemte lojalt på sin gruppeleder også i andre omgang. Jeg skulle gjerne ha vært flue på veggen i det etterfølgende møte i Senterpartiets gruppe. Sandbu var jo blitt lurt opp i stry! Berit Ås vant loddtrekningen og ble varaordfører. Innen nytt valg midt i perioden hadde Berit Ås forlatt Arbeiderpartiet pga EF-striden. Arbeiderpartiet inngikk da en avtale med Høyre, og Kolbjørn Falk Halvorsen fra Arbeiderpartiet ble varaordfører de siste to åra i perioden.

Skulpturelle komplikasjoner

Men damene hadde mer på lager. I Asker rådhus arrangeres det hvert år i desember en såkalt torskemiddag for de folkevalgte og en del andre «fremtredende» personer. I et tidligere formannskapsmøte hadde Berit og Marie reagert sterkt på et tilbud fra den lokale Lions klubb. Klubben ville gi kommunen en skulptur av en splitter naken Askerpike som skulle stilles opp blant noen busker ved lokalet Venskaben i Asker Sentrum, slik at folk kunne komme i intim kontakt med henne! Også Høyrerepresentanten Ragnhild Foss reagerte som de to. Disse damene sa at i likestillingens navn måtte vi få en Askergutt også! Damene dro til en klesbutikk og fikk overta en mannlig utstillingsdukke. Mannlige utstillingsdukker er som man vel har observert, ganske så «kjønnsløse». Damene kontaktet da et annet kvinnelig kommunestyremedlem som hadde en kunstnerisk åre, Jane Mykle fra Sosialistisk Folkeparti.

Jane Mykle kompletterte skaperverket. Det vakte bestyrtelse da skulpturen i all sin manndoms prakt ble avduket under torskemiddagen. Husk dette var tidlig på 70-tallet. Vaktmester Arvid Gjeving rev forkledet fra en av serveringsdamene, kom styrtende til og fikk redusert skandalen! Da bølgene hadde lagt seg, uttalte Jane Mykle på sitt velpleiede, høyborgerlige bergensk: «Jeg har ikke hatt noen modell. Jeg tok ham helt efter hukommelsen».

«Firerbanden». Fra venstre Kari Bjerke Anderssen, Berit Ås, Tove Bye og Marie Borge Refsum.

Piker fra balletten

Vi opplevde til og med en oppvisning i ballettdans ved de nevnte Berit, Marie, Tove og Kari. Berit Ås hadde igjen diktet sang: «De gamle piger fra baletten» til en melodi fra en gammel Chat Noir-revy. La oss ta med et par av de seks versene:

Vi gamle piker fra baletten – tra-la-la-la-la-la-la,
Vi kom litt sent med i stafetten, men vi beveger oss da!
For på livets store scene, som er gjennomført revy
Planla vi en dag å gjøre vår ----------deby

Så alle piker i baletten jobber nå flittig på si´
Med kløkt og kunnskap får baletten en ny og merkelig "vri"
De forsøker føre skjønnhet inn i dagens politikk
Selv om de andre ler så de får helt kolikk

Koreografien var i de beste hender, ved ballettdanserinnen Tone Bjørneboe. Stor suksess og stor reportasje i Budstikka!
Det ble med den ene perioden med kvinneflertall i Asker. I de fleste partiene kom man tilbake til det mer «normale», dvs en del flere menn enn kvinner. Men i Asker Høyre tok mennene blodig hevn. Der ble det ikke mange kvinner tilbake.

Kilder:

Unni Venke Holm: Modum-metoden. Årsskriftet Gamle Modum 2013
Irene Mårdalen: Kvinnekuppet i Asker. Falch hurtigtrykk, Oslo 1998
Informasjon fra Berit Ås, Marie Borge Refsum og Kari Bjerke Anderssen

Den hittil eneste arbeiderpartiordfører i Bærum

I Asker og Bærums leksikon står det om Leif Andreas Larsen:«Han var den første Ap-ordfører i Bærum, og i sitt politiske liv fikk han utfolde sin virketrang og sine lederegenskaper. Han var en klok mann og et godt menneske.

■ **Erling Diesen** (tekst)

Leif Larsen ble født i Oslo 2. januar 1898. Foreldre var kirketjener Nils Larsen i Uranienborg menighet og hustru Annette Marianne Olsen. Faren var født og oppvokst på den tidligere finneplassen Svarvestola ikke langt fra innsjøen Glitre i Drammens nordmark, eller Finnemarka som er det vanlig navnet i dagligtale. Svarvestola ligger i Modum kommune. Moren var fra Drammen.

Til Bærum

I 1937 giftet Leif seg med Ragna Johanne Hansdatter Solheim, som også kom fra Modum, nærmere bestemt Geithus. Ragna var utdannet lærer.
Leif Larsen tok lavere telegrafeksamen i 1915 og høyere i 1916. Det året begynte han som telegrafassistent i Trondheim. I 1918 hadde han samme stilling i Oslo. Han ble sekretær ved telegrafstyret i 1919. Parallelt med arbeidet studerte Leif jus, og ble cand. jur. i 1924. I 1926 flyttet han med foreldrene til Bekkestua i Bærum. Huset i Fagertunveien på Bekkestua hadde siden 1913 vært feriehytte «langt på landet». Etter hvert ble det nokså urbant på Bekkestua.

Inn i herredsstyre

Leif hadde i sin ungdom i Oslo vært medlem av Sosialdemokratisk Studenterforening. Etter å ha flyttet til Bærum engasjerte han seg straks i lokalpolitikken. Han satt som formann i Bærum Arbeiderparti fra 1930 til 1935.

Allerede i 1931 ble han innvalgt i Bærum herredsstyre, og kom rett inn i formannskapet sammen med blant andre Halvdan Koht, som var gruppeformann. Bærum Arbeiderparti gikk dette året til valg på kamp mot arbeidsløsheten, for

Maleri av Leif Larsen, henger i kommunestyresalen i Sandvika.

utbygging av veier, vann- og avløpsanlegg, skattelettelser for dem som hadde minst inntekt, hjelp til ubemidlede for å unngå tvangsauksjon av hjemmene, fri folkeskole og billigere høyere skole, samt offentlig rutebildrift basert på bygdas samlede behov og ikke profittmaksimering. Tross dette utmerkede programmet gikk Arbeiderpartiet tilbake fra 42 til 41 prosent av stemmene. Høyre beholdt ordføreren, og Arbeiderpartiets forslag ble det lite av. Flere mennesker kom på forsorgen.

Foretrakk kommunepolitikken

For bedre å komme ut med sitt budskap startet Bærum Arbeiderparti i mai 1932 månedsbladet «Bærum-Politikken» med Leif Larsen og Halvdan Koht i redaksjonen. Ved stortingsvalget i 1933 ble Arbeiderpartiet størst i Bærum med nesten 40 prosent av stemmene, idet Høyre gikk tilbake. Også ved kommunevalget året etter beholdt Arbeiderpartiet stillingen og fikk 26 representanter mot Høyres 24. Da Halvdan Koht i mars 1935 ble utnevnt til utenriksminister i Nygaardsvolds regjering, rykket Leif opp til gruppeleder.

Øverst på programmet sto da utvidelse av sykehuset og ny middelskole med økt antall friplasser.

Ved stortingsvalget i 1936 fikk Arbeiderpartiet hele 43,5 prosent av stemmene. Frammøteprosenten var 86! Leif hadde før dette valget vært på tale som stortingskandidat, men han foretrakk jobben i Telegrafverket og kommunepolitikken.

Telegrafverket

Ved kommunevalget i 1937 gjentok Arbeiderpartiet sine tidligere krav, og i tillegg gikk de inn for økt støtte til idrett og friluftsliv, samt kommunal overtagelse av elektrisitetsforsyningen. Arbeiderpartiet og Høyre fikk 26 representanter hver. Men Høyre fikk Venstres tre stemmer ved ordførervalget, mot at de fikk varaordføreren. Leif fortsatte som gruppeleder. Det ble noe bedre økonomiske tider i denne perioden. Arbeiderpartiet gikk inn for at kommunen i denne situasjonen burde foreta investeringer, blant annet for at flere skulle komme i arbeid. Men Høyre foretrakk skattekutt, og slik ble det.

Yrkesmessig steg Leif i gradene innen Telegrafverket. Han ble kontorsjef i 1936. Fra 1939 var han trafikksjef, inntil han i august 1941 ble avsatt og erstattet med en fyr som NS-myndighetene hadde større tillit til.

Krigen

Som arbeidssøkende fikk Leif jobb i et forsikringsselskap. Men det sies at han ikke greide å selge en eneste forsikring! En sannsynlig teori er at forsikringsjobben bare var et skalkeskjul for motstandsarbeid mot okkupasjonsmakten. En kveld i mars 1944 – da bare barna var hjemme sammen med en barnepasser – stormet Statspolitiet inn i Fagertunveien og foretok en razzia. De fant en såkalt «illegal avis». Leif ble innbrakt til Victoria Terrasse, og fikk en temmelig ublid mottagelse med spark

og slag. Han ble dømt til et års fengsel, som ble sonet på Bredtvedt og på Berg ved Tønsberg. I sin dagbok noterte Ragna at «gutta på skauen» hadde vært hos dem med mat. De hadde jo ingen inntekter. I mars 1945 slapp Leif ut. Da freden brøt løs i mai, ble NS-mannen byttet ut, og Leif gjeninntok sin plass i Telegrafverket. Utpå sommeren innga han anmeldelse mot Statspolitiet for den stygge behandling han hadde fått ved innbringelsen til «Terrassen».

Ordfører

Straks etter at Leif Larsen i 1945 var tilbake i sin stilling som trafikksjef, tok han opp arbeidet med statlig innløsning av de mange private telefonselskaper som den gang eksisterte, spesielt i byene.

I Bærum kom flesteparten av de gamle formannskapsrepresentantene sammen umiddelbart etter frigjøringen, og valgte Leif Larsen til varaordfører.
Det første kommunevalget ble avholdt 3. desember 1945. Da var det bred enighet om at boligbyggingen måtte gis første prioritet. Kommunistene sto på denne tiden sterkt i Bærum som i landet for øvrig. Arbeiderpartiet fikk 23 representanter og Kommunistene 7. De borgerlige fikk til sammen 26 representanter, og Leif Larsen ble valgt til Bærums første ordfører fra Arbeiderpartiet. I sin åpningstale som ordfører uttrykte han håpet om et godt samarbeid mellom alle partiene, og særlig om «den alt overskyggende sak» – boligsaken.

Så kom Høyre

Nytt kommunevalg ble holdt allerede etter to år, i 1947, slik at kommunevalgene skulle komme mellom stortingsvalgene. De to arbeiderpartiene mistet da sitt absolutte flertall. Men ved ordførervalget stemte mellompartiene på Leif Larsen, så han fortsatte som ordfører til 1951. I formannskapet ble stillingen 7 mot 7, så her kunne Leif om nødvendig gjøre bruk av sin dobbeltstemme.

Før valget i 1951 trakk Leif Larsen seg etter å ha vært gruppeleder siden 1935 og ordfører i seks år. På toppen av dette hadde han vært leder av Akershus Arbeiderparti fra 1946 til 49. Høyre sikret seg ordførerstillingen i Bærum i 1951, og har siden beholdt den.

Kraftverk

Kommunepolitikken ga nok likevel mersmak. Etter valget i 1955 tok Leif ytterligere to perioder i kommunestyret. For årene 1960-61 ble han til og med valgt til varaordfører, til tross for at det borgerlige flertallet da var nokså massivt. Det sier mye om hvilken tillit og respekt han nøt godt av i det kommunalpolitiske liv i Bærum. Som nevnt hadde Leif Larsen og Arbeiderpartiet engasjert seg sterkt i debatten om kommunal overtagelse av elektrisitetsforsyningen i Bærum. Det var nemlig to private selskaper – AS Glommens Træsliberi og Bærums Verks Elektrisitetsverk – som etablerte strømforsyning i Bærum tidlig på 1900-tallet. I 1947 inngikk kommunen

mot to høyrestemmer en avtale med Glommen om overtagelse fra 1955. Og Bærum Elektrisitetsverk ble da dannet.

Når det gjaldt kraftanskaffelse til Bærum gikk Leif Larsen inn for at dette burde løses i samarbeid med fylket og staten. Men det borgerlige flertallet gikk inn for egen kraftutbygging i fossefall som Bærum sammen med Asker hadde kjøpt i Numedal. Da det første kraftverket – Vrenga kraftverk i Flesberg – ble satt i drift i 1960, uttalte han til Budstikka: «Jeg gleder meg med de glade! Og så minner jeg om fylkesmann Trygve Lies ord om den sanne demokrat, som selv når noe går ham i mot, prøver med et smil, tar motgangen med fatning, nederlaget med ro, og jeg prøver som fylkesmannen å oppføre meg som den gode demokrat.» Leif Larsen ble medlem av styret i Asker og Bærum kraftselskap, som ble opprettet for disse utbyggingene i Flesberg og senere i Uvdal. Han slapp heldigvis å oppleve at de to kommunene i 1999 rett og slett solgte kraftverkene, og det til en pris på omtrent halvparten av den senere verdiutvikling.

Samarbeidsprisen

I Telegrafverket fortsatte avansementet til topps. I 1962 ble Leif Larsen utnevnt til telegrafdirektør. Allerede før krigen hadde han uttalt: «Det er vår drøm og vår streben at hver eneste borger i dette land, enten det så er i Finnmark eller på Sørlandet, i by eller bygd, får telefon.»

Det var nok ganske tungt å arbeide mot dette målet på 1960-tallet. Telefonutbyggingen var helt enkelt ikke prioritert av arbeiderpartiregjeringene. Kraftutbygging var viktigere. Typisk var den gamle LO-sjefen Konrad Nordahls uttalelse om at «telefonmangel er en fornem nød».

Likevel lanserte Leif Larsen i 1963 kampanjen «Bort med ventelistene». Det var ikke ukontroversielt. Linjekapasiteten begynte å bli sprengt. Framkommeligheten var ikke alltid tilfredsstillende. Men Leif sa at det er bedre med en dårlig telefon enn ingen telefon. Knappe statlige bevilgninger og inntektene fra bruken av telefonene ble skjøtt på med leverandørkreditter og abonnentlån på 1000 kroner. Den trange økonomien førte også til at deler av anleggsvirksomheten måtte reduseres. Men Leif ville for en hver pris unngå oppsigelser. Delvis var det vel hans sosialdemokratiske holdninger som lå bak. Men han håpet nok også på en bedre økonomisk framtid. Da ville det være bra å ha fagfolkene på plass fra første stund. Leif gikk ellers inn for å stimulere forskning og utvikling i samarbeid med leverandørindustrien. Han la også stor vekt på gode samarbeidsforhold, og fikk i 1966 Samarbeidsprisen for sin innsats for samarbeidsutvalgene innen de statlige virksomheter.

Aktiv pensjonist

Leif Larsen satt i toppjobben til i 1968. Da var han 70 år. Ved hans avgang uttalte samferdselsministeren, statsråd Haakon Kyllingmark: «Leif Larsen startet som telegrafdirektør med å erklære kamp mot ventelistene. Han fikk overbevist de bevilgende myndigheter, og når han nå trekker seg tilbake, er det som seierherre.» Gjennom sine mange aktive år i yrkeslivet og politikken ble Leif Larsen selvsagt engasjert i et stort antall styrer, råd og utvalg. Han representerte Telegrafverket i inn- og utland. Som pensjonist var han fortsatt aktiv innen politikken. Nedtegneren av disse linjer husker ham som deltager i representantskapsmøter i Akershus Arbeiderparti, rund og trivelig og med sin uadskillelige snadde.

Leif Larsen ble mye velfortjent heder til del. Han var kommandør av St. Olavs Orden, innehadde Danebrogsordenen og Nordstjerneordenen. Han mottok By- og herredsforbundets ærestegn og ble utnevnt til æresmedlem i Telegrafmennenes Landsforbund. Og selvsagt var han æresmedlem av Bærum Arbeiderparti.
Leif Larsen døde 29. april 1978, vel 80 år gammel.

Kilder:

Asker og Bærums Budstikke, diverse utgaver
Wikipedia. Leif Andreas Larsen
Halvdan Koht: Bærum Arbeiderparti 1902-1952.
Hvem er hvem, 1968
Frank Robert Elvik: Partiet som farget Akershus rødt. Akershus Arbeiderparti 1902-2002
Harald Espeli: Norsk telekommunikasjonshistorie, bind 2. Det statsdominerte telegrafregimet (1920 – 1970). Gyldendal Norsk Forlag 2005.
Per Ottar Borgen: Asker og Bærum Leksikon. Forlaget for by- og bygdehistorie
Stein Arne Bakken, Ingvild Baklid og Sissel Graver: Et krafttak for bygdene. Energiforsyningen i Asker og Bærum på 1900-tallet. 2001
Informasjon fra Nils August Larsen, Lars Henrik Larsen og Mari Anne Henriksen, Leif Larsens barn.

Kvinnestemmerett – 100 år

Stemmerett for kvinner kom ikkje av seg sjølv.

■ **Magnhild Folkvord** (tekst)

100 år med stemmerett. Vi kan rekna bakover og tenkja etter kven av våre formødrer, bestemødrer eller oldemødrer som var fødde i eit samfunn der kvinner ikkje hadde stemmerett. Kanskje var ein del av dei aktivt med i den kampen som førte fram til at Stortinget omsider i 1913 kunne gjera einstemmig vedtak om same stemmerett for kvinner som for menn. Stemmerett for kvinner kom ikkje av seg sjølv, det var eit krav som i utgangspunktet møtte motstand vi knapt kan forestilla oss i dag.

Kvindestemmeretsforeningen

Kravet om stemmerett for kvinner vart reist på ei tid da heller ikkje alle menn hadde stemmerett. Berre dei mennene som betalte skatt av inntekt over eit visst nivå hadde stemmerett da framsynte kvinner i Kristiania stifta Kvindestemmeretsforeningen. Dei kvinnene som først kravde stemmerett for kvinner på same vilkår som menn protesterte mot kjønnsdiskriminering. Dei som gjekk i spissen for dette radikale kravet, var i hovudsak Venstre-kvinner. Arbeidarrørsla kravde allmenn stemmerett, eit klassekrav. Dei tok i bruk 17. mai som ein kampdag der allmenn stemmerett for kvinner og menn var den eine av to viktige parolar, og det gjekk store stemmerettstog på nasjonaldagen.

Mannens gjerning

Første gongen Stortinget diskuterte kvinnestemmerett – det var i 1890 – vart dei underlegaste argument framførte. Høgremannen biskop Johan Christian Heuch argumenterte energisk – dersom kvinnene skulle få stemmerett og begynna å bruka tida på politikk, ville samfunnet bryta saman. Kvinnene sin plass var nemleg i heimen, der var dei uunnverlege. Og svikta dei heimen, ville det gå ille med heile samfunnet. Biskopen kunne til og med fortelja sine kollegaer i Stortinget om kor ille

det hadde gått andre stader der kvinnene var frigjorte og gjorde mannens gjerning – der hadde det utvikla seg ein eigen kvinnetype, ein steril kvinnetype. Ein annan av stortingsmennene meinte at kvinnesaka slik den hadde utvikla seg i Amerika og i England, ikkje bygde på kristen etikk, og det var ei alvorleg åtvaring i Noreg i 1890. Andre stortingsmenn snakka varmt for stemmerett for kvinnene, men dei vart nedstemte i denne omgangen.

Fredrikke Marie Qvam

I den første avstemninga om kvinnestemmeretten, altså i 1890, var motstandarane i fleirtal (44 stemte for, 70 mot stemmerett for kvinner).

Men det stoppa ikkje dei kvinnene som alt i fleire år hadde arbeidd for kvinnestemmeretten. Med nokre fleire slike nederlag ville kampen snart vera vunnen for heile kvinnesaka, skreiv Gina Krog, ei av dei sentrale kvinnesakspionerane. Ho sørga for å trykka stenografisk referat av heile stortingsdebatten i kvinnesakstidsskriftet Nylænde, slik at kvinnene kunne sjå kva stortingsmennene hadde sagt.

Det tok tid å vinna fram i stemmerettskampen, og kvinnene låg ikkje på latsida. Dei organiserte seg. Den første Kvindestemmeretsforeningen vart starta i 1885. Da allmenn stemmerett for menn vart innført i 1898, utan at noko hadde skjedd med kvinnestemmeretten, førte det til splitting i Kvindestemmeretsforeningen, og ein del av dei radikale kvinnene fann ut at dei trong ein ny organisasjon, Landskvindestemmeretsforeningen (LKSF). Der vart venstrekvinna Fredrikke Marie Qvam leiar, eller formann, som det heitte den gongen. To år før var ho med på å stifta Norske kvinners sanitetsforening, som ho også var leiar for.

Omfattande nybrottsarbeid

Kor mange har høyrt om denne dama? Det er ingen grunn til å skamma seg for dei som ikkje kjenner namnet hennar. Skamma seg kan dei historieskrivarane gjera, som har gløymt henne eller av andre grunnar har utelate henne frå omtalen av det som skjedde i dei viktige åra kring det førre hundreårsskiftet.

Fredrikke Marie Qvam var ei godt vaksen kvinne da ho for alvor kasta seg inn i det store kvinneorganiseringsarbeidet. Men alt frå ho var ung hadde ho vore oppteken av grunnleggjande rettar for kvinner. 25 år gammal skreiv ho testamente. Ho var gravid med det andre barnet, og sannsynlegvis redd for at ho ikkje skulle overleva førdselen. I testamentet gav ho instruksar til ektemannen om korleis barna skulle oppdragast, og understreka at jentene måtte lærast opp til å bli økonomisk sjølvstendige.

Om dei så skulle bli tenestejenter var det betre enn at dei skulle «liggja innpå» slektningar. Dette var på fleire vis ei sterk melding frå ei ung kvinne frå betrestilte kår i 1868.

Som leiar for dei to organisasjonane Norske Kvinders Sanitetsforening og Landskvindestemmeretsforeningen kom ho til å stå i spissen for eit omfattande

Magnhild Folkvord.

nybrottsarbeid i norsk kvinneorganisering. Begge organisasjonane vart raskt landsomfattande i heilt konkret meining, den tidlegare kvinnestemmerettsorganiseringa hadde i hovudsak vore konsentrert om hovudstaden og andre byar i den sørlege delen av landet.

Kvinnetog for stemmerett

Sanitetsforeininga fekk i løpet av vel ti år om lag 10.000 medlemmer, medan Landskvindestemmeretsforeningen på det meste hadde nærare 3000 medlemmer. Om vi ser det i samanheng med folketalet, var denne organisasjonen relativt sett større enn Kvinnefronten var på det meste på 1970-talet.

Kva gjorde dei for å nå fram med kravet om stemmerett? Dei samla underskrifter, dei heldt møte, Fredrikke og fleire reiste på foredragsturnear omkring i landet, dei diskuterte og organiserte. Første underskriftsinnsamlinga med krav om stemmerett for kvinner i regi av LKSF gav om lag 11.000 underskrifter i 1899.
Etter at mennene fekk full stemmerett i 1898 slutta fagforeiningane å organisere stemmerettstog på 17. mai, og året etter inviterte Arbeiderpartiets kvindeforening til kvinnetog for stemmerett på 17. mai. Denne invitasjonen takka LKSF nei til, som organisasjon kunne dei ikkje støtta eit initiativ frå eit einskild politisk parti. Men på

same tid oppmoda dei einskildmedlemmer til å delta. «intet skulde være LKSF kærere end at det af Arbeiderpartiets kvindeforening arrangerede demonstrationstog blev så fyldigt som muligt» heiter det i svaret til Arbeidepartiets kvindeforening.

Korridorenes dronning

Fredrikke har blitt omtalt som «korridorenes dronning». Det spelar på at ho var ein dyktig lobbyist, ho tok direkte kontakt med stortingsmennene for å fortelja kva stemmerettskvinnene venta av dei. Men ho var samtidig oppteken av grasrotorganiseringa – ved fleire høve minte ho om at om berre kvinnene samla seg bak stemmerettsfana, så vil vi vinne fram – «med eller mot menns vilje».
Den neste store styrkeprøven for LKSF kom i 1905. Da gjorde Stortinget 7. juni det vedtaket som betydde oppløysing av unionen med Sverige. For å få stadfesta at folket var einig i dette, skulle det haldast folkeavstemning. Da det viste seg at dette ikkje skulle vera ei folkeavstemning, men ei mannfolkavstemning, reagerte kvinnene, dei ville også seia sitt i denne saka. LKSF med Qvam i spissen tok initiativ til den store underskriftsinnsamlinga som skulle gjennomførast i løpet av tre veker, kvinnene som ikkje fekk bruka stemmeurnene, skulle få skriva namna sine på lister som skulle overleverast til Stortinget.

Underskriftskampanjen

For å få dette til i eit langt og kronglete land der få hadde telefon, var organisasjonane eit avgjerande kontaktnett. Avisene hjelpte til med å kunngjera opprop og informera om kor det var lagt ut underskriftslister. Mange hadde på førehand sagt at å setja i gang ein slik kampanje var «en vovelig gjerning». Tenk om dei mislykkast, det kunne bli eit alvorleg tilbakeslag. Men kvinnene let seg ikkje stoppa. Den første dagen Stortinget møttest etter mannfolkavstemninga, kunne Fredrikke og dei andre i styret i LKSF møta opp og overlevera 244.675 underskrifter til Stortinget, Betzy Kjelsberg kom frå Drammen med om lag 10.000 underskrifter, og fleire større sendingar med underskrifter kom i tida som følgde. I alt vart det samla inn nesten 300.000 kvinneunderskifter til støtte for unionsoppløysinga.

Til samanlikning gav mannfolkavstemninga vel 368.211 stemmar. I somme kommunar og fylke var det fleire kvinneunderskrifter enn det var mannsstemmer i urnene. I Fet kommune vart det samla inn 357 underskrifter.

Denne underskriftskampanjen kom til å bli viktig for det vidare arbeidet for stemmeretten. Både politikarar og andre menn vart imponerte over kva kvinnfolka fekk til. Dei hadde på verdig vis både markert sin fedrelandskjærleik og vist at dei var i stand til å organisera det mange trudde var umogeleg. Dei hadde med stor suksess brukt den stemmeretten dei formelt sett ikkje hadde.

12,5 prosent stemte i Fet

To år seinare kom neste stemmerettsvedtak i Stortinget – avgrensa stemmerett for kvinner ved stortingsval, i 1910 full kommunal stemmerett, og i 1913 det vedtaket som gav kvinner stemmerett på same vilkår som menn.

Men Landskvindestemmeretsforeningen la ikkje ned arbeidet sitt. Det var framleis altfor mange viktige kvinnesaker som enno ikkje var løyste.

Heilt sia den første avgrensa kommunale stemmeretten vart vedteken i 1901, var det også ei kampsak å få kvinnene til å bruka stemmeretten.

LKSF var ein pådrivar for å få nominert kvinner på listene, noko som var ein føresetnad for at kvinner skulle kunna bli valde.

Valstatistikken fortel sitt om at alt dette kravde ein særeigen innsats.
I 1901 vart 100 kvinner valde inn i kommunestyra landet over, av om lag 12.400 folkevalde. Det året var det i 116 av kommunane ingen kvinner som brukte stemmeretten.

I 1907, medan det framleis var avgrensa stemmerett for kvinner ved kommunevalet, varierte valdeltakinga frå kvinnene frå 0 i nær 70 kommunar (det var mange små kommunar den gongen!) til 98 prosent i Hasvik i Finnmark. I Fet kommune var det 69 av 553 røysteføre kvinner som brukte stemmeretten dette året, altså 12,5 prosent. Sjølv om ikkje alle kvinner jubla over stemmeretten da dei fekk den, er det all grunn til å jubla for dei som gjekk i spissen for å få stemmeretten på plass. Den kom ikkje av seg sjølv,

Først av dei nordiske

Den organiserte innsatsen frå stemmerettspionerane gjorde sitt til at Noreg var eitt av del aller første landa som fekk stemmerett for kvinner, og først av dei nordiske landa som var sjølvstendige statar. (Finland 1906 – men ikkje ein sjølvstendig stat den gongen – Danmark 1915, Sverige 1921.)

Stemmerettspionerane argumenterte med at stemmeretten var eit rettferdskrav, sjølvsagt måtte kvinner ha same stemmerett som menn. Det var også forventingar om at stemmerett for kvinner skulle gjera det lettare å få slutt på ulik lønn for kvinner og menn, og alt på 1890-talet stilte kvinnesakskvinnene krav om av at kvinner måtte kunna gå trygt på gata – også om kvelden. Ulikelønna er enno ikkje avskaffa, og gatene er enno ikkje trygge. Mykje er gjort, men det er all grunn til å minnast at dei kampsakene kvinnene tok tak i for meir enn 100 år sia, enno ikkje er løyste. Det trengst framleis at kvinner bruker stemmeretten og at kvinner stiller krav til både kvinnelege og mannlege politikarar.

(Dette er en noe bearbeidet versjon av et foredrag Magnhild Folkvord holdt på Øyerendagene 2013. Magnhild Folkvord er journalist i Klassekampen og har i år skrevet boka Fredrikke Marie Qvam. Rabaldermenneske og strateg).

Kulturprisvinneren

Nina HanssArbeiderbevegelsens historielag i Akershus (AHA) deler årlig ut en kulturpris. I 2013 gikk den til Terje Martinsen. På et medlemsmøte i laget 22. mai 2013 holdt han et foredrag om levekårene for arbeidsfolk i Heggedalsområdet.

■ **Jan-Erik Østlie,** (tekst og foto)

Terje Martinsen er født og oppvokst i Heggedal i Asker kommune. Tidlig på 1970-tallet engasjerte han seg sterkt i bevaringen av Heggedal Hovedgård. Martinsen har skrevet en rekke artikler om industrien og arbeidsfolks levevilkår i Heggedal. I 2013 fikk han altså AHAs kulturpris, maleriet «Refleksjoner» av Eva Berntsen.

Gammel AHA-kjenning

I AHAs årbok for 2010 trykket vi en større artikkel av Martinsen. Den het «Heggedal i Asker – et levende industrisamfunn for 100 år siden». Han har også+ skrevet boka «Heggedal – fra 1800-tallet fram til våre dager». I det lo0kale bladet «Heggedalsposten» er han fast medarbeider og bidrar nesten i alle utgaver med historiske artikler.

Martinsen er også en etterspurt foredragsholder og leder historiske vandringer gjennom Heggedal. Som et ledd i AHAs 25 års markering i 2012 ledet han foreningens medlemmer på en sånn vandring.

I dag bor Martinsen i nabokommunen Røyken i Buskerud fylke. Her har han i en periode vært ordfører, og er ellers aktiv i forskningen og formidlingen av arbeidsfolks historie.

Fyrstikken

På AHAs medlemsmøte minnet Martinsen igjen forsamlingen om at Heggedal var Askers industriområde. I 1874 fikk Heggedal egen jernbanestasjon, da begynte det å

skje ting. I januar 1875 ble Tændstikkfabrikken etablert med 61 arbeidere, hvorav 29 var barn under 15 år. Om lag halvparten var kvinner. Og på gårdene i området satt det 150 og limte fyrstikker, mange av dem var barn helt ned i 5-6 års alderen. I 1890 jobbet 230 på «fyrstikken», fortalte Martinsen. Bare 15 av disse var fra bygda. Etter hvert ble det bygd arbeiderboliger. Her var det ikke innlagt vann, og det var tømrede bygninger. Til husene hørte utedo. Boligene var bebodd helt fram til 1960-tallet.

Barnearbeid

Hvordan hadde de det på fyrstikkfabrikken? sier Martinsen. Jo, her jobbet unger helt ned i 10-12 årsalderen fulle arbeidsdager. Arbeidsdagene varte over 12 timer seks dager i uka. Heggedal hadde ingen skole i 1890-årene, så mange hadde lang skolevei. Natt til 9. desember i 1895 brant fabrikken.

Det ble lagd egne sunnhetskriterier for industrien i Heggedal, og etter hvert ble det ulovlig å jobbe før du fylte 13 år. Fyrstikkarbeiderne dannet også sitt eget hornorkester og spilte til dans ved elvebredden.

Vinneren av kulturårisen for 2013 Terje Martinsen sammen med Sissel Marit Bue, AHAs leder.

Sentrale år

I 1883 startet Sætre kjeksfabrikk. Her var timelønna 30 øre for mannfolk, 15 øre for kvinnfolk.

Seks år seinere, i 1889, slo en difteri-epidemi ut i Heggedal. Familien Andersen mistet fire unger på ei uke. Snekkerfabrikken måtte spikre likkister. Kistene med ungene ble fraktet med hest og slede, eller med kjelke, til Asker kirke.
Som nevnt brant fabrikken i 1895. Dermed sto to hundre mennesker i Heggedal uten arbeid. Julen 1985 kom det ei vognlast med sild til bygda. Det ble trøsten det året.

I 1896 startet Sylvans trevarefabrikk som sysselsatte om lag 100 arbeidere på det samme fabrikkområdet. Den gikk konkurs i 1901, men en del snekkere gikk sammen og startet Heggedal trearbeiderforening. Dette ble forløperen til Heggedal trevarefabrikk (Trevar'n) som holdt det gående til 1980-tallet.
I 1903 ble Asker Arbeiderparti grunnlagt.

I 1906 ble Viking kalosjefabrikk etablert. 200 000 par kalosjer i året lagde de, pluss en del sykkeldekk.

I 1907 brant Sætre kjeksfabrikk og ble bygd opp igjen på Kolbotn. Arbeiderne ble altså stående uten jobb, mens eierne flyttet med fabrikken.
I 1921 kom Heggedal Ullvarefabrikk (Ullvar'n).

Med årene ble det bygd meierier, bakerier og landhandlerier. Og slakterier og kjøtthandler. Til og med et overnattingssted med to rom ble bygget – Heggedal hotell. På 1950-tallet var det sju kolonialbutikker i Heggedal. I dag er det to kjedebutikker.

Sterkt samhold

Hvorfor er det fortsatt et sosialdemokratisk hegemoni i Heggedal? sier Martinsen. Svaret mener han er at Heggedal har klart å bevare en slags identitet, folk har klart å holde sammen. De kjenner hverandre, de hilser på hverandre når de møtes på gata.

Og er det noen som husker en kar som drev kennel i Heggedal? Jo, det var han Anders Lange, mannen som dannet sitt eget parti i 1973 (på Saga kino i Oslo) – partiet som ble forløperen til Fremskrittspartiet.

– Forskjellene var små i Heggedal. Det skapte en samholdsfølelse, men også et mindreverdighetskompleks i forhold til andre deler av Asker, forteller Martinsen.

Historien om byggingen av landet

– Hva betyr en sånn kulturpris for deg, Terje Martinsen?

– Jeg ble først og fremst veldig overrasket. At jeg skulle vinne en sånn kulturpris har aldri vært i mine tanker. Så jeg ble tatt fullstendig på senga, men det var jo veldig hyggelig, da. Siden jeg er vokst opp på et industristed som Heggedal har vanlige folks historie alltid interessert meg.

– Hvorfor er det viktig å ha et eget arbeiderbevegelsens historielag i Akershus?

– Det handler om arbeiderbevegelsens verdier som er kjempet fram gjennom mange år og etter iherdig innsats. Det handler dessuten om solidaritet og samhold. Akershussamfunnet har endret seg. Da blir det viktig å huske hvordan det var, det er viktig for identitetsbyggingen. Arbeiderbevegelsens historie er historien om byggingen av landet.

– Hva har arbeiderbevegelsen betydd for deg personlig?

– Jeg vokste opp i et samfunn der alle var tilnærmet like. Sjøl om faren mi9n jobbet i Forsvaret, har jeg arbeiderklassebakgrunn. Hjemme hos oss skulle 1. mai markeres. En av onklene mine satt i Asker kommunestyre for Arbeiderpartiet. Sjøl har jeg alltid vært politisk aktiv. I 1991 gikk jeg inn i Røyken kommunestyre for Arbeiderpartiet. I 1995 til 1999 satt jeg som ordfører. I 2007 gikk jeg ut av kommunestyrepolitikken.

– Hvordan likte du jobben som ordfører i Røyken?

– Det var fire spennende år. Røyken er en vekstkommune så det var nok å henge fingrene i. Det var slett ikke noen ni til fire jobb. Det hendte journalister ringte meg før jeg hadde stått opp om morran. Men jeg tror ikke ordførerjobben endret meg så mye. Jeg liker å være meg sjøl, jeg liker jordnære folk, sier Terje Martinsen, innehaver av AHAs kulturpris for 2013.

AHAs kulturpris også i 2013?

Styret i AHA har valgt kulturpriskomité. Komiteen er bedt om å foreslå kandidater til kulturprisen i år. I fjor ble Terje Martinsen tildelt prisen.
Med i komiteen er Erling Diesen, Signy Mårud og Nils Waag.
En eventuell kulturpris skal deles ut på årsmøtet i 2014.
Komiteen skal fremme begrunnet forslag til kandidat(er), men det er styret som vedtar hvem som skal få prisen.
Komiteen ber om forslag til kandidater, og den regner med å ha et avsluttende møte i god tid før årsmøtet.
Til nå er det åtte personer som har fått AHAs kulturpris. Alle har gjort en fremragende innsats for arbeiderkulturen.
Kulturprisen henger høyt, og i statuttene står det at kulturprisen tildeles en person som en anerkjennelse for en innsats av betydning for arbeiderkulturen i Akershus.
Det heter videre i statuttene at det er tre vilkår som må oppfylles. Personen som tildeles prisen skal holde vår arbeiderkultur og våre kulturtradisjoner levende og i hevd. Det er viktig å gjøre arbeiderbevegelsens kultur og historie kjent og anerkjent og å bevare kulturminner fra arbeidermiljøene.

De åtte som har fått prisen til nå er:

Tryggve Aakervik
Knut A. Lorentzen
Ove Nyhus
Harald Løbak Thoresen
Vidar Amundsen
Per M. Lien
Leif Thingsrud
Terje Martinsen.

Menn av malm, jenter av jern

TFørste helga i august hvert eneste år siden 2000 har Feiring Jernverks Venner arrangert Jernverkshelga. Det samler nesten hele bygda.

■ **Jan-Erik Østlie,** (tekst og foto)

Feiring Jernverks Venner ble dannet 16, juni 2003. Og det er venneforeningen som står bak Jernverkshelga som hvert år siden 2000 er blitt arrangert første helga i august. I år markerte venneforeningen sitt 10.års-jubileum ved å stå bak den 14. jernverkshelga – og ikke minst framføre forestillingen «Menn av malm, jenter av jern», skrevet av Tor Karseth.

Bygdas beste

Helt fram til 1964 var Feiring en sjølstendig kommune på Øvre Romerike. Dette året ble imidlertid Feiring en del av Eidsvoll kommune og har vært det siden. Men folk i Feiring er fortsatt svært stolte av bygda si.

Marit Brodshaug Sveen har vært styreleder av Feiring Jernverks Venner i alle de ti årene den har eksistert..

– Feiring er et lite bygdesamfunn der alle kjenner alle. Så hadde vi nå dette jernverksområde i kommunen som lå der ubrukt. Da fikk vi ideen om å gjøre noe ut av det, sier Sveen.

Området hvor Feiring Jernverk en gang lå var nesten gjengrodd av skog, særlig granskog. På slutten av 1940-tallet og begynnelsen av 1950-tallet begynte arbeidet med Eidvolls bygdehistorie. Fram til da var Feiring Jernverk mer eller mindre ukjent for de fleste på Feiring, forteller Sveen.

– Det ble viktig for oss å forsøke å skape en identitet hos de som bor her. Og til bygdas beste fant vi ut at dette området her måtte vi gjøre noe med, sier hun.

Historisk spel

Venneforeningen tok kontakt med den produktive kulturarbeideren Tor Karseth fra Hamar fordi de ønsket seg et teaterstykke som bygde på historien til Feiring Jernverk.

– Vi visste at Karseth hadde skrevet et sånt industrispill vi ønsket oss. Han leste seg opp historien vår og tente på ideen. Innen et års tid var manuset klar. Intensjonen var da å oppføre stykket på selve jernverkstomta sånn at vi fikk satt fokus på Feiring Jernverk, sier Sveen.

Og sånn ble altså «Menn av malm, jenter av jern» til.

Gruvedriften

Og riktig nok er mye av det som en gang sto på jernverkstomta blitt borte med vær og vind, men masovnen ved Feiring Jernverk er – om vi ser bort fra Nes Jernverk – en av de best bevarte masovner i landet, forteller Sveen.

– *Tomta ligger ikke akkurat rett ved hovedveien, for å si det litt pent. Hvordan klarer dere i jernverkshelga å trekke folk fra stuene og langt inni skauen?*

– I disse 14 årene har vi hatt et besøk på 700-800 mennesker pr helg. Teaterstykket trekker nok kanskje de fleste, men den store Pålsgruva er også en attraksjon som mange besøker denne helga. Carsten Anker, som eide jernverket, hadde ni gruver her opp, og den mest brukte av gruvene var nettopp Pålsgruva. Anker ville modernisere gruvedriften.

– Gruvearbeid var vel ingen frøkensport på den tida?

– Det var sju grader celcius i gruva, sommer som vinter. Og det var mye vann. Mørkt og røykfullt var det også, lange arbeidsdager og mange rasulykker.

– *Og barnearbeid kanskje?*

– Ja, 12-13 åringer jobbet i gruva. Prost Leganger var sterkt kritisk til hvordan gruvedriften ble drevet.

Carsten Anker

Sveen skreiv en oppgave om Feiring Jernverk rett etter russetida. Da fant hun ut at det fins lite litteratur om jernverket. Carsten Anker bodde for det meste i København og instruerte forvalterne av jernverkene sine derfra. Derfor fins det en del brev fra Anker til hans forvaltere.

Carsten Anker var sønn av Erik Anker som drev Moss Jernverk. Han reiste rundt i Europa i seks år for å lære seg dannelse og mer om bergverksdrift.. Til slutt ble han headhuntet av Kongen i København der han fikk stillingen som bergverksstatsråd. Men Anker var en sterk personlighet med sine egne meningers mot. Etter noen uenigheter med Kongen fikk han sparken som bergverksstatsråd og gikk videre til

næringslivet.

– Anker var en romantiker som blant annet var svært tiltalt av den engelske hagekunsten, forteller Sveen.

– *Hvor romantisk var han med sine arbeidere?*

– Han var nok ganske hard mot arbeiderne. Sånn sett var han barn av sin tid og beskrives som streng. Men i de brevene jeg har lest, går det også fram at han hadde omsorg for sine verksarbeidere. Han hadde et stort sosialt engasjement og kunne for eksempel navnene på alle arbeiderne. Å se på ham utelukkende som en streng industrieier blir alt for ensidig. Bare en av fire barn, nemlig Erik, levde et langt liv. Tre av ungene mistet han tidlig. Den ene som lite barn, de to andre var 17 og 22 år da de døde.

Amatører

Det årlige teater- og musikkspillet «Menn av malm, jenter av jern» spilles av Jernverksteatret. Dette ble dannet i 2000 av amatører fra Eidsvoll og Toten. Det er stor pågang for å få lov til å være med.

– Her har folk drevet med amatørteater hele livet, og de elsker det. Under åpningen var skuespiller Ellen Horn her, tidligere kulturminister og nå sjef for Rikskteateret. Hun sa at dette teaterstykket nå hadde blitt passe stort, sier Marit Brodskaug Sveen. 56 skuespillere var på scenen i år. Den yngste var 3 måneder, den eldste 69 år. Om lag 10 amatørskuespillere har vært med hele tida.

Uromantiske ekteskap

Kulturarbeideren Tor Karseth, forfatteren av «Menn av malm, jenter av jern» er ingen novise i faget. Han har holdt det gående i 25 år. Det startet med stykket «Arbesdaer», et teaterstykke om Klevfos Cellulose- og papirfabrikk på Løten. Dette er nå spilt over 200 ganger. Karseth har også skrevet «Elvenøkk», «Fløyting» og «Flom og følelser» for Lenseteatret.

Om Feiring Jernverk visste han ikke mye da han påtok seg oppdraget. Han fikk ei skisse, kuttet ut noen personer og la til andre. De han la til er alle historiske, han fant dem i folketellinga av 1801. Selve teaterstykket foregår fra mai til høsten 1808.

– Noe av det morsomme med å skrive et sånt stykke er undersøkelsene på forhånd. Det var store aldersforskjeller mellom ektefellene på den tida, ekteskapene var lite romantiske, de hadde ikke råd til noe annet. Jeg ville skrive om dette også fordi det er viktig med troverdighet, sier Karseth.

Nød og fattigdom

Karseth har sett oppføringen av sitt stykke «Menn av malm, jenter av jern» en tre-fire ganger. At den i dag ikke spilles helt sånn han skreiv den, syns han er helt greit.

– Forestillingen har vist seg å være slitesterk. Det er et teatermiljø på Feiring, og mange flinke folk. Å se hvordan amatørskuespillerne lever seg inn i rollene er

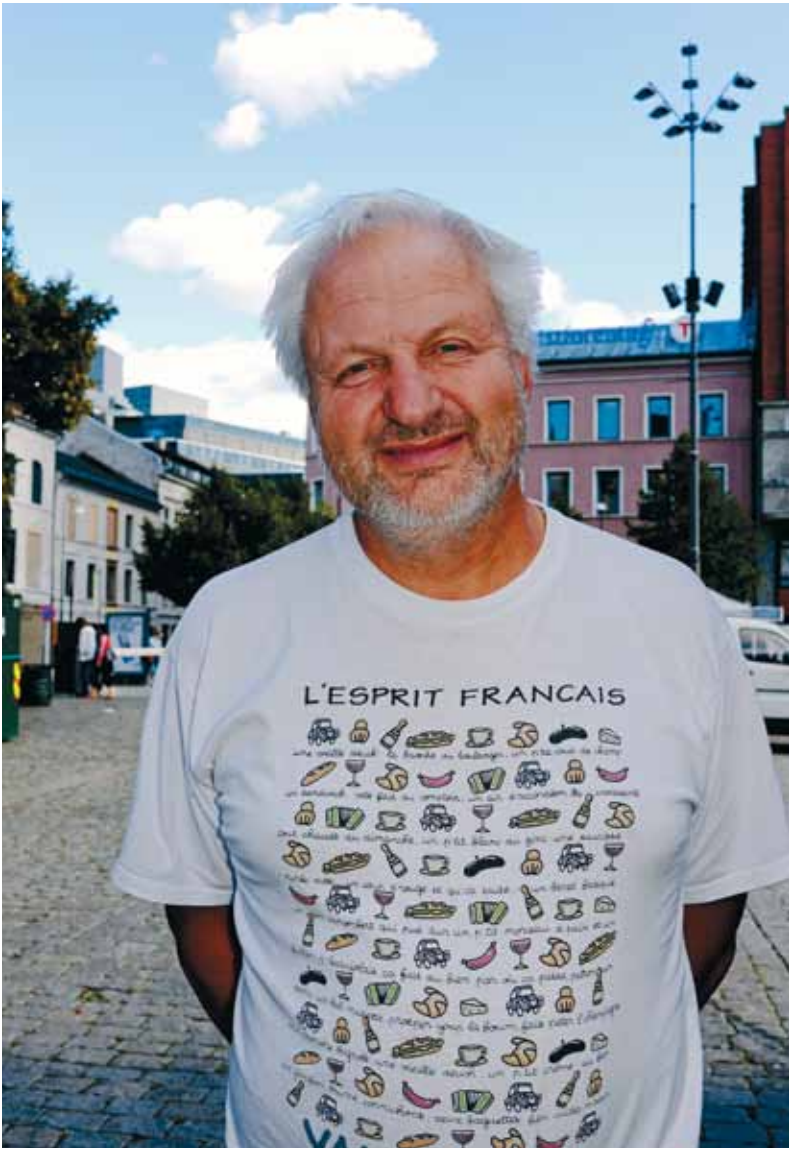

Tor Karseth, forfatteren av «Menn av malm, jenter av jern» en sommerdag på Youngstorget i Oslo.

rørende, forteller han.

Stykket handler om ei tid da nøden og fattigdommen i Norge var stor. I Europa var det kornblokade på grunn av napoleonskrigen. En kjernereplikk i stykket er «Hva skal vi med gryter når vi ikke har graut?».
Dermed ble ungene sendt opp i gruva for å jobbe.

Karseth har også skrevet stykket «Ballade i Pålsgruva». Handlingen her foregår noen år før Jernverket ble etablert, i 1790-årene. Stykket står foreløpig på vent og er ikke spilt. Karseth håper det kan settes opp i gruva.

Respektabilitet

– *Hvorfor overlevde ikke Feiring Jernverk?*

– Vanskelig å si. Kanskje var det den internasjonale politiske situasjonen med uro og krig som var grunnen, kanskje var jernverket rett og slett for lite, sier Karseth. Han kommer sjøl fra Ridabu, nabokommunen til Klevfos. Her har han hørt de gamle fortelle om kameratskap og slit.

– *Hva betyr arbeiderbevegelsen for deg?*

– Jon Stene, den tidligere lederen av Fellesforbundet, sa en gang til meg: De folka du skriver om slet, men du tar applausen.
Karseth forteller at han med teaterstykket om jernverket på Feiring prøver å vise at det vokser fram en arbeiderbevegelse som begynner å gjøre sin plikt, ikke bare stiller krav. Dette har med respektabilitet å gjøre.

– Jeg er lærerutdannet. Så begynte jeg som formidler og pedagog på Klevfos. Nå reiser jeg rundt i landet og synger og underholder. Arbeiderbevegelsen har skapet noe positivt, det er viktig for meg å få fram, mye viktigere enn det nostalgiske perspektivet. Jeg kaller meg gjerne kulturarbeider, og det er lite eller ingenting som tilsier at jeg skulle drive med dette, sier han.

Identitetsskaping

På spørsmålet om hvor viktig det er å ikke glemme arbeiderbevegelsens historie, blir det lett å ty til klisjeer. Men også Karseth er inne på at om vi skal finne ut hvor vi skal, må vi kunne historien.

– *Men tar vi arbeiderbevegelsens historie alvorlig nok?*

– Bøkene står ikke framme på bibliotekene lenger, de har havnet i arkivet. Og arbeiderbevegelsens historie spiller åpenbart ikke noen stor rolle for ungdommen i dag. For mora mi var det Prøysen og Gerhardsen, kulturen og politikken. Sånn er det ikke nå.
Karseth har skrevet et spel i Nordfjord også. TV-2-nyhetene laget et innslag om dette. Det syns kulturarbeideren er flott.

– Et sånt spel er identitetsskapende for hele lokalsamfunnet. Dette er viktig. De historiske spelene som i dag spilles rundt i hele landet gir muligheter som de ikke har i den borgerlige teatersalongen. At spelene også er desentraliserte, gir rom for

deltakelse og for demokrati. Altså de tre d-er: desentralisering, deltakelse, demokrati. Framveksten av de mange historiske spelene er et godt eksempel på et levende kulturliv, mener Karseth.

LOs kulturpris for 2008

Han er heller ikke veldig bekymret for at disse spelene dør ut med en ungdomsgruppe som kanskje er mer teknologisk orientert og ikke orker å sitte langt ut i skauen uten mobildekning.

– Sjølsagt er denne ungdomsgruppa en utfordring. Mitt inntrykk er at de kommer på sånn spel om kameratene drar. Den største utfordringa er imidlertid at været blir våtere og varmere. Men pessimistisk er jeg ikke.

– Skriver du på noe nå?

– Ja, jeg skal skrive en forestilling om rettferdig handel og Oslo havn. Ellers jobber jeg en del med vedlikehold av teaterstykker jeg har skrevet. Dessuten skal produksjoner holdes i gang.

– *Du fikk LOs kulturpris for 2008 – hvordan opplevde du det?*

– Jeg visste jo noen på Hamar jobbet for meg, men dette var sjølsagt veldig positivt og hyggelig. LO-sekretær Rita Lekang holdt en fin tale for meg på LO-kongressen i 2009. Hun fokuserte på bredden i mitt arbeid, og at jeg har gjort mye for barn og unge. Å høre Lekangs fine ord, der hun hadde tatt essensen i det jeg holder på med, var nesten flottere enn penger og pris: Jeg føler at denne prisen er en skikkelig grasrotpris, sier Tor Karseth.

Ifølge LO-Aktuelt sa Lekang blant annet følgende: «Prisvinneren er en mester i å formidle folks hverdagshistorie. Som han gjør med kjærlighet og varm innsikt. Han er med andre ord en ordentlig sønn av folket. Uhøytidelig i formen og med et godt blikk for dagliglivets mange viderverdigheter. Noen vil kanskje si at han har arvet litt av den prøysenske hverdagsfilosofien. Uansett litterær arv, så framstår han som en helstøpt norsk hverdagsformidler. Som av og til ser litt med skråblikk på folks gjøren og laden, som gjør litt narr av både høy og lav, men som med kjærlig innsikt formidler ektheten hos folk.»

I sin takketale, også ifølge LO-Aktuelt, sa Karseth den gangen blant annet dette: «Det er veldig stas å få en slik pris. Jeg mener jeg har skrevet en del ting om arbeidsfolks historie på 1900-tallet, inkludert unga deres, som en historie fortalt nedenfra. Det er slik jeg har prøvd å formidle historien. Om jeg skulle ha en slags programerklæring for det jeg driver med, måtte det være at alt det gode kommer nedenfra.»

(I Årboka til Arbeiderbevegelsens historielag i 2004, side 35–48, skrev Per M. Lien en artikkel om Feiring Jernverk. Liens artikkel var basert på en lengre artikkel av førstekonservator Gunnar Thuesen fra 1953. Skjønt, Liens artikkel er egentlig et gjenopptrykk av Marit Brodskaug Sveens lærerveiledning «Vår lokalhistorie – Feiring Jernverk 1806–1818»)

Nedreaas og Nesodden

Arnulf Øverland og Aksel Sandemose er nok de to mest kjente forfatterne som har bodd på Nesodden, men Torborg Nedreaas er den som bodde der lengst. På Blylaget bodde hun i 40 år. Og her skrev hun de fleste av sine bøker.

■ **Jan-Erik Østlie,** (tekst)

Jeg hadde ventet å finne et dikt på hennes gravstein, helst ett av hennes egne, for eksempel diktet "Gjenfødelse" som går sånn:

Søvnen tar meg på ansiktet
med milde hvite hender
blodets hete bølgeslag
stilner i mitt kjød.
Sval fred dekker kroppen min
som dryssende blomsterblad.
Men jeg fant ikke noe dikt, jeg fant en trykkfeil.

Indignasjonslitteratur

Kommer du til Nesodden med båt fra Oslo, går du i land på Nesoddtangen brygge. Herfra går det busser sørover på halvøya. Du kan velge vestsiden eller østsiden. Velger du østsiden - Bunnefjordsiden - så er det omtrent åtte kilometer langs riksvei 156 til Nesodden kirke. Her ligger Torborg Nedreaas begravet. Drar du enda noen kilometer lengre sør, og tar av fra hovedveien mot sjøen, så kommer du til Blylaget hvor Torborg Nedreaas bodde i 40 år sammen med sin mann Aksel Bull Njaa.

Og er du så frekk at du spør om hvem Torborg Nedreaas var, så bør du rødme av skam og raskest mulig dra av sted til biblioteket for å oppdatere deg. Hennes samlede verker fins i syv bind. Inntil du har lest dem alle sammen, får du en kort

oppsummering her.

Torborg Nedreaas skrev noveller, romaner, radiohørespill, dikt, kåserier, ytringer og essays. Kvantitativt ingen ruvende produksjon, men kvalitativt fullt på høyde med det beste norske i det tjuende århundre.

Alf Larsen skal ha sammenlignet henne med forfattere som Herman Bang, Anton Tsjekov og Henry James. Selv sa hun at hun var påvirket at alt hun hadde lest, men skjulte aldri sin store beundring for Amalie Skram og Cora Sandel. Og August Strindberg. Verdt å merke seg er det også at hun har oversatt til norsk Martin Andersen Nexøs store roman "Ditte et menneskebarn". Og her er det ikke bare et litterært slektskap, som Andersen Nexø var Torborg Nedreaas også en moskvatro kommunist.

Altså nok en forfatter av tendenslitteratur? Nei, så enkelt er det ikke, Torborg Nedreaas var en uredd, kompromissløs forfatter og polemiker, men noe ideologisk program hadde hun ikke med skjønnlitteraturen sin. Skal den først ha en merkelapp, vil jeg heller kalle den indignasjonslitteratur.

Einar Økland skriver at da han første gang leste hennes bøker som 16 åring, møtte han realismens poesi. Men noen modernist var hun definitivt ikke. Selv sa hun:

"Jeg er ikke imot moderne diktning. Jeg er imot alt halvgodt og dårlig. (...) Jeg er redd apekatter. I kunsten er jeg mer redd aper enn løver. (...) Kunsten må være sannere enn sannheten."

For å skape denne kunsten som skulle være sannere enn sannheten, trengte hun absolutt ro og stillhet. Ordene kom ikke av seg selv, hun brukte lang tid på skrivingen. Stokket det seg helt for henne mens hun satt og skrev, hendte det ikke sjelden at hun la én - ja, gjerne flere - kabaler underveis. Enten så løsnet det med skrivingen, eller så gikk kabalen opp. I verste fall skjedde ingen av delene og bare tiden gikk. Selv gikk hun aldri, eller nesten aldri. For i 1987 gikk hun ut av tiden. Dit vi alle skal.

Blå brønner og røde ytringer i det blå

Torborg Nedreaas er nok mest kjent for sine noveller og romaner om Herdis Hauge, jenta som nekter å konfirmere seg. Vi møter Herdis i novellesamlingen "Trylleglasset" og romanene "Musikk fra en blå brønn" og "Ved neste nymåne". Og vi møter fattig og rik, Bergen og fløyelsball på Kalfaret, lausunger og Møhlenpris, symaskiner og Lille Lungegårdsvann. Vi hopper paradis på brosteinene, plukker hodelus og spiser skillingsboller. Og opplever hjemmefødsler, buekorps, regnvær og skilsmisser. Alt sammen skildret, fortalt og sett nedenfra, fra barnas og de underpriviligertes perspektiv. Ofte med dialoger på en bergensdialekt som få bergensere - om noen - gjør bedre enn henne.

I romanen "Av måneskinn gror det ingenting" kan vi også lese om aborter med strikkepinner, om ensomhet og elendighet, om kjærlighetsvik og alkoholisme. Det

er en dyster virkelighet Nedreaas beskriver. Et sentralt tema i hennes forfatterskap er døden, et tema hun blant annet tar opp i den mesterlige novellen "Har du skrevet til Julia?". Torborg Nedreaas møtte for øvrig også døden på det mest ubarmhjertige i sin aller nærmeste familie da én av hennes sønner så altfor tidlig ble revet bort.

Hun var også en mye brukt radiokåsør i NRK. Flere av kåseriene fra 1950-, 60- og 70-tallet er trykket i samlingen "Ytringer i det blå" som ikke må forveksles med blå ytringer i politisk forstand. Det er nok snarere tvert om. Her tar hun opp temaer som ytringsfrihet, bilbelter, velferdsstaten, knappologi, opprydding i arbeidsrom, hjernevask, slanger, katter og kaniner. Og mye, mye mer.

Slottet

Historien forteller at helt i begynnelsen av vårt århundre kom det en slepebåt til Blylaget på Nesodden med en stor flåte etter seg. På flåten sto et stort, brunt hus som seinere ble reist på eiendommen "Ingeborglund". Huset hadde vært et banklokale i Trondheimsveien i Oslo. På Blylaget fikk huset navnet Slottet.

Arnulf Øverland og hans kone Hildur, som var sommergjester på "Ingeborglund" i 1919 og 1920, kjøpte i 1921 eiendommen og ble fastboende på Nesodden. Elleve år seinere flytter dikteren fra kommunen, mens Hildur blir boende der fram til 1947. Da selger hun Slottet til Torborg Nedreaas og Aksel Bull Njaa. Torborg fikk kontor i første etasje, Aksel i andre.

Selv om det den gangen fra tid til annen gikk båt fra Oslo til Bylaget, lå stedet enda mer avsides til enn det gjør i dag. Om det ikke ble litt ensomt?
"Å, vi har så mange gjester! I uka holder vi stengt, da vil vi ha arbeidsro, men i helgene er det åpent hus her. Mest kommer unge mennesker som er politisk engasjerte. Generasjonsmotsetninger kjenner vi ingen ting til. Om vinteren er sengeplassen begrenset til 6-7, men om sommeren er det hus under enhver busk, da kan det være 60-70 personer her", skal Torborg og Aksel ha sagt.

En av de mange personene som besøkte Slottet på Blylaget var journalist Rie Bistrup i Aftenposten. I et portrettintervju av forfatteren gir hun følgende beskrivelse av det store, brune huset:

"Det er noe hemmelighetsfullt, noe lukket og rart over Slottet. Mange uformelige rom og overraskende kott. I stuen som vender ut mot fjorden er tømmerveggene mørkebrune, nesten svarte. Det er bjelker i taket og søyler på rekke og rad som for å holde stuen oppreist. Rundt en søyle har Torborg Nedreaas surret hyssing slik at siameserne skal få klatre. Når kattene føler seg forbigått og vil demonstrere dette, klatrer de opp i søylen og stirrer bebreidende på matmor."

Sjøen og stillheten

Hva får en vestlending, født i Bergen og som bodde flere år på Stord, til å flytte østover og bosette seg på Nesodden - bare en kort båtreise fra Oslo? Torborg Ned-

reaas har i mange av sine ytringer beskrevet ulike sider ved Blylaget, fra sommer- og badegjestene, fuglelivet, årstidenes vekslinger og akustikken i Bunnefjorden. Hun skriver:

"En gang flyttet vi hit fordi vi ikke kunne unnvære sjøen. Det har seg slik at somme av oss synes vi får kvelningsfornemmelser hvis vi gjennom lengre tid ikke kan se og lukte sjøen. Den gangen visste vi ikke at vintermånedene på disse kanter bredte ut et liklaken over den biten levende fjord vi har her nedenfor knausen vi bor på. Is! Hvit og taus is.

Og her er jo dager da hele dette stedet synes å være avgått ved døden. Tyst er den tilfrosne fjorden hvor ingen geskjeftig liten rutebåt tuter to ganger for å fortelle at nå går den om fem minutter. I stivnet taushet står trærne omkring og nevner ikke med en lyd at her fins småfugl."

For fugleliv og stillhet, som det var mer enn nok av på Blylaget, var viktig for Torborg Nedreaas.

"Her ute har vi det faktisk ikke så aller verst. Ja, noen ganger har jeg følelsen av at vi er priviligerte, at vi lever - ja, noe i retning av en luksustilværelse.

Bare tenk på det: nesten hver dag puster vi inn ren luft. Ja? Tenk godt over det. Og hva mer - vi har stillhet.

Noen vil kanskje spørre - stillhet? Hva er det? Det må da være som i graven - en dødens stillhet?

Alldeles galt. Stillhet er nettopp livet. Stillhet vil si at en hører måkeskrikene, at en hører fjorden mumle og trærne hviske. Og om årstiden er til det, en himmelsk musikk av fuglesang."

Dette skriver hun i 1972. Og hun bekymrer seg ikke om altanen er litt fillete, at altankassene ramlet ned for tre år siden og at huset ikke er malt på 15 år. For skulle hun male huset, måtte villvinen ned og det ville spolere alle spurvereirene. Da gleder hun seg mer over at vedskjulet er fullt av deilig lauvved fra egen tomt.

"Ingen oljefyring her takk. Men duft av bjørkeved som koser seg i etasjene på vår eldgamle etasjeovn og fyller våre tømmerstuer med duften av myhrra og ambrosia."

(...) Og hva gjør det om det heller ikke denne gangen ble noe bad i huset, eller bent ut sagt en sånn dass som folk flest regner for et minimum av komfort og hygiene - inne i huset? Den lille paviljongen som vi har nedi bakken vekker poetisk hyllest hos folk som kommer hit på besøk - om sommeren."

Og besøk var det altså nok av, særlig på nyttårsaften, 1. mai og Sankthansaften. På årets lyseste natt hendte det at antallet gjester nærmet seg hundre. Det var nok å ringe og si at man kom, gjerne med et ubestemt antall venner. Forutsetningen var bare at man tok med mat, drikke og sovepose. Representanter fra alle verdenshjørner kunne være til stede og mennesker hjemmehørende på den politiske venstresiden var i klart flertall.

"Hele Nesodden visste vi var russiske spioner, og vårt hus ble kalt Det lille Kreml", sa Torborg Nedreaas, ironisk, i et radiokåseri i NRK.

I det samme kåseriet forteller hun om da en nabodame på Nesoddbåten møtte en av hennes kamerater som var en hyppig gjest på Slottet. Damen mente at kameraten burde skamme seg fordi han var spion for russerne. Da han ikke helt skjønte hva hun mente, forklarte hun at det ikke kunne være mulig å kjøpe det store huset på Blylaget om det ikke var for penger som kom fra russerne.

"Det kan godt være at kameraten prøvde å forklare damen at det fantes andre måter å få kjøpt seg et digert eldgammelt umulig hus på Nesodden enn å drive spionasje for hvem det måtte være, sikkert er det iallfall at han ikke kastet henne over bord, noe jeg ikke er så helt viss på om ikke jeg hadde gjort.", skriver Torborg Nedreaas.

Forfattere, forleggere og politikere

Torborg Nedreaas leflet ikke med noe eller noen. Forfatterrollen tok hun på alvor, og hennes forhold til skrivende politikere og unnfallende forleggere unnlot hun ikke å kommentere:

"Pressekonferanser, helsides intervjuer i alle aviser og en orgie av reklame innleder utgivelsen av de avgåtte politikeres litterære virksomhet. Det eneste som mangler er salutt fra festningen. Og hele denne kanonaden avfyres på samme tid som en rekke norske forfattere lusker seg mer eller mindre stille inn på markedet - det tre-fire måneders marked, som det var meningen at de så noenlunde skulle kunne leve av.

Ta en titt på bokhandlervinduene i disse dagene! Jo, som sagt ser man en og annen skjønnlitterær forfatter hvis man ser godt etter - men de som dominerer med legemsstore portretter, med et tordenvær av rungende plakater, som utropes med pauker og basuner - det er ikke våre forfattere. Det er kjendisene og våre erindrende politikere."

Etter å ha understreket at hun verken betviler politikernes hederlige hensikter eller misunner dem deres inntekter, fortsetter hun:

"Hvem er det da som kan ha skylden for at hederlige politikeres memoarer er med på å valse ned den norske litteraturen i forhold til kjøperne?

For det kan da vel aldri være forlagene - forlagssjefene?

Nå er jo våre forlag stort sett aksjeselskaper, og forlagssjefene er ansatt der, også for å gjøre aksjene rentable. En annen sak er det jo at de sånn rent privat ønsker sine gode skjønnlitterære forfattere alt godt - iallfall får en da et levende inntrykk av dette ved festlige anledninger. Og - i all rettferdighetens navn - vi ser jo at de har det vondt når vi, forfatterne, innfinner oss midt i en arbeidsperiode, loslitte og fortvilte og martret under trusler fra ulike hold - trusler som går på elektrisitet, telefon eller endog husvære løs, før de motstrebende tildeler oss et fattig forskudd på vår kommende berømmelse. Nei, egentlig er det vel heller ikke deres skyld. Kanskje er det noe med hele systemet? Ja, ikke vet jeg".

Dette er skrevet for over 25 år siden, men kunne nok like gjerne vært skrevet i dag. For noen betydelige forandringer til det bedre har vel neppe skjedd. I Rie Bistrups

portrettintervju for snart 35 år siden finner vi følgende replikkveksling:

"- Kan De leve av å skrive?

- Nei.

- Er det forfengelighet og ærgjerrighet som er drivkraften?

- Jeg skriver fordi jeg har en voldsom glede av det."

"Spratt som en kalv på de ertelystne bølgene"

Selv om Torborg Nedreaas bodde på Nesodden den siste halvdelen av livet sitt og skrev nesten alle bøkene sine på Slottet, fins det få spor av Nesodden i skjønnlitteraturen hennes. Et unntak er novellen om skjæra Kaspersen som må dø fordi den er så glad i sitt eget speilbilde.

Romanen "De varme hendene" som kom ut i 1952 står i en spesiell stilling i Torborg Nedreaas' forfatterskap. Den fikk svært blandet kritikk. Aftenposten kaller boka en politisk brosjyre i romanform. De politisk interesserte på venstresiden så nok noe annerledes på den saken, blant annet forfatteren selv.

Men en politisk roman er dette utvilsomt. Boka handler om Norges medlemskap i NATO, om forfatter og skribentrollen, om den ideologiske kampen mellom kommunister og sosialdemokrater og om den generelle kommunisthetsen i kjølvannet etter den andre verdenskrig. Handlingen foregår i all hovedsak i Oslo.

Av romanens 42 kapitler er imidlertid handlingen lagt til Nesodden i fire av dem. Én av karakterene i romanen, Ansgar, låner en hytte på Nesodden. Hytta ligger åpenbart på Blylaget eller like i nærheten. Og her skriver Torborg Nedreaas vakkert og lyrisk om Nesodden.

"Bundefjorden lå blank som stål under en sint svart blåfarge som hevet en knyttneve over Ekeberg for litt etter å legge seg knugende ut over åsene ved Nordstrand og Svartskog. De lå og mørknet av stillhet. Luften under den svarte truselen var klar som glass og tegnet alle linjer opp med krystallhard presisjon, trærne på nesoddlandet sto og blusset i en stivnet galskap av farger, og byen lå igjen bak holmene og lyste i et sykt solskinn, som på en scene. Den ble mindre og mindre bak rutebåten som overmodig splintret den urørlige vannflaten der den hveste seg framover ..."

Ansgar har både pinnsvin og katter boende hos seg. Gusta, som er på besøk hos Ansgar og som i likhet med ham også er kommunist, syns dette dyrelivet er noe tøv. Dermed følger denne morsomme replikkvekslingen:

"... - det er da vel ikke tøv. Det er koselig. Jeg har en villkatt og - og de kjenner meg, de blir glade når de får noe godt, det er moro skjønner du -

Ja, men u-marxistisk".

Gusta er åpenbart Torborg Nedreaas' alter ego i denne romanen, så forfatteren manglet slett ikke selvironi.

Romanens hovedperson Magne skal også besøke Ansgar. Hans opplevelse av båtturen fra Oslo til Nesodden er som følger:

"Den lille forskrekkete rutebåten spratt som en kalv på de ertelystne bølgene

utover mot Nesodden mens sola skoggerlo gjennom blinde kaskader av regn. Så var det svart igjen.

Et nytt tordenvær var over igjen som sloppet ut av en sekk, lynene rispet siksakrevner i det blåsvarte hatet mellom himmel og hav, alt land var forsvunnet. Sjøen var blitt seigere og mer sugende, det var slutt på den harmløse leiken, slutt på ertingen, nå var det alvor. De små Nesoddbåtene er ikke vant med en slik behandling, de blir sinte og arrige, og denne skjente og smelte i maskinen, tordenen ble bare som en mumling mot det tomme bulderet."

Nordens svale

Torborg Nedreaas er kjent som en kresen og kvalitetsbevisst forfatter som var glad i alt levende, såvel mennesker som blomster og dyr. Nordens svale kalte hennes svenske kollega Sven Deblanc henne, en betegnelse som også er tittelen på festskriftet til hennes 70-årsdag.

På åttitallet ga ikke Torborg Nedreaas ut noe mer. Hun ville ikke gi ut noe hun ikke var fornøyd med.

Selv har jeg aldri møtt Torborg Nedreaas andre steder enn i hennes bøker. Men jeg har vært på Blylaget, kan skru tiden noen år tilbake og ser henne for meg der hun sitter i stua på Slottet, like ved hjørnepeisen, med sine mange og levende ansiktsrynker, med en sigarett i et munnstykke mellom peke- og langfinger, en siamesisk katt på fanget og et glass med noe godt i på bordet foran seg. Kanskje skuer hun utover den vakre Bunnefjorden som ligger rett nedenfor altanen og svabergene og lytter etter musikken fra Blylagets blå brønn, musikken som nå er forstummet?

Og jeg har vært på gravplassen hennes ved Nesodden kirke der det står en vakker naturstein med grønn mose på. Foran steinen er det sølvkranssenecio som med sine flikete blad i sølvgrått skaper en majestetisk ramme om fire friske rosa pelargoniaer. Øverst på steinen er en ensom svale risset inn med svart. Og nedenfor: Torborg Aud Nedreaas født 13-11-1905 død 30-6-1987.

Forfattere og skribenter slipper aldri unna en trykkfeil eller to når deres tekster skal ut til det lesende publikum. Hvor mange trykkfeil Torborg Nedreaas ble offer mens hun levde, vet jeg ikke. På sin egen gravstein har hun imidlertid blitt utsatt for én av de groveste. Her skulle det vært lest korrektur. Det riktige fødselsåret er nemlig 1906.

(Denne artikkelen har tidligere vært trykket i magasinet Bokvennen)

Litteratur/referanser/kilder:

- Bistrup, Rie: "Kunsten gir oss sannhet - sannere enn sannheten selv", portrettintervju med Torborg Nedreaas i Aftenpostens A-magasin 12. juni 1965.
- Blylagområdets Historie, Blylaget Velforening 1997.
- Grøgaard, Johan Fredrik: "Samtale med Torborg Nedreaas", Vinduet 4/1974.
- Jensen, Johan O.: "Stridbare Torborg i Slottet", portrettintervju med Torborg Nedreaas i Adresseavisa 7. november 1981.
- Modal, Bitten (red.): Nordens svale, festskrift til Torborg Nedreaas på 70-årsdagen, Aschehoug Forlag, Oslo 1976.
- Nedreaas, Torborg: Musikk fra en blå brønn, Achehoug Forlag, Oslo 1982.
- Nedreaas, Torborg: Trylleglasset, Den norske Bokklubben, Oslo 1986.
- Nedreaas, Torborg: Av måneskinn gror det ingenting, Den norske Bokklubben, Oslo 1981.
- Nedreaas, Torborg: Noveller og noen essays, Aschehoug Forlag, Oslo 1995.
- Nedreaas, Torborg: De varme hendene, Samlede verker, bd. 4, Aschehoug Forlag, Oslo 1982.
- Nedreaas, Torborg: Ved neste nymåne. Det dumme hjertet, Samlede verker, bd. 6, Aschehoug Forlag, Oslo 1982.
- Nedreaas, Torborg: Ytringer i det blå. Vintervår, Samlede verker, bd. 7, Aschehoug Forlag, oslo 1982.
- Norges Litteraturhistorie, Cappelen Forlag, Oslo 1984.

Hanna – folkets kvinne

Få om noen kvinne i SV rager høyere enn Hanna Kvanmo. Og godt likt var hun av svært mange utenfor partiet også.

■ **Inge Myrvoll** (tekst og foto)

«Den egentlige sjefen»
I ei leseravstemming i 1985 kåret Dagbladet kong Olav som Norges mest beundrede mann. Det er ikke så overraskende, monarkiet står sterkt og Olav var folkekonge. Kongefamilien som stod løpet ut i 1940 etter tysk okkupasjon, mens forvirringa rådet i Storting og regjering. Mer overraskende er det at den mest beundrede kvinne i samme avstemming var Hanna Kvanmo.

Fattigjenta, som fikk landssvikdom etter krigen og var uthengt i landets samlede medier bare noen år før ho var landets mest populære. Fattigjenta, som tok artium som godt voksen, kjempet seg inn på Stortinget i 1973 og så vidt ble gjenvalgt i 1977. I 1985 var Hanna parlamentarisk leder i ett av de små partiene, SV, som ved valget i 1985 fikk 6 mandater på Stortinget. Hanna var utrolig populær, mens partiet ikke var det.

Jeg ser ofte omtale av Hanna Kvanmo som en av de store ledere i SVs historie. Nylig – kort tid før sin død, skrev Inge Lønning en artikkel hvor han som mange andre omtalte Hanna Kvanmos fordel «som partileder at hun var en jordnær politiker» (Inge Lønning i artikkelen «Monarki og demokrati» i MINERVA). Sannheten er at ho satt aldri i partiledelsen. Ho leda ei lita stortingsgruppe fra 1977, da SV fikk 2 representanter, i 1981 – 4 representanter og i 1985 – 6 representanter. Men ho var

«den egentlige sjefen». Ikke i den formelle posisjonen, men i kraft av sin personlighet.

Indianer

Men det starta ikke slik. Da ho starta sin stortingskarriere i 1973, gjorde SV et brakvalg, med 16 stortingsrepresentanter. Det var ei stortingsgruppe med mange sterke personligheter, ikke minst menn. Journalister har fleipa med at det var mange høvdinger og få menige indianere. Hanna var indianer, lite lagt merke til før ho ett år etter at hun kom på Stortinget ble bretta ut som landssviker i alle landets media, og mange krevde at ho burde trekke seg fra Stortinget. Også folk fra hennes eget parti.

Hvordan kan det skje at fattigjenta, med landssvikdom, omstridt i egne rekker og ikke minst i Rana SV, ble en av de mest populære politikerne – sannsynligvis **den mest populære** på 1980-tallet.

> En middag på åttitallet
> i Drammensveien 1
> Du rettet på luggen og brillan
> Gjorde deg fotogen
> Folkedronninga smilte
> Kong Olav, du og han –
> utropt til landets mest beundrede
> kvinne og mann

(Håvard Rem: Balladen om Hanna Kvanmo)

«Politikeren fra fattig-Norge»

De fleste vokste opp i fattigslige kår i Norge på 20 og 30-tallet. Mange stod uten arbeid, eller var avhengig av sesongarbeid.

Da Hanna Hansen, som var hennes pikenavn, var to år, skilte foreldrene lag. Hanna bodde dels hos mora, dels hos besteforeldre, da mora i flere år hadde sesongarbeid i Berlevåg som kokke på fiskebruk. Derfor var ho mye på flyttefot, og mora måtte skaffe seg nytt bosted når ho kom tilbake fra sesongarbeidet. Hanna skriver om ei hardt arbeidende mor, men også ei meget streng mor. Det vanka juling på «blanke messingen» dersom ho kom skitten heim, hadde falt i vannet eller hadde sviktet på moras krav.

Både i bøkene «Dommen» og «Derfor» gir Hanna beskrivelser av sin barndom i Harstad. Det var alltid sparsommelig, fattigslig. Noen ganger kritisk. Ho forteller også om hvordan ho husker at klassebevisstheten ble vekket, av forskjellsbehandlin-

gen av ungene i skolen, mellom ungene fra de etablerte lag og fattigfolk. Da Hanna sa fra, endte ho i skammekroken (Dommen).

Ho beskriver snobbebyen Harstad, og klasseskillene. Hanna forteller om mobbing, unger var ikke snillere før. For de som husker gamle tegneserier så var Trulte en ganske trinn jente. Hanna ble kalt tjukka eller Trulte. Men lus kunne være verre. Eller det å få blærekatarr og måtte tisse ofte. Unger kan være brutale, den gang som nå, og de fanget opp ondsinnet snakk fra voksne. Den gang som nå.

Men la meg ta spranget fra barndom til ungdom. De som vil vite mer, kan gå til kildene, til hennes egne bøker. Det viktige i Hannas oppvekst er for meg: Ho var fattigjenta som så mange andre, mora jobba hardt, men var mer enn tøff i barneoppdragelse. Men Hanna roser mora for å være god i regning, mora var glup. Men det holdt ikke den gang, verken for mora eller Hanna, å være glup når du ikke var født inn i de kondisjonerte klasser.

På feil side

Det som skulle bli Hannas traume i livet, var krigstida. I boka «Dommen» gir Hanna sin versjon av at ho arbeidet for tyskerne, vaska, fikk kontorjobb og fungerte som tolk, og hvordan ho som 16-åring ble medlem av NSUF, Nasjonal Samlings Ungdomsforbund. Hennes drøm var å bli sykepleier, og høsten 1944 ble ho opptatt i det tyske Røde Kors. I krigens siste halvår tjenestegjorde Hanna Hansen i tyske Røde Kors, dels i Polen, mest i Tyskland. Den tida beskriver Hanna detaljert i «Dommen».

I en kåring i Dagbladet blir «Dommen» regnet som en av de betydeligste sakprosabøker i moderne tid (Dagbladet 21. juli 2008) og av anmeldere betegna som ærlig og modig. Mens Sissel Sollesnes i sin masteroppgave «Frå landssvikar til folkehelt. Omdømmet til Hanna Kvanmo (1926-2005)» har et kritisk blikk og ser på boka som den historien Hanna ønsker å fortelle, det Hanna ønsker skal feste seg som inntrykk. Det er sikkert rett, men Sollesnes belegger ikke at historien er annerledes, at noe vesentlig forblir skjult.

Hanna blir internert i Tyskland etter fredsslutninga. Høsten 1947 kommer Hanna tilbake til Norge, gravid med en norsk sjømann hun hadde møtt, og med en betinget landssvikdom. Å være straffedømt enslig mor var ikke det enkleste utgangspunktet i 1948.

Hanna tar handelsskole. Etter det mønstra ho på som trise på båt, og da var mora god å ha. Dattera bodde mye hos mora. Hanna har mange ganger vært ei sterk talskvinne for aleneforeldre, både ut fra deres økonomiske situasjon og det å bli sosialt isolert. Dette kjente ho; ho hadde erfaring.

Etter å ha mønstra av som trise, begynte ho som kokke på anlegg, og der møtte ho Bjarne Kvanmo. De ble sammen resten av livet. Hanna Hansen ble Hanna Kvanmo. Etter fire år i Ballangen gikk flyttelasset til Rana. Der starta en drøyt 30 års historie som gjør henne til en av våre mest bemerkelsesverdige og respekterte kvinner i etterkrigstida.

Hanna blir ranværing

«Den 8. oktober 1956 kjørte en lastebil sørover riksveg 50 (nå E6) fra Ballangen. Målet som skulle nås før kvelden, var Mo i Rana. I førerhytta var det fem mennesker – sjåføren, en mann og hans kone og to små gutter. På lasteplanet alt deres rørlige gods. Det var god plass på det lasteplanet.» Slik beskriver Hanna reisen til Mo i Rana i en artikkel i årbok for Helgeland 1992. Reisa gikk på en dårlig riksveg med tre ferjer, og det var trangt og varmt i førerhytta.

Det var jakta på arbeid for Bjarne, ektemannen, som førte dem til Mo i Rana. Det var mange arbeidsledige. I Ballangen var det lite å få. Bare litt sesongarbeid.

Bjarne hadde fått midlertidig jobb i Mo. Hadde fått leie leilighet på Gruben og nå var han kommet for å få med familien. I artikkelen beskrev ho tida med Bjarne på skiftarbeid, og med husbygging i Åga, mens ho som de fleste andre kvinner var husmor. Ho beskriver knappe tider, sparsomhet og dugnadsarbeid. Sykkelen var Bjarnes framkomstmiddel til jobb og til nybygget som reiste seg. Sommeren -57 var fantastisk, de flyttet inn, Hanna tok fatt i malerkosten og det var sol, sol, sol…. Hanna hevder at i de tretti årene ho bodde i Rana, kunne ho ikke huske en bedre sommer. Hanna beskriver deres første bil, en gammel kollisjonsskadd Fergusson varebil og deres toroms robåt som ga dem mange fine stunder og gratis middagsmat på Ranfjorden.

Hanna skriver om det å komme til Rana: «Vi hadde hele tida følt oss velkommen – både til å etablere oss – og til å ta del i samfunnslivet på like fot». Det var ikke store forskjeller mellom folk flest, og viktigst av alt: «Vi hadde arbeid og fast inntekt og håp om en bedre framtid især for våre barn». Ho kaller det en uskyldstid, før statusjaget satte inn. Det er Hannas egne ord om å bli ranværing.

Fra kjøkkenbenken til kateteret

Hanna gir inntrykk av at ho trivdes med å stelle for mann og barn. Og det var jo det normale for kvinner i Rana på 50-60 tallet. Men Hanna hadde kunnskapstørst og var en lesehest. I 1958 tok ho et kurs i fransk på Friundervisninga. Høsten 1959 begynte ho å lese til artium som privatist. Ho hadde kursbøker fra Norsk korrespondanseskole og engelsk uttale lærte ho ved å lytte til BBC på radio. Hun hadde ingen lærer, og ho måtte opp til eksamen som privatist i alle fag.

Hanna tok nettene til hjelp. Når ungene hadde lagt seg tok ho bøkene fram. Med skiftarbeidende mann og tre små unger krevdes det viljestyrke. Men for Hanna var dette lykke, har ho skrevet, og våren 1962 – etter bare tre år - hadde ho tatt artium. I Rana Blad 16. juni 1962 kan vi lese: «Husmor i Mo tok artium på 3 år med bare 1 poeng fra S!». Det ble også fanget opp av et ukeblad.

Høsten 1962 starta Hanna på sin karriere som lærer på Rana Gymnas. Ho arbeidet der fram til ho ble valgt til Stortinget i 1973, men hadde aldri fast ansettelse. Ho hadde ikke de formelle kvalifikasjonene. Ho hadde bare artium, og siden ex. Phil. (en av de få som sto, ifølge læreren i forberedende), men beviste år for år at ho fikk resultater i sine klasser. I «Derfor» omtaler ho seg som erstatningslærer.

En kollega fra lærerværelset omtaler henne som kunnskapsrik, respektert og renhårig. Ho spurte gjerne om råd som nybakt lærer, og ho var nok pedagogisk av det disiplinerende «gamle slaget».

Førstereis

Høsten 1962 begynte jeg på realskolen og fikk Hanna som lærer i engelsk. Slik jeg husker henne var ho myndig. Slik jeg husker, var ho opptatt av at «alle skulle med» for å bruke et slagord fra nyere tid. Ho ville ikke at noen skulle falle av lasset, og mitt inntrykk var at ho hadde et sosialt blikk for de som kom fra trange kår. Andre av hennes elever har brukt ord som bestemt og humoristisk, systematisk, men også at de så forskjellsbehandling. Bildet er ikke entydig.

Jeg hadde engasjert meg i politikk allerede som 14-åring, meldt meg inn i Sosialistisk Folkeparti (SF) og var med på å stifte ungdomslaget, SUF, i Mo.

I antologien «Hanna», som kom ut i 1989 i forbindelse med at Hanna sluttet på Stortinget, har jeg bidraget «Førstereis». Der beskriver jeg hvordan Hanna tok meg i fusk på realskolen, med nedsatt oppførselskarakter, mens jeg ikke tok henne i fusk. Som ung entusiastisk hadde jeg en sterk følelse av hvor Hanna stod politisk, sjøl om ho ikke hadde engasjert seg partimessig. Jeg spurte Hanna om ho kunne tenke seg å stå på SF-lista til kommunevalget i 1963.
Hanna tok meg med på materialrommet, hvor vi hadde en lang prat. Ho fortalte meg om krigstida, om at ho var sykesøster i Tyskland, om dommen for landssvik. Hennes svar var nei, ho fryktet at det kunne skade SF. Det er vanskelig å rekonstruere en slik samtale. Hvor detaljert den var. Jeg husker at jeg tok det opp med min beste rådgiver i mange perioder av mitt politiske liv, min far, som også var medlem av SF. Han hadde bakgrunn fra rette sida, han var soldat som tilbrakte siste krigsvinteren på Finnmarksvidda.

Jeg husker han sa: Slike ungdomssynder må vi kunne legge bak oss, bli ferdig med. Hanna holdt på sitt nei, og kom ikke på kommunevalglista før fire år seinere i 1967.

Men jeg har stundom stusset på den uvitenheten som de fleste uttrykte om hennes bakgrunn da saken eksploderte i 1974 med store avisoppslag og flere måneders hardt mediekjør. Jeg var ikke med i SV da, men vi var noen som visste lenge, lenge

før. Det er mulig at det kom som et sjokk for endel partifeller, men da jeg – en ung jypling som ikke hadde fylt 15 – spurte henne, ga ho meg et svar som jeg oppfatter som åpent og ærlig. Jeg tror at mange gamle SFere visste, men kanskje kunne de som kom fra NKP føle seg lurt. Men nesten alle som ikke visste eller visste, lever ikke lenger slik at det er vanskelig å få dette dokumentert.

Kommunalpolitikeren

Hanna sa nei til å stå på lista i 1963. Men ho tok noen mindre verv som medlem av Trygdekassestyret og Trafikkutvalget. I 1967 sa ho ja til å stille for SF. De gjorde et godt valg, fikk inn 11 i kommunestyret i «nykommunen» Rana, og Hanna som stod på tredjeplass på lista, fikk flest listestemmer. Da var det plutselig kommunestyre, formannskap, skolestyre og finansutvalg. Med full jobb og fire rettingsfag, unger og heim var det tempo. Men Hanna hadde bevist før og har bevist seinere at ho hadde stor arbeidskapasitet.

Det var jo også ei turbulent tid i SF, som endte med splittelse i 1969 hvor ungdomsforbundet og en del medlemmer av SF forlot partiet. Hanna prøvde å være brubygger i konflikten, men var ikke i tvil om hvor ho hørte hjemme når splittelsen ble en realitet. Ho hadde aldri noen sympati for noen avskygning av marxisme-leninisme.

Også ved kommunevalget i 1971 fikk Hanna flest stemmer på SF-lista i Rana. Så kom EF-kampen med folkeavstemminga i 1972. I 1973 ble Hanna stortingsrepresentant for Sosialistisk Valgforbund, en allianse mellom SF, NKP, AIK (utbrytere fra Arbeiderpartiet) og uavhengige sosialister. Det var en hard strid om 1.plassen mellom SF og NKP, taperen ville få tredjeplass, for AIK skulle ha 2.plassen. Striden stod mellom Hanna Kvanmo og den legendariske klubbformannen i Jernverksklubben, Dagfinn Jacobsen. Avgjørelsen ble tatt sentralt.

Den menige Hanna

Stortingsgruppa til Sosialistisk Valgforbund på 16 representanter i 1973 hadde mange sterke og profilerte personligheter. Finn Gustavsen, Reidar T. Larsen, Berge Furre, Ottar Brox, Torill Skard og Berit Aas for å nevne noen. Det stod mange harde politiske slag i den stortingsgruppa, og ikke minst mellom partene i Valgforbundet om dannelse av parti.

Det var harde ideologiske slag. Hanna deler inn gruppa i kapteinene, sersjantene og fotfolket (hvor ho hører til) samt løsgjengeren Ottar Brox (Derfor).

Hanna Kvanmo var ikke en sentral person i stortingsgruppa. Ho var aldri spesielt interessert i ideologi, ho var en praktisk politiker tufta i det ho mente var norsk virkelighet. Som ho har skrevet, så følte ho seg oversett og overhørt. I tillegg hadde

kvinnene vært i bakgrunnen i politikken. Det normale var en kvinnelig statsråd i regjeringene. Første kvinnelige partileder ble Eva Kolstad i Venstre i 1974. Hanna ble sjøl den første kvinne som parlamentarisk leder i 1977. 70-80 tallet var kvinnenes inntogsmarsj i toppolitikken.

Torild Skard som var stortingsrepresentant 1973-77 for SV, beskriver det slik i en bok:

«Det forekom særlig ved at innleggene hennes (Hannas) ble overhørt på gruppemøtene. Straks hun var ferdig med å snakke, var det som hun ikke hadde sagt noe i det hele tatt – og en av mennene kunne like etter hevde akkurat det samme som hun, som om det var helt nytt og ingen hadde nevnt det før».

Hanna beskrev det på sin måte: «Jeg husker jeg tok ordet og sa sånn og sånn, og ingen kommenterte det…. Så kom Henriksen fra Finnmark og sa akkurat det samme, og dyra dæven, da slo jeg i bordet. Jeg spurte: Hvorfor kommenterer dere det han sier? Han sitter bare og sier det jeg sa i stad! Og siden hørte de meg. Etter hvert hørte de meg» (Hanna Kvanmo i ett intervju med Høylandet Film og TV-produksjon 11.06.2005 omsatt til bokmål).

De to beskrivelsene illustrerer kanskje forskjellen mellom Hanna og de fleste andre stortingspolitikere – språket – hvordan ho var direkte. Hanna var kunnskapsrik, men ble aldri akademisk i tonen. På et gruppemøte i 1976 hadde Hanna kjeftet opp Reidar T. Larsen som da var parlamentarisk leder, slik at det klirra i vinduene og tausheten senka seg over møtet, inntil Hanna sa: «Men æ e god igjen nu». Da lo alle. (Rossavik)

Krigsforbryter

«Månedene fra januar til påske 1974 kan bare beskrives som et helvete; en nattsvart fortvilelse, et mørkt svelg av frykt: Ville jeg klare dette? Og først og fremst: Ville omgivelsene mine, de nærmeste, komme gjennom uten arr i sinn og tanke». (Derfor)

Det var et voldsomt kjør i media om dommen for landssvik, om at ho hadde mistet statsborgerlige rettigheter i ti år. Og om ho burde trekke seg. Internt i partiet ble det også et trykk, mange følte seg lurt, dette visste de ikke om. Det stemmer sikkert for mange. Men noen visste, og mitt minne – og det trenger jo ikke være representativt- var at ho informerte de som trengte å vite. Spørsmålet kan jo stilles: Må det brettes ut 25 år etter at dommen er falt? Blir det aldri ei tid hvor det kan legges bak seg?

Samtidig husker ho små episoder som betydde mye. Som da Trygve Bratteli gikk ut av matkøen i stortingskafeen rett før påske -74, den tøffeste tida for Hanna etter tre måneders daglig hardkjør, kom bort til Hanna, rakte fram handa og sa: «God påske, fru Kvanmo».

Så ble du valgt inn på Tinget
og nye år uten ro
da fjernsyn og presse åpnet
for landssvikoppgjør nummer to
Du valgte den forreste benken
fra Kalbakken og ned –
med ryggen mot veggen og blikket
mot dem som du reiste med

(Håvard Rem: Balladen om Hanna Kvanmo)

Stormen la seg og Hanna oppsummerer: «Men når et menneske som har vært gjennom en slik skjærsild, og kommer ut av det med nervene noenlunde i behold, blir man styrket. Mangt som ellers ville ha vært stort og vanskelig, blir smått» (Derfor)

1977 – Rana SV mot Hanna

Rana SV fikk et anstrengt forhold til Hanna. Noe kan skyldes krigshistorien. NKP var sterk i Rana, og mange av dem hadde vært aktiv i motstandskampen. For dem var nok hennes krigshistorie vanskelig å forsone seg med. I tillegg var Hanna aldri interessert i den ideologiske debatten som reiv hardt i SV, også i Rana. Ho omtaler det som «en teoretisk og akademisk diskusjon» (Glis) og at det ifølge Hanna tok 4 år før SV var ferdig med trassalderen (Kvanmo på SVs landsmøte i 1985).

Eller som ho sa da ho avslutta stortingskarrieren:
«Min sosialistiske overbevisning har aldri vært bygd på teoretiske floskler, men på norske realiteter. Teoridebatten i norsk venstresosialisme ødela kolossalt for SV i 1970-åra, og jeg engasjerte meg aldri i tungetaleriet om demokratisk sentralisme og den leninistiske partimodellen» (Rana Blad 15. juli -89).

Det hadde også vært strid i 1973 om førsteplassen i Nordland, som var sterkt ønska fra NKPs side – Nordland var ett av deres sterke fylker – men som gikk til SFeren Hanna Kvanmo og andreplassen, som gikk til AIK-eren Odin Hansen fra Gildeskål.

Da nominasjonskomiteen (som var arbeidsutvalget i Nordland SV) kom med sitt forslag til liste høsten 1976, var Hanna foreslått på 5.plass. Grunnene var at ho var omstridd i Nordland SV og heller ikke var foreslått fra sitt lokallag Rana. Over

nyttår kom ett nytt listeforslag hvor ho var foreslått på 6.plass.

Det var en hard nominasjonsstrid. Flere kandidater trakk seg underveis. De som jobbet hardest mot ny nominasjon av Hanna var Rana og Narvik. For Hanna mobiliserte distrikts-SV i Nordland. Hanna var ennå ikke blitt den kjente, populære politikeren, men de som støttet henne hadde nok opplevd det potensialet som bodde i henne. Lederen i Dønna SV Berger Hareide, beskrev henne etter et åpent møte på Dønna i 1975 som «et politisk naturtalent» med evne til å lytte, forstå og sette ting i en sammenheng som han ikke hadde opplevd hos andre, og han var en av de som kjempet for hennes kandidatur. (Rossavik)

Ifølge Rossavik lå Hanna etter i ei prøvevotering under nominasjonsmøtet, men vant den endelig votering med 27 mot 21 stemmer. Flere foreslåtte, ikke minst industriarbeiderne, trakk seg fra lista. Det var en amper, nesten hatsk stemning på møtet, minnes en som var der som forholdsvis nybakt SVer.

Heller ikke utgangspunktet foran stortingsvalget var det beste verken nasjonalt eller i Nordland. Arbeidsutvalget i SV i Nordland trakk seg. De ville ikke drive valgkamp for Hanna.

Hannas egen forpliktelse formulerte ho som så: «Etter nominasjonsmøtet i Nordland SV i 1977 – jeg ble så visst ikke nominert enstemmig – svor jeg på at de som hadde stått på for meg ikke skulle få grunn til å være misfornøyd.» (Derfor)

8 år seinere kåret Dagbladet Hanna til Norges mest populære kvinne. Men det var 8 arbeidsomme år.

Rydder kontoret, men…

Men valget i 1977 ble skralt for SV, og hadde også en egen dramaturgi. Dette er lenge før sperregrense og utjevningsmandater. SV sleit i motvind.

Utpå valgnatta så det ut som om SV kom inn med en representant på Stortinget, Stein Ørnhøi, fra Oslo. Regjeringa Nordli holdt så vidt stand. På formiddagen dagen etter skifta ett mandat i Møre og Romsdal og det gikk mot borgerlig regjering. Hanna var på tur til Oslo for å rydde kontoret. Slik kunne en politisk karriere vært over, og ho ville sannsynligvis vært en liten parentes i rikspolitikken.

Men to dager etter valget, ho var begynt å rydde, begynte journalistene å ringe. Det var funnet en konvolutt med 50 feillagte stemmer i Narvik, og dermed var Hanna inne. Høyre mista ett mandat, og SVs to representanter satt på vippen. Her starter egentlig historien om Hanna som politiker i nasjonens eliteserie.

Da tenkte Hanna tilbake på ordvekslinga med Kåre Willoch i juni mens de stod i køen for å signere protokollen før Stortinget ble oppløst.

«- Ja, jeg kan jo ikke ønske deg tilbake til Stortinget til høsten, fru Kvanmo.
- Og korfør ikkje det, spør æ.
- Nei, jeg kan da ikke se noen grunn til at jeg skulle ønske deg velkommen tilbake hit.
- Om ikkje anna, så kunne æ komme tilbake for å ta replikk på dæ
- Det synes jeg virkelig ikke er grunn god nok.
- I hvert fall så e æ nødt til å komme tilbake dersom vi skal berge en fortsatt Arbeiderpartiregjering, sa jeg.

Da snudde Trygve Bratteli seg. Han hadde hele tida stått foran meg i køen og lyttet til ordvekslingen. Nå tok han meg i handa og sa med et glimt:

- Velkommen tilbake til høsten, fru Kvanmo.»
(Derfor)

Det stemte utrulig godt. Stemmene fra Narvik førte Hanna tilbake og reddet Arbeiderpartiregjeringa.

En spade er en spade

«Fra første dag på Stortinget har jeg satt min ære i å være en skikkelig talskvinne for den nordnorske landsdelen» (Derfor), og dette blikket på landsdelen beholdt ho også etter at ho ble parlamentarisk leder og rikspolitiker i øverste divisjon. I en artikkel under overskrifta «Hard, men ryddig uenighet» i antologien «Hanna» sier Gro Harlem Brundtland. «Hanna opptrer åpent, skvært og direkte… uredd og uvanlig slagferdig». Det treffer vel bra.

Det er heller ikke tilfeldig at Hanna ønsket seg inn i, og måtte kjempe seg inn i samferdselskomiteen (for der ville flere sitte). Det er en komité, som i alle fall den gang, hadde distriktspolitisk profil og ga en fantastisk mulighet til å lære landet å kjenne. Ingen andre komiteer reiste så mye land og strand rundt.
Hanna holdt seg til samferdselskomiteen i alle 16 år på Stortinget. Hanna følte at ho som en praktisk orientert politiker med stor kunnskap, kunne få til noe som betydde noe for hverdagen til folk. I tillegg var det noen gode politiske håndverkere i den komiteen fra andre partier som ho kunne «mekke» gode resultater sammen med.

Jeg tviler på at det er mange fremmedord Hanna ikke skjønte betydninga av. Ho kunne ha brukt dem rett, i motsetning til mange andre. Men ho var bevisst i å gi sitt

budskap norsk språkdrakt, i et enkelt språk. Ho snakket aldri som en stortingsproposisjon.

Noen av Hannas replikker sier mye om hvorfor ho ble så populær. For ho kombinerte det treffsikre med sjølironi. Som da Haugstvedt fra KrF var syrlig overfor AP som måtte støtte seg på det tynt representerte SV (som hadde to representanter): «Så lenge æ sitt på Stortinget, e' SV fyldig representert».

Eller da KrFs Kåre Kristiansen, de hadde ikke noe hjertelig forhold, i gjengs parlamentarisk språkbruk sa: «Fru Kvanmo avla meg en visitt her i sted, og da er det vel rimelig at jeg foretar en gjenvisitt….

Hannas svar var: Æ vil ikke ha nokka besøk av han Kåre Kristiansen.»
En yndlingsmotstander, var Kåre Willoch. Willoch er kjent for aldri å gi seg. Så da presidenten ga Hanna ordet til replikk sa ho: «Æ frafalle, sånn at Willoch får siste ordet.» Da runget latteren både i salen og presselosjen. Alle visste at Willoch aldri ga seg.

Eller da de to er på veg fra sminken til TV-debatten og Willoch sier: «Du ser jo slett ikke verst ut efter sminkingen, fru Kvanmo» og får som svar «Æ ser det hjalp med sparkling hos dæ og». (Derfor)

Dette illustrerer vel kulturforskjellen hos de to. De to hadde totalt forskjellig væremåte. Forfatter (bl.a. av Retorikk på norsk) og seinere leder i språkrådet, Ottar Grepstad, analyserer i «Hanna» hennes replikkevne, replikken som et verbalt punktum og hvordan hun kunne overraske. Hun hentet fram det gjenkjennbare, det folkelige. Når ho sei: Æ gir opp, æ kaste kortan, æ seie gris, - i Stortinget, når regjeringskrisa var tema i 1986, kjenne folket kortspillet gris. Mens replikkmestrene Syse og Willoch brukte ironien og var vel forberedt, hadde Hanna den folkelige, umiddelbare humor. Grepstad har nok også et poeng i at Hanna trengte en motstander. Det var ikke som foredragsholder hun glitret aller mest, men i feidene. Ho hadde også evnen til å unngå å bli klubba av presidenten. Som da ho sa: «Æ skal ikke stå her å kalle dem for kjeltringa (Høyreregjeringa), men…» og presidenten kommenterte:

«Presidenten la merke til at Hanna Kvanmo ikke ville kalle regjeringen for kjeltringer. Dersom hun hadde gjort det, ville presidenten ha måttet påtale det» (Glis)

Hanna fant en tone, en streng, som svært mange kjente seg igjen i. Fresk uten å være vulgær, korte forståelig poeng uten innskutte bisetninger. Det er ikke dokumentene og notatene som er det grunnleggende i politisk arbeid, men samtalen. Som Grepstad skriver: «Ho seier frå om kor landet ligg» eller som Herleiv Dahl uttrykte

det: «Hun kalte en spade en spade, og med den spaden spadde hun opp jorda slik at grasrota fikk vekst rundt henne» (Hanna).

Fra Rana til Arendal

Hanna var lenge omstridt i Rana SV. Men ho var likevel populær i Rana.

I det siste valget Hanna stilte til i 1985 fikk SV 5,5 % på landsbasis. Nordland, Troms og Finnmark brukte på 80-90 tallet å ligge et par prosent over landsgjennomsnittet. Det var sterke SV-fylker. Troms og Finnmark fikk henholdsvis 6,6 % og 7,4 %. Nordland lå i en egen klasse med et resultat på 12,1 %, over det dobbelte av landsresultatet, og manglet bare drøyt 500 stemmer på 2.mandatet. Rana lå desidert på landstoppen for kommuner med 22,2 %. På andreplass kom Hemnes med 17,4 % og med Saltdal på fjerdeplass. Hennes personlige popularitet på heimebane var på topp. Ranværingene og nordlendingene var stolte av Hanna.

Hanna hadde 17. mai-tale i Mo, men fikk aldri opplevelsen av å holde 1.mai-tale. Fagbevegelsen i Rana inviterte henne ikke.

En av hennes store opplevelser i Ranaregionen var nok åpning av Silatunnelen 8. juli 1989, eller Lurøys fastlandsforbindelse, som tidligere ordfører Steinar Joakimsen liker å si. Hanna ble bedt om å klippe snora, rettere sagt skjære den over med en laksekniv. Det var ett av mange prosjekt ho hadde jobbet med. Et prosjekt etter hennes hjerte, som bandt distriktene sammen. Det hadde vært jobba lenge for å få den, og som Hanna sa da ho åpna den: «Men hvem teller vel de tapte slag på seierens dag» (Rana Blad 10. juli -89).
Ho sa ja til å åpne tunnelen, men ba om at ho skulle ha med seg to av gutta ho hadde jobbet sammen med i samferdselskomiteen, Høyres Håkon Kyllingmark og Arbeiderpartiets Rolf Fjeldvær. Det sier noe om Hanna. Ho visste at kloke samarbeidspartnere er nødvendig for å få til noe. For henne var dette å vise respekt og takknemlighet ovenfor politikere ho hadde jobba godt sammen med. Da Hanna skar over snora, var Kyllingmark og Fjeldvær snorholdere.

Kvelden før hadde SV i Rana en hyggelig avskjedsmiddag for Hanna på Meyergården. Far min var leder i Rana SV, og de to hadde alltid et godt personlig forhold. Men jeg husker en bitterhet hos henne da ho snakka om sin opplevelse med Rana SV på 70-tallet. Det var flere av oss som hadde en tåre i øyekroken.

Rett før valget i -89 fylte Hanna aulaen på gymnaset på Moheia, hvor ho sammen med partileder Erik Solheim og toppkandidaten for Nordland SV (undertegnede), hadde valginnspurt. Der overrakte økonomisjef Frank Høyen blomster og gave fra Rana kommune. Det var hornmusikk og korsang. Rana tok skikkelig farvel med Hanna på et valgmøte, et «godt iscenesatt generasjonsskifte» som RB skrev.

Hanna flytta til Arendal tre år før ho var ferdig på Stortinget. Bjarne sleit med helsa, og det var bra å komme bort fra lange vintre med kulde og snø. Ungene var fløyet, det var ikke så mye som holdt henne igjen i Rana. Ho følte seg velkommen hit, som ho skrev i årbok for Helgeland i 1992, ho hadde mange gode opplevelsa her, men også vonde minner. Men som ho sa: Ho gråt en skvett da hytta i Straumen ble solgt.

Siste gangen jeg møtte Hanna i Rana var i august 1991. Da kom ho til Mo for å ta farvel med far min, og holdt minnetalen i gravferda hans. Seinere møttes vi i Arendal en gang, i stortingskafeen med jevne mellomrom og på landsmøter.

Satt ikke i hornet

I et sommerportrett i RB 15. juli -89 kommer Hanna med en «programerklæring»:

«- Med hard hånd skal jeg avvise alle lure pressefolk som måtte oppsøke meg for å skaffe seg politiske uttalelser fra sidelinja – for eksempel om situasjonen innen SV. Da skal min munn være lukket med sju segl.»

Slik ble det. Hanna forlot rikspolitikken. Ho kunne, om ho hadde ønska, hatt mange store forsideoppslag i årene som kom dersom ho hadde sittet i Arendal med kritiske kommentarer til eget parti. Ho satt ikke i hornet og gjorde livet vanskelig for SV. Spurte vi ho, hadde ho sine synspunkter. Jeg kan bare huske et par ganger at ho tok bladet fra munnen. Den ene gangen var det ikke partiet, men utsagn om partifeller i ei bok Erik Solheim hadde gitt ut, som ho ble rimelig forbanna på.

Jeg tok over i samferdselskomiteen for Hanna. Noen få ganger spurte jeg henne om råd, saker som ho hadde vært i befatning med i si tid. Men ho var aldri en læremester med pekefingeren, og jeg kan ikke huske å bli irettesatt av den gamle mester. Det som bekymra Hanna mye var en samfunnstrend, likegladhet og griskhet. Den manglende solidaritet med de som ikke var på solsida.

Det er vel ikke tvil om at Hanna var ganske stri i stortingsgruppa, særlig i den siste perioden, og at det kunne bli rimelig konfliktfylt og «gå ei kule varmt» internt i gruppa. Hennes folkelighet og tydelige tale utad, var ikke like enkel å takle i indre strider. På et tidspunkt planla pressesekretæren i gruppa å ta i bruk en ny metodikk for å styrke gruppesamholdet, terapeutiske metoder, og Hannas kommentar var: «Ho vil endre mæ. Det kan ho berre glemme» (Rossavik). Men da ho rydda kontoret i -89, meldte ho seg ut av de indre strider i partiet.

Hanna roet nok ned, men påtok seg fortsatt sentrale samfunnsoppgaver. Ho var riksrevisor fra 1990 til 1998. Fra 1991 til 2002 var ho medlem av Den Norske Nobelkomité, som viseformann fra 1993 til 1998. Som alltid kjente ho sin rolle, og jeg

er overbevist om at hennes stemme ble lytta til i nobelkomiteen, men utad var ho lojal mot komiteens beslutninger uansett hva ho tenkte om dem. Men i hennes tid var det mange spennende utdelinger av Nobels fredspris, som til Aung San Suu Kyi, Nelson Mandela, Yasir Arafat og Kofi Annan.

Hanna fikk aldri oppleve SV som regjeringsparti. Ho døde i juni 2005, to måneder før SV for første gang i sin historie skulle tre inn i regjering. Men ho hadde beredd grunnen som en jordnær, praktisk politiker som ville gjøre noe for folk. Ikke minst for de som ikke var født med ei sølvskje...

Men får vi noensinne ei Hanna igjen? Jeg tenker ikke på en kopi, men politikertypen. Jeg er i tvil. Hennes bakgrunn fra fattig-Norge, som formet verdiene, er historie. I dag har vi også et utdanningssystem som vil fange opp slike som Hanna, de vil kunne velge å vrake i livsløp. I likhet med henne, lærte jeg mange å kjenne i hennes generasjon som aldri fikk et tilbud om noe anna enn dårlig folkeskole, folk som jeg lærte å kjenne som lesende, kunnskapssøkende og kunnskapsrike. Hanna var ikke alene i politikken fra folkedypet, med evne til å nå fram til folk. Det er bare å tenke på Torbjørn Berntsen.

I dag må vi fange opp unge med verdier vi har bruk for i politikken, før de ender i kommunikasjonsbransjen, eller i embetsverket eller som forskere eller….. Ofte snakkes det om mange broilere i politikken, men vi skal egentlig være glade for at noen har verdier som gjør at de satser på politikk, og den julinga de får der.

Det finnes karrierer som er betydelig mer lukurative, som ikke på samme måte stiller deg til hogg i offentligheten.

Kanskje følgende sitat fra Hanna sier mye om hennes samfunnssyn:
«Vi må aldri komme i den situasjonen at det eneste og største målet i livet blir å tjene penger – mest mulig penger, for så å flytte inn i festninger omgitt av sikkerhetsvakter for å skjerme seg mot dem som ingen ting har. Som ingenting har å miste og som derfor ikke har noe hensyn å ta.» (Derfor)

Politikken og samfunnsdebatten blir litt kjedeligere. Litt mer fargeløs. Uten slike som Hanna.

Jeg så deg iblant i Arendal
mot slutten av ditt liv
Blikket var både mørkt og mykt
selv om gangen var blitt litt stiv
Men selv i den smuleste skjærgård

kan det bli nordnorsk vær
Og da var det få som uten frykt
kom Hanna Hansen nær
(Håvard Rem: Balladen om Hanna Kvanmo)

Kilder:

Kvanmo, Hanna: Om å etablere seg i Rana på 50-tallet i Årbok for Helgeland 1992
Kvanmo, Hanna: Derfor, Oslo 1985
Kvanmo, Hanna: Glis, Oslo 1986
Kvanmo, Hanna: Dommen, Oslo 1990
Antologi: «Hanna», SO 1989, med bl.a. følgende bidragsytere Gro Harlem Brundtland, Berit Aas, Oddrun Pettersen, Anders Sjaastad, Ottar Brox, Inge Myrvoll m.fl.
Rossavik, Frank: SV - Fra Kings Bay til Kongens Bord, 2011
Rem, Håvard: Balladen om Hanna Kvanmo, 2009 – Røde Kors 150 år.
Diverse avisoppslag.
Samtaler med tidligere elever og lærere ved Rana Gymnas, samt SVere som var aktive på 70-80 tallet
Min egen hukommelse.

Biografi

(Forkortet versjon av det som står i Stortingets biografi)

Personalia

Født 14.06.1926 i Sandtorg, Troms
Død 23.06.2005
Datter av fisker/hotellbud Kornelius Hansen (1903-1961) og fabrikkarbeider/kokke Kathinka Klausen (1903-1965)

Stortingsrepresentant fra 1973 – 89

Medlem av samferdselskomiteen i alle fire periodene.
Parlamentarisk leder for SV fra 1977 – 89.
Hun var også i deler av sin stortingstid medlem/varamedlem til Stortingets delegasjon til Nordisk Råd, til Stortingets gruppe av den Interparlamentariske Union (IPU) m.m.
Etter at hun gikk ut av Stortinget i 1989 var Kvanmo riksrevisor fra 1990 til 1998.
Fra 1991 til 2002 var hun medlem av Den Norske Nobelkomité, som viseformann fra 1993 til 1998.

Utdanning og yrkeserfaring

Utdanning

- Handelsskole 1948
- Student (privatist) 1962
- Forberedende prøver ved Friundervisningen 1968

Yrke

- Diverse stillinger som hushjelp, hjelpepleierske, kontorassistent, kokke m.m. 1940-1952
- Husmor 1952-1962
- Midlertidig lærer ved Rana Gymnas 1962-1973

Verv

Kommunalpolitisk aktivitet

- Medlem Rana formannskap 1967-1971, 1971-1975
- Medlem av flere kommunale styrer/utvalg som Skolestyret, Trafikkutvalget, Finansutvalget, Sosialstyret m.m.

Tillitsverv i partier

- Medlem Styret for Rana Sosialistisk Folkeparti 1967-1973
- Nestformann Nordland SF 1970-1972
- Gruppeleder SVs kommunestyregruppe i Rana 1971-1973
- Medlem SVs fylkesstyre i Nordland 1981-1989

Tillitsverv i organisasjoner

- Medlem Styret i Nordland krets av Norske kommuners sentralforbund 1971-1975
- Medlem Nordland krets av Norske kommuners sentralforbund sitt sosialutvalg 1971-1975

Denne saken ble først trykket i Årbok for Rana 2013.

Inge Myrvoll (f. 1948).
Pensjonist. Bakgrunn som industriarbeider
og tillitsvalgt i Jernverksklubben.
Valgt inn på Stortinget
1989 da Hanna slutta.
12 år på Stortinget, 4 år som ordfører
i Rana og 2 år som varaordfører.
Har også arbeidet i Landsdelsutvalget for
Nord-Norge og som rådgiver i SVs stortingsgruppe

– Makt til kvinnene

For hundre år siden fikk kvinnene stemmerett på linje med menn. Fikk de noe mer innflytelse og makt av den grunn?

■ **Jan-Erik Østlie,** (tekst)

– Vi skryter av å være likestillingslandet. Dette er en myte! Hege Skjeie viser i NOU 2012: 15 Politikk for likestilling, at likestillingspolitikken i Norge har spilt falitt, sier Torild Skard, leder av Norsk Kvinnesaksforening siden 2006, tidligere SV-politiker og den første kvinnelige lagtingspresident.

Slått av Finland

«En dag vil komme, da Sagen forløser sig selv. Bevidstheden om dens Ret vil da have gjennemtrængt hele Samfundsatmosfæren».

Dette skrev Camilla Collett (1813-1895), forfatter og Norges første feminist. Kanskje var det alminnelig stemmerett for kvinner Collett mente med «Sagen», men den kom ikke av seg sjøl og slett ikke uten kamp. Først 11. juni 1913 kunne et enstemmig Storting, 111 representanter, fatte følgende vedtak om endring av Grunnlovens § 50: **«Stemmeberettigede ere norske Borgere, Mænd og Kvinder, der have fyldt 25 Aar, og som have været bosatte i Landet i 5 Aar og opholde sig der.»**

Dermed var Norge den første sjølstendige stat, og det andre landet i Europa, hvor kvinner fikk full stemmerett. Vi var bare slått av Finland med sju år.

Sensasjonen i 1911

Ved feiringen av 50-årsjubileet for kvinnenes stemmerett i 1963 beklaget statsminister og landsfader Einar Gerhardsen at det var så få kvinner i Stortinget og kommunestyrer, og beskrev kampen for kvinners stemmerett som en kamp mot gamle

synsmåter og tilvante fordommer.

«Det var en kamp som krevde innsats, offervilje og lidenskap, og uten den årelange og utrettelige pågang for å få saken løst, hadde vi så visst ikke fått noe enstemmig stortingsvedtak i 1913», skrev Gerhardsen i Arbeiderpartiets tidsskrift «Arbeiderkvinnen».

17. mars 1911 skjedde det en sensasjon på Stortinget. Stortingsrepresentant Jens Bratlie, som representerte en fellesliste mellom Høyre og Frisinnede Venstre, måtte melde forfall. Inn kom lærer Anna Rogstad, landets første kvinne på Stortinget – «en merkedag i vårt lands historie» ifølge stortingspresident Magnus Halvorsen. Men den aller første kvinne som ble valgt til stortingsrepresentant var Karen Platou fra Høyre. Året var 1921. I årene fram til 1945 satt det aldri mer enn tre kvinner på Stortinget.

Hjemmenes oppløsning

Kampen for kvinnelig stemmerett måtte bli hard i det politiske og kulturelle klima som rådet. Menn fra partiet Høyre og andre konservative så det de mener er kvinnens natur som et hinder for politisk deltakelse og mente at «Hun vil forlate hjemmet for å politisere, barnet vil skrike i vuggen og grøten koke over.»

Motstanden mot kvinnelig stemmerett var stor. De mest ekstreme mente at kvinnelig stemmerett i sin ytterste konsekvens ville føre til «hjemmenes oppløsning». Mens veterinærdirektør O. Malm, en sterk motstander av kvinnelig stemmerett, sa det sånn: «Kvinnebevegelsen er det moderne samfunns hovedsykdom, den er verre enn syfilis, alkoholisme og tuberkulose. Ti mot disse gives der dog råd. Men feminismen er bare råttenskap, oppløsning, utslettelse av menneskenes lykkegrunnvold: forskjellen mellom kjønnene.»

Maktkamp

Om Malm hadde lest romanen «Amtmandens Døtre» fra 1854 av Camilla Collett, så hadde han lest den som fanden leser Bibelen.

Først i 1884, da Norsk Kvindesagsforening, landets første kvinneorganisasjon, ble startet, begynte det å bli fart i sakene. 27. november året etter talte Gina Krog om kvinnestemmeretten i Kvinnesaksforeningen. Samme år ble også Kvinnestemmerettsforeningen dannet med Gina Krog som leder. Lobbyvirksomheten mot mannlige stortingspolitikere, og særlig mot Viggo Ullmann fra Venstre, startet.
I 1890 ble forslaget om kvinnelig stemmerett for første gang debattert på Stortinget. Debatten varte i to dager og forslaget ble forkastet med 70 mot 44 stemmer.

Grunnen til at forslaget ble avvist var ifølge forslagsstiller Ullmann at de som satt med makten fryktet å miste den.

Vendepunktet

De neste årene led forslagene om kvinners stemmerett den samme skjebne. De ble enten ikke tatt opp til stortingsbehandling eller forkastet.

I 1901 kom det første gjennombruddet. Kvinner fikk kommunal stemmerett avhengig av inntekt. Fire år seinere, da Stortingets vedtak om å oppløse unionen med Sverige skulle ut på folkeavstemming og kvinnene ikke fikk være med, samlet kvinnene inn om lag 280.000 underskrifter til støtte for unionsoppløsningen. Fremst i underskriftskampanjen sto Fredrikke Marie Qvam og Gina Krog. Dette var vendepunktet. Også konservative menn var på glid, kanskje kvinner likevel kunne delta i politikk og samfunnsliv?

I 1913 var den kvinnelige stemmerett et faktum.

Fra høyre til venstre

Har så denne kvinnelige stemmeretten betydd noe for kvinnene og for det norske samfunnet – har det skjedd endringer av betydning disse 100 årene?

Svaret er sjølsagt ja. Ifølge forskerne Hanne Marthe Narud og Anne Krogstad har kvinnene sakte, men sikkert, kommet opp på samme nivå som menn hva valgdeltakelse angår. Men de gjør til dels andre partipolitiske valg enn menn. På begynnelsen av 1900-tallet var flertallet av kvinnene orientert mot konservative partier, fra midten av århundre er de blitt mer tilbøyelige til å velge venstreorienterte partier.

Narud og Krogstad skriver: «Dette har blant annet sammenheng med kvinners verdiorientering og deres syn på offentlige versus private løsninger i samfunnet. De senere år er også synet på økonomisk utjevning, miljøvern, innvandring, utenrikspolitikk og likestilling noe som skiller kvinners stemmegivning fra menns.»

Samfunnsmessige endringer

Som begrunnelse for kvinners venstredreining oppgir Narud/Krogstad endringene i kvinnenes yrkesaktivitet og sektortilknytning, endringer i forhold til privatliv, samfunnsformer og barn og en politisk bevisstgjøring knyttet til kampen for likestilling, sjølbestemt abort og offentlig omsorg. De to forskerne kan fortelle at valgforskningen viser følgende: «Kvinner går i større grad enn menn inn for fellesskapsløsninger i regi av det offentlige og økonomisk utjevning, de er mer opptatt av vern av natur og miljø, og de er mer innvandringsvennlige. Menn foretrekker private, markedsorienterte løsninger, de er mindre opptatt av økonomisk utjevning, mindre innvandringsvennlige og er, i likhet med unge kvinner, mer sekulære.»

Kvinnene kom

Sjøl om kvinnene fikk stemmerett, valgte de fra 1913 og de neste 50 årene stort sett menn inn på Stortinget og i kommunestyrene. Det vekslet mellom to og tre kvinnelige stortingsrepresentanter i 1930-årene. I 1967 aksjonerte kvinnene, og kvinnerepresentasjonen på Stortinget og i kommunestyrene økte fra 6 % til 9 %. Så fikk

vi det såkalte «kvinnekuppet» i 1971. Både i Oslo, Trondheim og Asker var det flere kvinner enn menn i kommune- og bystyre. I Asker ble arbeiderpartiets Berit Ås, seinere SVs første leder, varaordfører.

Det store kvinnegjennombruddet skjedde i 1985 da 34 prosent av mandatene til Stortinget ble erobret av kvinner. I 2012 har kvinnene en andel på 40 % i Stortinget, noe som gir oss en 11. plass i verden når det gjelder kvinneandel i de nasjonale parlamentene. I 2007 ble Jens Stoltenbergs regjering den første i landet med flere kvinnelige enn mannlige statsråder (53 % kvinnelige statsråder).

Qvam

Fredrikke Marie Qvam (1843-1938), korridorenes dronning, er en av de fire store (de andre er Camilla Collett, Gina Krog og Fernanda Nissen). Magnhild Folkvord, mangeårig kvinneaktivist og journalist i Klassekampen, har skrevet boka «Fredrikke Marie Qvam. Rabaldermenneske og strateg» som utgis i april.

– Hun tenkte stort, hadde et kontaktnett på alle nivåer og var korridorpolitiker og masseorganisator, forteller Folkvord.

Der Gina Krog (1847-1916) var den politiske agitatoren, var Qvam organisatoren. Qvam var leder for både Norske kvinners sanitetsforening og Landskvindestemmeretsforeningen, de første landsomfattende kvinneorganisasjonene i landet, som begge var viktige for gjennomføringen av den store underskriftskampanjen i 1905. Det var noen uenigheter mellom Krog og Qvam, men de var neppe store.

I 1904 satt de som leder (Krog) og nestleder (Qvam) i i Norske Kvinners Nasjonalråd, og de stemte begge på partiet Venstre – Arbeiderpartiet ville vært helt utenkelig for begge.

– Tar dagens unge jenter for lett på formødrene kamp for stemmerett og likestilling?

– Den kvinnelige stemmeretten var ikke noe sjølsagt. Om noen tror det, tar de feil. Det er viktig å ha en bevissthet om den historiske kampen. Og samtidig huske at det står en del igjen før vi har nådd full likestilling.

Penger og politikk

Året 1913 er en milepæl i kampen for full likestilling mellom kjønnene. Og mye er oppnådd. Folkvord mener at ingen norsk statsminister kan i dag presentere en regjering med en kvinnerepresentasjon under 40 prosent.

– Men nødvendige tiltak for å få gjennomført likelønn mangler ennå, sier Folkvord og peker på økonomien og arbeidslivet som de områder hvor kvinne- og likestillingskampen har kommet kortest.

– Det er på det økonomiske området makta er. Skal kvinner få råderett over eget liv, kommer vi ikke utenom pengene. Det er et stort gap mellom formell og reell makt og likestilling. Vold mot kvinner er fortsatt et problem. Dette er eksempler på at vi på langt nær er i mål.

– Likestillinga har vel litt igjen innad i de politiske miljøene på venstresida og i fagbevegelsen også. Hvorfor er det sånn?

– Det handler om kjønnsmakt. Skal noen få makt, må andre gi fra seg makt. Og det handler om å være rollemodeller og om holdninger. Det er fint med kvinner i toppstillinger, men dette er ikke noe mål i seg sjøl – det er ikke her suksessen skal måles. Kvinner må stå sammen og støtte hverandre. Skal vi nå det likestilte samfunnet, må vi stå sammen kollektivt, sier Folkvord.

Kollektiv kamp

Torild Skard vil gjerne også trekke fram flere enn de fire store. Ulike strømninger bidro til stemmerett for kvinner. Det var ei tid med industrialisering. Kvinners stilling ble endret. Arbeiderklassen var i vekst, og den mannlige stemmeretten ble utvidet. Nasjonalistiske tendenser bidro til at vi fikk unionsoppløsningen. Særlig viktig var den gryende internasjonale kvinnebevegelsen. Partipolitisk gikk Venstre i bresjen.

– Kampen for stemmeretten var en kollektiv kamp, sier Skard.

– Hvorfor gikk kvinnenes representasjon på Stortinget så tregt fra 1913 og fram til 1960-tallet?

– Kvinnepionerene trodde at stemmeretten var nok, men det var den ikke. Mennene var fornøyde med at det var de som skulle styre. Hva hadde kvinnene i politikken å gjøre? Folk som har makt vil gjerne beholde den, ikke dele den med andre eller ha for mange å konkurrere med. Da kvinnene kom ut i lønnsarbeid, så de at de ikke hadde makt. Det tok lang tid før de fikk formelle rettigheter. I mellomkrigstida sto kampen om gifte kvinners rett til lønnet arbeid. Etter krigen ble husmoren idealet, og først på 1960-tallet begynte Arbeiderpartiet å arbeide for at kvinner skulle gå ut i yrkeslivet. Vei i vellinga ble det først da vi fikk den andre kvinnesaksbølgen på 1970-tallet.

Men Skard mener vi fortsatt har et mannssamfunn. Menn har mest makt, tjener mest og dominerer i mediene. Men dette blir ikke åpent erkjent.

Nei til kjønnsnøytralitet

Det er ifølge Skard innen politikken at kvinnene har kommet lengst.

– Vi har mange kvinnelige partiledere og 50 prosent i regjeringen. Men kvinnepolitikken er for dårlig. I det økonomiske liv står kvinnene generelt svakt. Arbeidslivet er tøft, kvinnene er underordnet og underbetalt og må slåss for likestilling. Vi har kjempet for likelønn siden 1950-tallet og ennå ikke fått det, sier Skard. Som mener velferdsstaten er viktig og må forsvares.

Hun stiller spørsmål om likestilling nødvendigvis er det samme som kvinnefrigjøring. Hva mener vi egentlig med «likestilling»? Hun savner en klar definisjon. Skal kvinner og menn være like eller likeverdige?

– I hovedsak er likestillingsloven kjønnsnøytral. Forskjellsbehandling er forbudt med noen unntak. Men da er det vanskelig å gjøre noe med de forskjellene som

faktisk gjør seg gjeldende. Vi må ikke blande mål og midler. Behandles alle likt, blir resultatet ulikt, sier hun.

Fellesskap er mer enn staten

Skard utga i fjor boka «Maktens kvinner». Her hevder hun blant annet at kvinner er mer egnet til å skape fred enn menn, at kvinnelige ledere er mer demokratiske og samarbeidsvillige og at nyliberalismen har bidratt til å svekke kvinners stilling i en rekke land.

– Overalt i verden er gutter gjerne mer aggressive og jenter mer omsorgsfulle. Det er vesentlig å sikre omsorgen en sentral plass samfunnet. Her er samspillet mellom kvinnebevegelsen og fagbevegelsen viktig. Når det gjelder nyliberalismen, kan den bidra til økonomisk vekst på kort sikt. Men uten regulering blir de rike rikere og de fattige fattigere. Dette rammer særlig kvinner. Motmakten må være et organisert fellesskap av kvinner og menn, politisk og faglig. Men utfordringene er store. De vestlige samfunn har en sterk patriarkalsk struktur, og vi sosialiseres tidlig inn i tradisjonelt pregete roller. Både holdninger og strukturer må endres. Her utgjør skolering og bevisstgjøring et viktig grunnlag. Men jeg savner den rødgrønne regjeringens satsing på studiearbeid og forskning. Hvor er den blomstrende nytenkningen? Fellesskap og samhandling strekker seg mye lenger enn til staten. Vi må gå sammen på alle plan og slåss for de svakeste.

6-timersdagen og kvinnemakt

Både Folkvord og Skard har gått i utallige 8. mars-tog. Hva er så den ultimate 8.mars-parolen?

– Det er på tide at hele LO sier ja til heltid, og at normalarbeidsdagen skal være seks timer. Sju og en halv til åtte timers arbeidsdag er for lang både for menn og kvinner, sier Magnhild Folkvord.

– For meg er den optimale parolen «Makt til kvinnene!», sier Torild Skard.

Tidslinje

1898 Allmenn stemmerett for menn
1901 Begrenset stemmerett for kvinner ved kommunevalg
1905 Kvinneaktivister organiserer en underskriftskampanje som støtter unions oppløsningen (om lag 280.000 underskrifter samles inn)
1907 Begrenset stemmerett for kvinner ved stortingsvalg
1910 Allmenn stemmerett for kvinner ved kommunevalg
1911 Første kvinne på Stortinget. Vararepresentant Anna Rogstad
1913 Allmenn stemmerett for kvinner
1921 Første faste kvinnelige representant på Stortinget: Karen Platou
1922 Kvinner får rett til å sitte i regjering
1945 Første kvinnelige statsråd: Kirsten Hansteen
1974 Første kvinnelige partileder: Eva Kolstad
1981 Første kvinnelige statsminister: gro Harlem Brundtland
1985 Andelen kvinner på Stortinget vipper over en tredel (34 %)
1986 Brundtlands regjering vekker internasjonal oppmerksomhet med 44 % kvinner
1993 Første kvinnelige stortingsrepresentant: Kirsti Kolle Grøndahl
2001 Første kvinnelige stortingsrepresentant med innvandrerbakgrunn: Afshan Rafiq
2007 Stoltenbergs regjering: Andel kvinner vipper over 50 % (53 %)

(Hentet fra Hanne Marthe Narud/Anne Krogstad «100 år med kvinners stemmerett», fra boka «Formødrenes stemmer».)

Kvinnelig stemmerett 100 år

* Norge var i 1913 et av de første landene i verden der kvinner fikk stem merett på lik linje med menn.
* Det var spesielt kampen mot alkohol som mobiliserte kvinnelige velgere på begynnelsen av 1900-tallet.
* Etter hvert har kvinner benyttet seg av sine rettigheter i minst like stor ut strekning som menn idet de har stilt til valg – og blitt valgt inn – i sentrale politiske beslutningsorganer, ikke minst i regjering.
* Kvinnenes representasjon på Stortinget skjøt, etter en noe treg start, fart på 70-tallet og har siden 1985 ligget på mellom 35 og 40 prosent. Tilsvarende tendens ser vi for de lokale, folkevalgte organene.
* Kvinner deltar i dag i samme grad som menn ved valgurnene, i stortings valg, lokalvalg og folkeavstemninger.
* Kvinner bruker sine stemmer til å ta noen andre valg enn menn.

(Hentet fra Hanne Marthe Narud/Anne Krogstad «100 år med kvinners stemmerett», i boka «Formødrenes stemmer».)

Litteratur:

Arbeiderhistorie 1989 og 1990, Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek
Arbeiderkvinnen nr. 3 1963
Baugstø, Line: Camilla Collett – født Wergeland, Cappelen Damm 2013
Krog, Gina: Norske kvinders retslige og sociale stilling, Aschehoug 1894
NU 2012: 15 Politikk for likestilling
Oltedal, Audgunn/Skre, Arnhild (red): Formødrenes stemmer. Kvinneliv rundt stemmeretten, Pax Forlag 2013
Reistad, Gunhild Ramm: Anna Rogstad – første kvinne på Stortinget, Kolofon forlag 2012
Skard, Torild: Maktens kvinner, Universitetsforlaget 2012
Skjønsberg, Kari: Fernanda Nissen, Tiden Norsk Forlag 1978
Stortinget om Stemmerett for kvinner
Syvertsen, Sigrid/Thorleifsen, Thina: Kvinner i strid, AOF 1960
www.stemmerett.no

(Denne artikkelen ble trykket i LO-Aktuelt 3/2013)

ARBEIDERBEVEGELSENS HISTORIELAG I AKERSHUS 93

Øyerenprisen til Åse Kleveland

Øyerendagkomiteen valgte i år å gi arbeiderkulturprisen Øyerenprisn 2013 til Åse Kleveland, tidligere forbundsleder av MFO, for hennes mangeårige innsats som fagforeningskvinne, politikere og kamp for kulturminner.

■ **Nina Hanssen,** (tekst)

Øyerendagen feiret sitt 20-års jubileum på Fetsund Lenser søndag 18.august. Det ble en dag med politisk innhold, arbeiderkultur og taler.

Da Åse Kleveland var kulturminister ble Fetsund Lenser fredet og da vi startet Øyerendagen i 1993, var hun vår hovedgjest. Hun var også den første kulturministeren som besøkte Fetsund lenser, heter det i en pressemelding.

Åse Kleveland fikk kulturprisen, og holdt et engasjert innlegg om hvor raskt Høyresiden i Sverige har revet ned viktige fundamenter for velferdsstaten.

- Samarbeidet med fagbevegelsen er systematisk undergravd, sa hun og manet til å opprettholde denne bærebjelken i den norske modellen.

Åse Kleveland er født i Sverige, men flyttet til Lillestrøm allerede i 1958 og ble etter hvert landskjent som visesanger. Hun var opptatt av artistenes kår og engasjerte seg raskt i LO-forbundet Norsk Musikerforbund der hun var forbundssekretær fra 1979 til 1983. Hun ble deretter forbundsleder fram til 1987.

94 ARBEIDERBEVEGELSENS HISTORIELAG I AKERSHUS

De fleste kjenner Kleveland best fra tiden som Kulturminister i hele seks år i Gro Harlem Brundtlands regjering. Komiteen mener Åse Kleveland har vært et stort forbilde for mange og har kastet seg ut i ulike verv og posisjoner med ekte engasjement og hun har aldri glemt at hun er en del av arbeiderbevegelsen og har deltatt både med sang og taler på ulike arrangementer i arbeiderbevegelsens regi. Også under minnemarkeringen for 22. juli-tragedien, heter det i meldingen

Arbeiderpartikvinnen av de fire store

Fernanda Nissen var svært allsidig og kjempet ikke bare for kvinners rettigheter, men var også opptatt av temaer som litteratur, fattigdomsbekjempelse, fengselspolitikk og filmsensur.

■ **Jan-Erik Østlie,** (tekst og foto)

I denne kvinnestemmerettsåret er det plukket ut fire kvinner som står som symboler for kampen for kvinnelig stemmerett. Camilla Collett, Gina Krog, Fredrikke Marie Qvam og Fernanda Nissen. Av disse, ofte omtalt som de fire store med klar parallell til de fire store i litteraturen (Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie), er det bare Nissen som strengt tatt kan regnes som en del av arbeiderbevegelsens historie. Fernanda Nissen (1862-1920) meldte seg nemlig inn i Arbeiderpartiet ikke lenger etter at partiet ble dannet i 1887 og ble partimedlem til sin død. Mens Collett aldri var medlem av noe politisk parti, og Krog og Qvam var venstrekvinner.

Fra Kragerø til Kristiania

Men noe fattigdomshjem kom Nissen, med familienavnet Thomesen, slett ikke fra. Født i Kragerø og datter av en skipsreder, var det til smør på brødskiva for familien i det store huset hvor hun vokste opp, på Barthebrygga like ved Kragerø havn. Men helt problemfri var likevel ikke hennes oppvokst. Hun ble ganske tidlig rammet av polio. Legevitenskapen den gangen var ikke på dagens nivå, så enden på den visa var at den høyre armen hennes ble lam – et handikap hun slet med resten av livet sjøl om hun forsøkte å skjule det etter beste evne. Skrive gjorde hun med venstre hånd. Uten at det ble noe venstrehåndsarbeid av den grunn.

En sommerdag i 1878, 16 år gammel, dro hun fra Kragerø til Kristiania. Og så

seg aldri mer tilbake. Nå skulle det studeres i hovedstaden. Valget falt på Frøken Falsens pikeskole i St. Olavs gate 7. I hovedstaden traff hun også venstremannen og juristen Lars Holst, først redaktør av Bergens Tidende, seinere redaktør av Dagbladet. Det ble etter hvert giftermål, og de bosatte seg i Bergen. Helt til Holst ble redaktør i Dagbladet og de dro tilbake til Kristiania. Mye tyder på at dette var et fornuftsekteskap, mener historiker Mari Jonassen.

Fyrstikkarbeiderstreik og fagforeningsleder

I 1889 skjedde det som kanskje har gjort Fernanda Nissen mest kjent. Idéhistoriker Kristin Brandtsegg Johansen skriver følgende i Morgenbladet (2013): *«I 1889 brøt det ut streik blant de kvinnelige fyrstikkarbeiderne på Bryn og Grønvold. Bakgrunnen var redusert lønn til fyrstikkpakkerskene, som fra før bare var en tredjedel av menne-*

Første mai 1956 i Oslo
Bekransning av Fernanda Nissens byste i Torshovparken. Elsa Rastad Bråten taler.
Fane: Torshov Arbeidersamfunds kvinnegruppe Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

nes allerede lave lønn. Arbeidsdagen deres varte fra seks om morgenen til halv åtte om kvelden. De arbeidet i fosfordamp, uten tilgang til såpe til å vaske av seg den helsefarlige giften. 30. oktober gikk tre hundre arbeidersker i prosesjon fra Etterstad til Karl Johan. Selveste Bjørnstjerne Bjørnson holdt støttetale, og legen Oscar Nissen viste frem syke arbeidersker og informerte om helsefare og dårlig arbeidsmiljø. Fernanda Holst, på den tiden gift med venstremann og Dagbladet-redaktør Lars Holst, engasjerte seg i streiken som varte i to måneder og endte med seier for fyrstikkarbeiderskene.

I denne forbindelse ble den første fagforeningen for kvinner stiftet. Carl Jeppesen og Oscar Nissen hadde assistert og inspirert kvinnene på stiftelsesmøte. Det var midlertid ingen av arbeiderkvinnene som hadde mot til å påta seg formannsvervet. Fernanda stilte til valg, og ble leder av den nydannede Kvindelige Fyrstikarbeiderskers Forening. Noen måneder senere meldte hun seg også inn i Det Norske Arbeiderparti.

1. mai 1890 gikk hun sammen med legen Oscar Nissen i spissen for arbeidernes demonstrasjonstog, i en himmelblå kjole som vakte oppsikt. Hun hadde nettopp valgt den fordi hun ikke ville skjule seg i det som ble omtalt som «vandalenes tog». Skjellsordene haglet fra tilskuere som var sjokkerte over borgerfruens oppførsel.»

De som er spesielt interesserte i denne streiken bør se spillefilmen «Gryr i Norden» av Olav Dalgard. Filmen er laget i 1939 på oppdrag fra LO og handler om denne fyrstikkarbeiderstreiken i 1889.

Når det gjelder formannsstillingen i fagforeningen har et imidlertid Mari Jonassen et noe mer nyansert syn. Hun skriver: «*Det var først i februar 1890 at Kvinnelige fyrstikkarbeideres forening ble stiftet, som Norges første fagforening for kvinner. Ingen av foreningens medlemmer sto klare til å led dette nybrottsarbeidet–. I stedet tok Dagbladjournalisten Margrete Vullum imot vervet som foreningens første leder. Da Vullum trakk seg, overtok Fernanda Holst ledervervet. Den nyfrelste sosialisten gikk inn i arbeidet med stort alvor.*»

At fyrstikkarbeiderstreiken skapte store ringvirkninger, er det liten tvil om. I 1890 streiket veveriarbeiderskene, året etter syerskenes forening,

Fra Holst til Nissen

Johansen mener at Fernanda Nissen hadde foretatt en omvendt klassereise inn i kvinnesakens historie, en reise som konsuldatter fra Kragerø til formann for de streikende fyrstikkarbeiderskene – for arbeiderne var som regel kvinner – i Christiania. Men hvordan ble frøken Thomesen til fru Holst – og den vi kjenner best som Fernanda Nissen? Jo, under fyrstikkarbeiderstreiken traff hun den radikale legen og arbeiderpartipolitikeren Oscar Nissen. Og søt musikk oppsto, til stor irritasjon fra samfunnet rundt som den gangen ikke hadde det samme synet på utroskap og samboerforhold som dagens samfunn har. Det var ikke bare Fernanda Holst som var gift, det samme var Oscar Nissen. Fernanda trøstet seg med kjærlighetsdikt av den svenske poeten Gustaf Fröding, en kunstner hun ble en god venn med. Vennskap pleiet hun for øvrig også med billedhuggeren Gustav Vigeland.

Journalist og politiker

I 1894 ble Oscar Nissen redaktør i landets viktigste arbeideravis Social-Demokraten. Stillingen var ulønnet, arbeidet var ren idealisme som så mye av det arbeidet som har foregått i regi av arbeiderbevegelsen helt opp til våre dager. Som medarbeider i Social-Demokraten rekrutterte Nissen raskt sin kjæreste Fernanda som dermed ble en av landets første kvinnelige journalister. I tillegg var hun teater- og litteraturanmelder. Seinere ble hun også redaktør for tidsskriftet Kvinden, et blad med Arbeiderpartiets kvinneforbund som utgiver. Johansen skriver om dette: «*I første nummer av bladet skrev hun en varm appell til alle kvinner om å blande seg i politikken, for å ivareta sine interesser. Hun henstiller også «Den socialdemokratiske kvindebevægelse» om å være fri for «mandshat og mistillit». Arbeiderklassens kamp er deres kamp, ikke de borgerlige kvinnenes «emancipasjon». Det var heller ingen som nektet arbeiderkvinnene å arbeide både ute og hjemme. De kunne bare drømme om de romantiske borgerlige kvinneidealene om at fruen i huset skulle sitte på stas i finstua og være sammen med sine barn: «De mødre som eier den lykke at være sammen med sine barn dagen lang, som kan få lov aa værne og stelle om dem, de kan vel vanskelig sætte seg ind i hvordan den gifte fabrikarbeiderske har det,» skrev Oscar Braaten.*»

Hun hadde i lang tid vært glødende engasjert i kommunepolitiske spørsmål, men først i 1910 fikk hun plass i kommunestyret. Nå var hun også politiker.

Kriminalomsorg – forut for sin tid

Da var også som kommunestyrerepresentant hun kom inn i hovedstadens fengselstilsyn. Dette var neppe tilfeldig for også her viste hun et bemerkelsesverdig engasjement. Hun hadde tidligere vært opptatt av hvordan samfunnet tok vare på dem som falt utenfor. Jonassen skriver: «*Nå fikk hun et enda mer direkte innsyn i forholdene, og hun likte ikke det hun så. Tilstanden i fengslene var elendig. Den skrale maten, særlig bruken av vann og brød som straff, førte til at fangene ble underernærte og ikke tålte skikkelig mat. Luften i luftegårdene kunne knapt kalles luft, små som de var, og himmelen var knapt synlig mellom de høye murveggene som omkranset dem.*»

Fernanda Nissen mente det norske rettsvesenet var for kostbart, og fengsling hadde ifølge henne liten effekt. På mange måter var hun svært tidlig ute her, hennes tanker om fengsel og kriminalomsorg foregriper faktisk mye av det justisminister og arbeiderpartipolitiker Inger Louise Valle fremmet på 1970-tallet, tanker som skapte ramaskrik blant borgerlige politikere. Jonassen skriver følgende om Fernanda Nissens kriminalomsorgspolitiske standpunkt for over 100 år siden: «*De vergeløse, kalte hun dem, fengselsfuglene, de som aldri kom seg ut av systemet. Det var opplagt at dagens fengselsstraff, med det ensomme, stillesittende cellelivet, gjorde menneskene uskikket til å møte virkeligheten når straffen var ferdig sonet. Først og fremst måtte dem kriminelle lavalderen heves. Hun møtte fjortenåringerpå sine tilsynsrunder. Det måtte ikke forekomme. Vergerådet hadde plikt til å hente dem ut av fengslene så fort som mulig. Dessuten måtte de brutale straffemetodene på barnehjemmene avskaffes. Det var en skam at de*

fortsatt eksisterte, skrev hun. Hun argumenterte for å bevilge tilstrekkelig med ressurser til barnevernet, slik at de kunne opprette flere fosterhjem. Forebygging var uhyre viktig. «Hvert barn som reddes nfra forbrydelser og uorden, og den sykelighet og de fængselsophold som følger forbryderen, er jo en vældig økonomisk gevinst for samfundet». Til syvende og sist var det ikke bare den sultnes skyld at han stjal, den mette måtte dele ansvaret.»

Fernanda Nissen.
Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

Filmsensoren

Året 1913 er ikke bare viktig fordi kvinnene fikk allmenn stemmerett det året, det er også året landet fikk en filmlov – eller «Lov om offentlig visning av kinematografbilleder» som loven egentlig heter. I en artikkel i Social-Demokraten argumenterte Fernanda Nissen mot forhåndssensur av film i Norge. Likevel søkte hun stillingen som filmsensor i Statens filmkontroll. Og ikke nok med det: Justisdepartementet valgte den radikale sosialisten til landets første kvinnelige sensor i 1913. Hvordan kunne dette skje? Spør Mari Jonassen. Og skriver: «*Fernanda Nissen framsto som en høyt aktet samfunnsdebattant og fungerte som Filmkontrollens liberale alibi. I henne hadde kontoret fått en representant både for arbeiderklassen og urban dannelse.*»

28. januar 1915 skrev Fernanda Nissen i Social-Demokraten, ei avis hun slett ikke hadde sluttet å skrive i, blant annet følgende: «*I december censurertes 80.000 meter – og kjørt op igjen baade en og to gange mangfoldige av disse metre for at se hvad og hvormeget der maa tages væk og kan tages væk, uten at ødelægge sammenhængen, og dertil skrevet de avskyelige smaa gjengivelser av indholdet, som maa følge hver film – saa er jeg mør! Da har jeg en sterk fornemmelse av at maatte forlate filmen og friske min forstand ved andet arbeide, som har med liv og virkelighet at gjøre.*»

Ifølge Jonassen ønsket Fernanda Nissen å gjøre filmene mindre skadelige og hadde slett ingen betenkeligheter med å plukke vekk de mest uskjønne steder av en film som avgjort ikke var kunst. Hun ville ha aldersgrenser på spillefimer, men dette ble ikke innført før året etter hennes død.

Førsteamanuensis Anne Marit Myrstad ved NTNU skriver i boka «Film til folket» blant annet om Fernanda Nissens filmpraksis, og anfører for eksempel dette: «*Spørsmålet er om denne praksisen samtidig må forstås som kulturkonservativ. Fernanda Nissens spørrende holdning overfor egen sensurpraksis, erkjennelsen av at moralske grenser ikke er universelle, hennes manglende bekymring overfor nakenhet og for voldsskildringers effekt på barn, forstyrrer bildet. Hennes sensurpraksis kan best forstås som dialog på tvers av kryssende interesser og verdinormer i opposisjon til, så vel som i tråd med, samtidas kulturkonservatisme og allmenne samfunnsmoral.*»

Miljøverneren

Mot slutten av sitt liv ble hun også mer og mer opptatt av det vi kan kalle samfunnets bærekraftige utvikling. Tredve år tidligere kjempet hun for fyrstikkarbeidernes arbeidsmiljø og kritiserte sterkt fabrikkens inneklima. Nå var temaet samfunnets miljø- og klimapolitikk. På en tur til Vestlandet og Hardanger fikk hun se det moderne Norge vokse fram. Blant annet fikk hun se Odda, der et nytt smelteverk nylig hadde sett dagens lys. Jonassen skriver: «Før hadde stedet lignet det sveitsiske landskapet, omkranset av myke, bølgende fjell som speilet seg i sitrende blått lys i Hardangerfjorden. Den gangen strømmet turistene til vestlandsbygda. Nå var Odda et skjendet sted, et sted som kun eksisterte for pengenes skyld, ikke for menneskene. Luften hang som en tett, gulgrå tåke. Røyken skjulte arbeiderboligene rundt fabrik-

kene. Hun så døde trær, grå hus og en mørkegrå kirke. Selv jorden var grå. Hvordan gikk det med menneskene i all denne forurensningen, undret hun seg. Hun fikk ingen svar, og advarte mot å fortsette å bygge ut før man var trygg på at industrien ikke skadet menneskene og naturen. Fernanda Nissen elsket framskrittet, men tok sterk avstand fra kapitalisme og storindustri som drev rovdrift på både mennesker og natur. Kanskje var hun blant de første som argumenterte for en bærekraftig utvikling.»

Like før hun døde, og det gikk mot splittelse i Arbeiderpartiet i en sosialdemokratisk og en kommunistisk fløy, var det ingen tvil om at Nissen ville velge sosialdemokratiet. Likevel meldte hun seg ut av partiet. I dag ville hennes standpunkt i klima- og miljøpolitikken antagelig plassert henne langt på venstresiden i dagens norske Arbeiderparti.

Den beste av dem alle

Fernanda Nissen var glad i å reise. Det var på en tur i Tyskland i 1920 sammen med venninnen Hulda Garborg livet tok slutt. I mars fikk hun en influensa som utviklet seg til lungebetennelse. Hun ble innlagt på sykehus i den tyske byen Barmen. Klokka tre, natta til 4. april fikk hun et voldsomt hjerteanfall, og med Oscar Nissens klokke i hånden sluttet hun å puste i løpet av få minutter. Kremeringen foregikk i Tyskland, og urna brakt hjem til Norge av Hulda Garborg.

25. april arrangerte Arbeiderpartiet et sørgestevne i Kristiania Arbeidersamfunn. Partiet leder skal ha sagt at «hun var ikke glad i oss, men vi var glade i henne». Seremonien var storslagen. Jonassen skriver: I alt 45 kranser ble lagt ned ved Fernanda Nissens urne, fra blant andre stortingsgruppen, LO, Social-Demokraten, Arbeiderpolitikken, og Kvinden, parkutvalget, Kristiania kunstnerforening og Norsk forfatterforening. Selv Martin Tranmæl, Fernanda Nissens kanskje bitreste motstander i partiet, la ned krans fra De russiske fagforeningers Centralsovjet. Til slutt trådte Hulda Garborg fra og sa, dypt beveget: Du var den bedste av dem alle!»

Litteratur/referanser:

Johansen, Kristin Brandtsegg: I godt selskap, utenfor det gode selskap, Morgenbladet 2013
Jonassen, Mari: Fernanda Nissen. Kjærlighet og arbeid, Aschehoug Forlag 2013
Ring, Barbra: Mennesket Fernanda Nissen, Fram Forlag 1956
Skjønsberg, Kari: Fernanda Nissen, Tiden Forlag 1978
Solum, Ove (red): Film til folket. Sensur og kinopolitikk i 100 år, Akademisk Forlag 2013

Sånn ser hun ut i dag. Byste av Fernanda Nissen, plassert i sørenden av Torshovparken i Oslo. Bysten er laget av Wilhelm Rasmussen og ble avduket i 1931.
Hver 17. mai er det tradisjon for at representanter fra Arbeiderpartiet bekranser bysten.

AHAs kulturpris også i 2012?

Styret i AHA har gjenoppnevnt AHAs kulturpriskomitè. Komiteen er bedt om å foreslå kandidater til kulturprisen i år. I fjor ble Leif Thingsrud tildelt prisen. Med i komiteen er Signy Mårud, Harald Løbak Thoresen og Nils Waag. En eventuell kulturpris skal deles ut på årsmøtet i 2012. Komiteen skal fremme begrunnet forslag til kandidat(er), men det er styret som vedtar hvem som skal få prisen. Komiteen ber om forslag til kandidater, og den regner med å ha et avsluttende møte i god tid før årsmøtet.

Til nå er det sju personer som har fått AHAs kulturpris. Alle har gjort en fremragende innsats for arbeiderkulturen. Kulturprisen henger høyt, og i statuttene står det at kulturprisen tildeles en person som en anerkjennelse for en innsats av betydning for arbeiderkulturen i Akershus. Det heter videre i statuttene at det er tre vilkår som må oppfylles. Personen som tildeles prisen skal holde vår arbeiderkultur og våre kulturtradisjoner levende og i hevd. Det er viktig å gjøre arbeiderbevegelsens kultur og historie kjent og anerkjent og å bevare kulturminner fra arbeidermiljøene.

De sju som har fått prisen til nå er:
Tryggve Aakervik
Knut A. Lorentzen
Ove Nyhus
Harald Løbak Thoresen
Vidar Amundsen
Per M. Lien
Leif Thingsrud

Kvinnegruppa i Rælingen

Rælingen Arbeiderpartis kvinnegruppe har en historie som strekker seg over 50 år. I Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek har gruppa etterlatt seg seks protokoller.

■ **Jan-Erik Østlie,** (tekst)

I den aller første protokollen kan vi lese følgende:
«Rælingen Arbeiderparti holdt møte på Heimen torsdag den 28. juni 1934. Til møtet var kvinnene på stedet innbudt og fremmøtet var riktig godt. Der var foredrag av Thina Thorleifsen som på en grei måte redegjorde for kvinnenes arbeid og oppgave innen vår bevegelse. Efter foredraget blev gruppen konstituert. Så gikk man over til valg: Severine Dahlen, formann, Olga Linnerud, kasserer, Ellen Linnerud, sekretær. Styremedlemmer: Ragna Elverhøi, varamenn: Agnes Olsen og Olea Falla. Neste møte: 2. juli på Rud Skole.»

Rud – Heimen

Møtet 2. juli 1934 ble dermed det første møte i Rælingen Arbeiderpartis kvinnegruppe. Resten av året ble det holdt ni medlemsmøter og ett styremøte. Alle møtene på Rud Skole, en skole som for øvrig forfatteren av denne artikkelen har tilbrakt to av sine første skoleår på – det første i 1963 til 1964. Den gangen var skolen et vinkelbygg i pastellgrønn mur, i dag er formen bevart, men bygget er i mursteinsrødt. Men den flotte utsikten til Lillestrøm er den samme. Tredje klasse ble jeg flyttet over til Heimen, der kvinnegruppas konstitusjonsmøte ble holdt – før jeg i skoleåret 1967-68 begynte i fjerde klasse på den nystartede Løvenstad barneskole. Men dette er en helt annet historie.

Sølvbryllup og allsang

Første generalforsamling i kvinnegruppa ble holdt 19. februar 1935. Der ble Severine Dahlen gjenvalgt som leder. I årsberetningen for 1935 framgår det at kvinnegruppa dette året hadde fått dobbelt så mange medlemmer som året før, nemlig 25 medlemmer. 23 medlemsmøter, tre styremøter og en juletrefest med dans var holdt i løpet av året. Medlemsmøtene hadde relativt fyldige dagsordener med flere punkter, og de ble som oftest avsluttet med kaffe og utlodning. Medlemsmøtene holdes etter hvert regelmessig på Heimen, ei ganske spartansk og avlang brakke av tre i Sorenskrivervegen på Petrinehøy, rett nedenfor der Øvre Rælingen Kirke i dag ligger. Om ikke møtene ble holdt på Heimen, ble de holdt hjemme hos et av styremedlemmene. I dag er Heimen revet. På tomta står et mye større hus. Det rommer Heimen Grendehus og Heimen barnehage.

Så følger medlemsmøtene i kvinnegruppa slag i slag, og svært så regelmessig i årene som kommer. Årsberetning fra februar 1937 til februar 1938 kan fortelle at det er avholdt 22 medlemsmøter, fem styremøter og at formann nå er Olga Linnerud – altså kassereren fra konstitusjonsmøte. Økonomien er bra, og kassa balanserte med kroner 56,80. Medlemstallet lå på 31 medlemmer – og to av medlemmene hadde avholdt sølvbryllup i årets løp. Flere av møtene ble åpnet med allsang.

Rud skole sånn den ser ut i november 2013.
Her ble det første medlemsmøte i Rælingen Arbeiderpartis kvinnegruppe holdt 2. juli 1934.

Krig og fred

I perioden februar 1939 til februar 1940 holdt gruppa 20 medlemsmøter og fire styremøter. Nå er Severine Dahlen igjen blitt formann. Så står det følgende i protokoll 2: «Medlemmene ble innkalt til møte søndag 24.5.d.å for å drøfte situasjonen og det fremtidige foreningsarbeide, og man ble enige om å fortsette med 14-daglige medlemsmøter.»

Det ble holdt et kort medlemsmøte 9. juni 1940, med tre punkter pluss kaffe og utlodningen. Den andre verdenskrigen, og Tysklands okkupasjon av Norge nevnes ikke med et ord. Men protokollenes taushet taler sitt tydelige språk. Vi må over fem år fram i tid før vi finner fortsettelsen. Der står det følgende:
«Møte i Heimen 20-7-45. Kvinnegruppen hadde sitt første møte på Heimen siden arbeidet ble nedlagt i 1940 …»

Fortsatt ikke et eneste ord om krigen, men nytt møte ble berammet en uke seinere. Og så var kvinnegruppa i gang igjen.

Kamerater

17. juni 1947 ble det også arrangert et fellesmøte på Heimen. Følgende grupper var representert:
Lillestrøm vask- og rengjøringsgruppe
Åkrene kvinnegruppe
Fetsund kvinnegruppe
Gansdalen kvinnegruppe
Skedsmo Arbeiderpartis kvinnegruppe
Sørum Arbeiderkvinnelag
Solheim krets kvinnegruppe
Lørenskog Arbeiderpartis kvinnelag
Rælingen Arbeiderpartis kvinnegruppe
Og hva var det som åpnet møtet? Jo, allsang – nemlig sangen «Frihetens Forpost» til tekst av Arne Paasche Aasen, melodi av Jolly Kramer Johansen, og der første verset går sånn:
Ser du byen og hjembygdas lier?
Ser du bølgende åser og fjell?
Det er folkets og framtidens Norge.
Det er ditt. Du skal eie det selv.
Kan du høre det duver i mot deg
som en sang i den høstlige kveld.
Og så kommer det mektige refrenget: Kamerater! Kamerater!

Piano og Freia Sjokoladefabrikk

Mellom 25. februar 1947 til 27. januar 1948 avholdt kvinnegruppa 18 medlemsmøter, tre styremøter og fire fester, hvorav en hagefest for de gamle i Rud krets.

Medlemstallet lå på 27 medlemmer. Det ble også holdt et agitasjonsmøte med Rakel Seweriin, arbeiderpartipolitiker, stortingsrepresentant fra Vestfold og en av de første kvinnelige statsrådene i Norge, som foredragsholder.

På et medlemsmøte 20. mai 1952 framgår det av dagsordenens punkt 2 at kvinnegruppa skulle begynne arbeidet med å skaffe Heimen et piano. Hvordan det gikk, er det ingen seinere protokoll som kan dokumentere – men vi får anta at dette gikk i orden.

25. august samme år arrangerte de en vellykket medlemstur til Freia Sjokoladefabrikk i Oslo. 27 deltok.

3. juli 1954 var det 20 år og en dag siden første medlemsmøte. Jubileet ble feiret på Heimen, og festen ledet av formann Dahlen. Også bygdas ordfører var med blant de vel 30 deltakerne.

Tre år seinere er økonomien fortsatt god og ryddig. Kontantbeholdningen i kassa er på kroner 290,94 og Ragnhild Hasselberg Johansen er leder. Severine Dahlen er fortsatt sentral i gruppa, nå som vanlig styremedlem. Etter hvert fungerer hun også som vikarierende sekretær og underskriver protokollene kun med initialene SD. I 1958 har gruppa økt til 36 medlemmer, og året etter til 40 og til 42 i 1960. Dette året er kassabeholdningen økt til 650 kroner.

Satt spor etter seg

I 1964 var det nytt jubileum, denne gangen 30 års jubileum. Ny fest. Inngangspengene var 5 kroner. På menyen sto følgende:

Skinkestek, dessret, ½ øl eller Farris. Dessuten kaffe og kaker seinere på kvelden. Akershus Arbeiderblad var også med. Onsdag 30. september skriver lokalavisa blant annet dette:

«Kvinnene i Rælingen har satt spor etter seg i det politiske liv. I kommunale komiteer har de etter hvert oppnådd sterk representasjon og de har her lagt for dagen både dyktighet og sunt politisk skjønn. Det føler vi oss overbevist om at de vil fortsette med, sa herredspartiets formann Karsten Kihlberg.»

Prologen ble lest av Margit Normo. Men festens høydepunkt var de Severine Dahlen og Karsten Dahlen ble utnevnt til æresmedlemmer i herredspartiet og Marie Halstensen ble æresmedlem av kvinnegruppa.

I jubileumsåret ble det holdt 18 medlemsmøter og tre styremøter. Kassabeholdningen var på kroner 564,28. Kvinnegruppa hadde 41 medlemmer. Året etter ble det holdt 20 medlemsmøter og ett styremøte. Nå var det 39 medlemmer og ei kassabeholdning på kroner 410,65.

Aktiviteten avtar

Mellom 13. desember 1966 og 9. mars 1977 – altså i over ti år, ble det ikke ført noen protokoll fra møter i kvinnegruppa. Om dette skyldes at det ikke ble holdt møter, at gruppa var midlertidig nedlagt eller hva som ellers kan være årsaken, veit

artikkelforfatteren ikke. Men 9. mars 1977 ble det holdt medlemsmøte igjen på Heimen. Formann var da Aase Leere, sekretær Mary Larsen. Utover høsten 1977 ble det holdt flere møter hvor sekretær ikke var til stede. I protokollen blir det bare nedfelt at møtet fant sted. I løpet av 1977 ble det arrangert 10 medlemsmøter og gruppa hadde 15 medlemmer. På medlemsmøtene i 197 ble det også vanlig praksis å avslutte med bingo.

I 1979 ble det holdt 13 medlemsmøter, og de var 14 medlemmer. Året etter, i 190, deltok formann Aase Leere på kvinnekonferansen på Sørmarka 12-14. desember. I 1981 ble det holdt 13 medlemsmøter for 10 medlemmer, det samme i 1982. I 1983 var det fortsatt bare 10 medlemmer, men nå var også aktiviteten gått ned til 10 medlemsmøter.

Siste kapittel

13. februar 1984 ble det holdt medlemsmøte på heimen. Under punkt 5 står følgende: «Spørsmål om støtte til reisning av en bauta over tidligere statsminister Johan Nygaardsvold som skal reises på hans hjemsted Hommelvik i Trøndelag. Kvinnegruppen bevilget kr 100 som skal sendes samlet, gjennom Rælingen Arbeiderparti.» Seinere samme år, nærmere bestemt 8. oktober, ble medlemsmøte holdt hjemme hos formann Aase Leere. Under punkt 6 kan vi lese følgende: «Det ble også tatt opp på møtet om kvinnegruppen skulle fortsette eller ikke. Vi ble enige om å fortsette til årsmøtet 1985.»

Og kanskje er ikke spørsmålet så vanskelig å forstå. I 1984 var det bare arrangert 7 medlemsmøter for 10 medlemmer, et medlemstall som også ble registrert året etter. Møtene fortsatte imidlertid både i 1985 og 1986, og gruppen ble ikke lagt ned på årsmøtet 20. januar 1985. I 1986 var til og med medlemstallet steget til 13 medlemmer mens aktiviteten var på 7 medlemsmøter. 26. januar 1987 ble årsmøtet holdt hjemme hos formann Aase Leere.

På årsmøtet 25. januar 1988 innledes protokollen sånn:

«Vi har hatt et rolig arbeidsår. Det har vært avholdt 7 medlemsmøter.»

Siste medlemsmøte ble avholdt 11, november 198, I protokollen står det følgende: «1. Skriv fra D.N.A. 18-10 ang Roselotteriet. Det viktigste ved lotteriet er å skaffe penger til Stortingsvalget 89.

2. Innbydelse fra arbeiderbevegelsens Historielag i Akershus til møte 10. nov. Foredrag: Haakon Lie forteller om Martin Tranmæl.
3. Skriv fra D.N.A ang nytt kontingentsystem.
4. Skriv fra A.O.F. ang debattopplegget omkring forslaget til partiets program 1990-1993.»

Og så er det bare blanke sider.

Severine Dahlen

Rælingen Arbeiderparti fikk i 1934 en egen kvinnegruppe, ledet av Severine Dahlen. Hun var også aktiv i kommunepolitikken og ble som varaordfører i Rælingen den første kvinnelige varaordfører i Akershus. Da Severine ble eldre, var det Åse Leere som overtok styringa av Kvinnegruppa.

■ **Gunnborg Hage,** (tekst)

Severine Dahlen var født på et småbruk i Aurskog 18. mai 1895. Faren var tømrer og moren arbeidet på gården.

Med 6 barn måtte alle hjelpe til. Severine bestemte derfor tidlig at på en gård ville hun ikke jobbe. Etter konfirmasjonen begynte hun på et skredderverksted og drev med søm til hun var 70 år.

Lærte av broren

Interessen for politikk tror hun dukket opp uten påvirkning fra noen bestemt. Hun begynte i ungdomslaget og gikk på arbeiderlagsmøter. Hun gikk til AUF og der møtte hun gutter, også han som ble mannen hennes. I 1912 startet de kvinnegruppe, bare med 6 – 7 stykker i begynnelsen. Severine fikk da beskjed om at hun var for ung. Men da ingen ville være sekretær, fikk hun den jobben. Etter hvert ble de over 60 medlemmer. De hadde utlodning og blant annet støttet de «Akershus Sosialdemokrat» som er «Romerike Blad» nå. Severin lærte mye av sin bror Johan Rotbæk som var ordfører i Aurskog i tolv år og medlem av Arbeiderpartiet.

Hun skrev brev for ham, selvfølgelig med penn og blekk. Hun hjalp folk å skrive søknader og slikt, det gjorde hun også etter at hun flyttet til Rælingen.

Rud skole

Hun giftet seg i 1925 med sin Kasper og flyttet til Rælingen. De kjøpte et vinterbygget sommerhus, men etter hvert ble det hus i Sorenskriverveien. De betalte fire tusen kroner for det huset, der datteren Bjørg bor nå. Der var ingen veier den gang, bare en sti ned til jernbanebrua.

Severine fikk tre døtre, de gikk på Rud skole. Skolen brant ned, men ble bygget opp igjen. Hun ble med i tilsynet for Rud skole og i skolestyret og ble kretsformann for skolekretsen.

Kortspill til langt på natt

Arbeiderlaget i Rælingen var den gang bare for mannfolk. De holdt til i et gammelt hus ved Rud skole, og Asbjørn Dørumsgård var formann. Mannen Kasper var medlem, men Severine syntes møtene varte så lenge. Da hun fikk være med på et møte, fant hun ut at Asbjørn ledet møtet, ingen andre sa noe. Etter at møtet var slutt var det kortspill. Så det var ikke rart at møtene tok tid, og at mennene var sent hjemme. Severine var dødelig fornærmet, men fikk ikke endret dette. Det var snille koner den gang.

Inn i styre og stell

Men så hendte noe merkelig. Asbjørn innkalte til kvinnemøte. Møtet var på Heimen, det ble servert kaffe og Severine ble valgt som formann. Det ble en fin forening som varte i årevis Under krigen ble protokollene lagret i noe rot på loftet hjemme hos Severine og siden har de blitt oppbevart. Her finnes nok mye historie fra kvinnebevegelsen i partiet.

Alle i kvinnelaget var medlemmer i partiet, og etter hvert ble det mer politisk aktivitet. Å bli valgt inn i kommunestyret var spesielt, det hadde ikke hendt før at en kvinne var kommet så langt. Kommunestyret var bare for mannfolk. Men Severine hadde ingen vanskeligheter der. Da hun ble valgt inn i sykehusutvalget i fylket, ble det stilt spørsmål om hun kunne fylle plassen etter mannen som hadde vært før henne.

Svaret er vel klart, hun var der til hun var 70 år. Severine var også med i styret for Sentralsykehuset i Akershus.

Dårlig betalt

Til spørsmål om hvilke politiske saker som interesserte mest har Severine sagt: «Jeg har interessert meg for alt som angår oss mennesker i det samfunnet vi lever i». Men som mor og kvinne ble det mest sosiale saker hun ble engasjert i.

Formannskapet hvor hun var med, ble etter hvert et byrdefullt verv, spesielt under utbyggingen av Åmotfeltet. Da hadde de befaringer og møter tre til fire ganger i uka. I den verste tiden var hun kun hjemme lørdagskveldene.

Kommuneadministrasjonen var dårlig utbygget slik at ordfører og utvalgsformen-

Severine Dahlen, fotografert som 80-åring i 1975. Foto: Akershus Arbeiderblad)

nene måtte gjøre mye av arbeidet som de ansatte funksjonærene gjør i dag. Og ikke en øre i betaling for dette den gangen.

Varaordfører

Severine var med aktivt i Helselaget, Handikaplaget og Trygdenemda. Hun var nestleder i Åndsvakeomsorgen i fylket. Vi kan lure på hvor hun fikk kreftene fra til alt. Det alle eldre i Rælingen husker mest var nok at Severine og Kasper styrte det på Heimen. Den gangen måtte de bære ved og fyre når det var møter. Det var også masse jobb som var dårlig betalt.

Severine var med i kommunestyret i Rælingen fra 1934 til 1940. Hun var tilbake i 1945 til 1947, men stilte ikke til valg i 1947. Ved valget i 1951 kom hun inn igjen og ble med i formannskapet fra 1952 til 1963. I fireårsperioden 1960 til 1963 var hun varaordfører i Rælingen Kommune.

Vi snakker om tidsklemme for de aktive kvinnene i våre dager. Vi kan lure på hvordan det var før. Hjelp i huset var det nok ikke. Overskuddsmennesker som Severine må vi nok lete lenge etter. Severine døde i 1993, 98 år gammel.

(Opplysningene er hentet fra Arbeiderbevegelsens Historielag i Akershus, Årbok 1989 og fra samtale med datteren Bjørg Huvenes. Artikkelen har tidligere stått trykket i jubileumsheftet «Rælingen Arbeiderparti 1910–2010».)

Harriet Andreassen

Hun var et organisasjonsmenneske og et politisk menneske – hun satt 24 år i kommunestyret i8 Rælingen, hun var LO-sekretær i åtte år, statsråd i Gro Harlem Brundtlands regjering 1980-81 og nestleder i Norges Pensjonistforbund 1989-93. Det står respekt av samfunnsinnsatsen til Harriet Andreassen.

■ **Nils Waag,** (tekst)

Harriet Andreassen ble født i Rørvik i Vikna 6. mai 1925. Faren var telefonformann, og moren og han var ikke gift. Hun vokste opp i enkle kår som eldst i en søskenflokk på åtte. Hun tok realskolen som privatist og begynte som telefonassistent 17 år gammel. Familien flyttet til Trondheim i 1947, og hun fikk arbeid på rikstelefonen der. For å avansere flyttet hun til Egersund i 1958.

LO

Harriet engasjerte seg tidlig i fagforeningsarbeid gjennom det LO-tilsluttede Norsk Telegraf- og Telefonforbund (nå El & It-forbundet), hvor hun var medlem av landsstyret 1951-1955. Etter 17 år i Televerket fikk hun stilling ved LO-kontoret i Stavanger. I 1967 ble hun valgt som tillitskvinne på heltid, med hovedoppgave å forbedre rengjøringsarbeidernes kår. 10 år senere ble hun valgt som sekretær i LO, et verv hun hadde til hun gikk av med LO-pensjon 1985. Kommunal- og arbeidsminister var Harriet i et år fra oktober 1980. I Arbeiderpartiet var hun medlem av sentralstyret 1973- 77 og 1981-85, siste periode i egenskap av leder for Arbeiderpartiets kvinnegruppe.

Varaordfører i åtte år

Harriet flyttet til Rælingen i 1967, først til Løvenstad og senere til Blystadlia. Hun ble leder av Løvenstad partilag og ble aktiv i kommunevalg kampen. Første gang

hun orienterte på et medlemsmøte var i 1973. Hun var en aktiv kommunepolitiker gjennom 24 år og leder av partilaget. Fra 1977 og videre i 20 år var hun med i kommunestyret i Rælingen, åtte år var hun varaordfører og i 12 år var hun formannskapsmedlem. Hun var et verdifullt medlem som vi er stolte av å ha hatt hos oss. Lavlønns- og likestillingsspørsmål var saker Harriet satte sitt preg på. Politisk virket hun for utbygging av barnehager og jevnere fordeling mellom kvinner og menn. Harriet var lett å få kontakt med. Hun var frodig og uformell og glad i å fortelle historier – også litt vågede.

Eldre- og pleietrengende

Som pensjonist fortsatte Harriet sitt høye aktivitetsnivå. Hun var nestleder i Norges Pensjonistforbund 1989 – 93. I 1993 ble hun for en periode på fire år utpekt som leder av statens eldreråd. Hun ble personlig oppnevnt av regjeringen til rådet og tok denne nye arbeidsoppgaven meget alvorlig. Hun oppfordret eldre til å påvirke deres egen livssituasjon. Særlig anstrengte hun seg for økt kvalitet og kapasitet i pleie- og omsorgstjenesten og for bedre boforhold til pleietrengende.
4I 1986 fikk Harriet kommunens likestillingspris. Harriet Andreassen døde av hjertesvikt i 1997.

(Opplysningene er hentet fra Wikipedia, fra kommunens arkiv og partikolleger. Artikkelen er hentet fra jubileumsheftet «Rælingen Arbeiderparti 1910–2010»)

Harriet Andreassen, varaordfører i Rælingen i to perioder, siste gang 1988-91. Foto: Bjørn Grønlund, Romerikes Blad 19.02.1993)

Rælingens første kvinnelige ordfører.

Etter en lang rekke med mannlige ordførere i kommunen, var det i 1988 duket for den første kvinne med ordførerklubba i Rælingen. Bjørg Veisten (Ap) overtok stafetten etter Bjørn Andersen som hadde vært ordfører i to perioder. Med seg på laget hadde hun Harriet Andreassen som varaordfører.

■ **Nils Waag** (tekst og foto)

Bjørg Veisten var ordfører i én periode. I 1992 vant de borgerlige partiene valget, og Margarita Rambøl tok over som Rælingens første Høyre-ordfører. Hun ble sittende som ordfører i 12 år eller tre perioder fram til 2004. Høyre lanserte da en ny ordførerkandidat, men Arbeiderpartiet, med Terje Granerud som ordfører, kunne igjen ta over styringen i Rælingen.

Jernbanefolk

Bjørg Veisten sier at det ikke var noen tilfeldighet at de borgerlige tok over i 1992. Arbeiderpartiet hadde hatt makta i alle år siden Rælingen ble egen kommune.

– Det hadde vært noen vanskelige år med stadig økende kommunale gebyrer og en kollaps i boligmarkedet som ble kostbar for det kommunalt eide tomteselskapet i Rælingen. I tillegg hadde FrP sterk framgang i hele landet på den tida.

Selv om Bjørg bare fikk fire år som ordfører, kan hun se tilbake på en svart aktiv periode i Rælingens historie. Blant annet ble rådhuset ferdig, og alle etatene flyttet inn i det nye bygget. I tillegg til heldagsjobb som ordfører har Bjørg hatt mange viktige verv, og det har vært mange ubetalte arbeidstimer i kommunens tjeneste. I tillegg har hun vært svært aktiv både i Rælingen Arbeiderparti og Løvenstad

Arbeiderlag fra hun kom til Rælingen i1965 til hun gikk ut av kommunestyret i 1996.

– Løvenstad Arbeiderlag var dominert av jernbanefolk på den tida. Det var da det ga status å jobbe i NSB. Jeg jobbet også ved jernbanen og meldte seg straks inn i Rælingen Arbeiderparti da jeg og mannen min, Tore, flyttet til Rælingen og Løvenstad. Hun forteller at etter hvert fikk hun også Tore til å melde seg inn i partiet.

Friske diskusjoner

Nærmeste nabo var Bjørn og Tuula Andersen, og Bjørg bekrefter at selv om de var nære venner, var det ofte heftige politiske diskusjoner når ekteparene møttes, og det gjorde de ofte.

– Vennskapet mellom oss ble ikke noe dårligere av alle diskusjonene, snarere tvert i mot. Vi trivdes i hverandres selskap. Bjørn var ikke medlem i Arbeiderpartiet på den tiden, men en dag sa jeg til han:

– Når du har så mange og sterke meninger om politikk og så mye å klage på, er det ikke bedre at du heller gjør noe med det og melder deg inn i Arbeiderpartiet? forteller Bjørg.

Bjørn hadde for øvrig oppfattet Tore som temmelig radikal og beskyldte han gjerne for å være kommunist. Tore ble ikke like aktiv i Arbeiderpartiet som Bjørg og Bjørn, men vi husker at Tore ofte var konferansier for 1. mai arrangementer og en aktiv støttespiller for Arbeiderpartiet.

Ordfører på kveldstid og i helgene

Bjørn Andersen etterfulgte Knut A. Lorentzen som ordfører i 1980. Knut hadde vært ordfører på deltid fra 1972. Han var i tillegg til ordførergjerningen sjef for teknisk avdeling i Direktoratet for arbeidstilsynet. Det var en krevende jobb på den tida. Den nye arbeidsmiljøloven ble satt i verk i 1977, og det var en lang rekke forskrifter og veiledningen som skulle lages til den nye loven.
Knut hadde ikke så mye fritid. Ordførergjerningen utførte han på kveldstid og i helgene. I 1980 syntes han at åtte år som ordfører var nok og han overlot roret til Bjørn Andersen. Fra nå av ble det å være ordfører en heldagsstilling, og ingen ordfører i ettertid har vært inne på tanken om å gå tilbake til deltidsstilling. I tillegg har også varaordføreren fått mer betalt tid til å utføre sitt tillitsverv.

Fra varaordfører til ordfører

Det var en aktiv periode for Rælingen da Knut, Bjørn og Bjørg var ordførere. Alle hadde de en solid kommunestyregruppe med mye flinke folk til å hjelpe seg. Særlig Knut A. som hadde en krevende stilling ved siden av vervet, var avhengig av gruppa og at det ble gjort et godt arbeid i komiteer og utvalg både i partiets og i kommunal regi. Her var, blant mange andre, både Bjørg og Bjørn solide støttespillere.
Da Knut ville ha avløsning som ordfører, var det ingen kamp om 1. plassen på Ar-

beiderpartiets liste. Det var én klar kandidat, Bjørn Andersen. Bjørn så også at Bjørg ville kunne påta seg viktige verv, og da Bjørn ga seg etter to perioder, var Bjørg den selvskrevne ordførerkandidaten. Hun hadde vært varaordfører og ledet tunge utvalg i kommunen. Bjørn Andersen var blitt syk og døde kort tid etter valget i 1988

Nytt Rådhus

– Enhver ordfører ønsker vel å få gjort mer enn det økonomien tillater?

– Kommuneøkonomien har alltid vært et problem. Ønsket om å få utført viktige tiltak og prosjekter stod ofte ikke i forhold til inntektene, men kommunen fikk til mye på den tida. I Knut A. Lorentzen tid ble det blant annet bygd en rekke gang- og sykkelveger. Etter hvert kom også barnehageutbyggingen i gang, og Fjerdingby bo- og aktivitetssenter ble bygget i Knut sin tid. Smedstadheimen var bygdas sykeheim tidligere, men det var etter hvert blitt både for lite og tungvint.

Bjørg Veisten, ordfører 1988-91, var den siste ordføreren i Arbeiderpartiets lange sammenhengende periode med flertallsmakt i Rælingen kommune. Foto: Romerikes Blad).

– Selv om vi måtte være forsiktig med pengene, synes jeg vi fikk gjort mye. I Knut sin tid som ordfører ble boligene på Blystadlia bygget. Barnehageutbyggingen skjøt fart, og all utbyggingen førte til økning i folketallet med de krav det stilte til skoler og barnehager. Vi måtte også bygge ut veier, og vann- og kloakknettet måtte forsterkes.

– Rådhuset og den videregående skolen var to etterlengtede prosjekter?

– Tiden var overmoden for begge prosjektene. Ved å bygge sammen

med fylket, sparte vi en del penger. Rådhuset ble bygget slik at det skulle være enkelt å gjøre endringer etter som behovene ble endret. Jeg ser det derfor som helt naturlig at man nå har bygget om for å tilfredsstille dagens behov.

RA2 og NRV

– Den videregående skolen er jo fylkets ansvar, men jeg syntes at våre ungdommer hadde krav på å ha en slik skole i nærmiljøet. Etableringen av skolen har vært viktig for vår kommune., sier Veisten.

Og fortsetter:

– Mange syntes nok at det ble lagt an stort da RA2 og NRV ble bygget. I ettertid har det vist seg at en del gikk galt, men jeg tror vi kan være glade for at vi kanskje har kanskje Norges beste vann. I alle fall mener jeg det når vi ser på det som kommer inn til NRV, er det imponerende at det kan bli godt og rent vann til mange tusen mennesker. Renseanlegget for kloakk er også tipp topp moderne. Man kan si hva man vil om de som har ledet dette arbeidet, både politikere og bedriftsledelse, det er likevel imponerende hva man har fått til.

– *Dette er ikke bare Rælingens fortjeneste?*

– Selv om både Rælingen, Lørenskog og Skedsmo er store kommuner i nasjonal målestokk, har vi alltid vært avhengige av å samarbeide med våre nabokommuner for å løse krevende samfunnsoppgaver. Jeg tror ikke størrelsen på kommunen har så mye å si, spørsmålet blir heller hvor godt vi klarer å samarbeide.

Følger fortsatt med

Både Tuula Andersen og Bjørg var blitt enker, og de ønsket en mindre og mer lettvint bolig. De var fortsatt svært gode venninner og derfor flyttet de inn i den samme blokka på Lillestrøm. Ikke lenge etter døde Tuula.

Bjørg bor fortsatt i Lillestrøm. Politisk arbeid har hun lagt på hylla, men følger interessert med både i det som skjer i Rælingen og ellers. Som pensjonist får hun tiden til å gå med mange gjøremål.

(Artikkelen er hentet fra jubileumsheftet «Rælingen Arbeiderparti 1910–2010»)

Flyplassen og Romerikes vekst.

Kampen om ny hovedflyplass var et politisk spill i mange akter. I potten lå næringsutvikling, arbeidsplasser og befolkningsvekst. Hvordan er ståa på Gardermoen med omland 15 år etter at Oslo Lufthavn Gardermoen ble åpnet?

■ **Jan-Erik Østlie** (tekst og foto)

I politikk dreier det seg ikke om å ha rett, men å få rett. Dette er politikkens vesen, mener mange. Og sjelden passer utsagnet bedre enn som karakteristikk på prosessen og den 30 år lange striden som førte til at Stortinget 8. oktober 1992 vedtok at landets nye hovedflyplass skulle ligge på Gardermoen.

Romerikes vekst

Da startet det Romerikes Blad (RB) kaller folkevandringen til Romerike. Mens drøyt 190 000 mennesker bodde på Romerike på slutten av 1990-tallet, er tallet i dag nærmere 275 000. Innvandrerandelen på Øvre Romerike er steget fra fem til 13 prosent, på Nedre Romerike fra ni til 16 prosent.

Før flyplassåpningen lå antallet arbeidsplasser på Øvre Romerike stabilt på 20 000. På 15 år er det doblet til 40 000.

Ingen søndagsskole

Det mangler ikke på meninger om flyplass-saken i ettertid. Spaltemeter i avis og bokformat er produsert. «Et intenst politisk spill», skriver Finn Sjue og Ronald Bye, sistnevnte tidligere LO-sekretær og samferdselsminister i to Ap-regjeringer. «Et av de mest dramatiske politiske oppgjør i norsk etterkrigshistorie. Valget av Garder-

moen framstår som et av de største kuppene i norsk samferdselshistorie», skriver journalistene Svein Erik Bakken, Tore Holtet og Elisabeth Lunder. Mens Ebbe Ording, tidligere NRK-journalist tar enda sterkere i og skriver: «Historien bak valget av Gardermoen 8. oktober 1992 har vært iscenesatt av mektige krefter i nærings- og samfunnsliv, og den har velsignet av vekslende regjeringer utgått fra Ap og Høyre. Det er en historie om et nasjonalt bedrageri.»

Synspunktene er mange, men en ting kan vi være enige om: Den politiske diskusjonen, både i det offentlige rom og bak lukkede dører, som førte fram til endelig vedtak, var ingen søndagsskole.

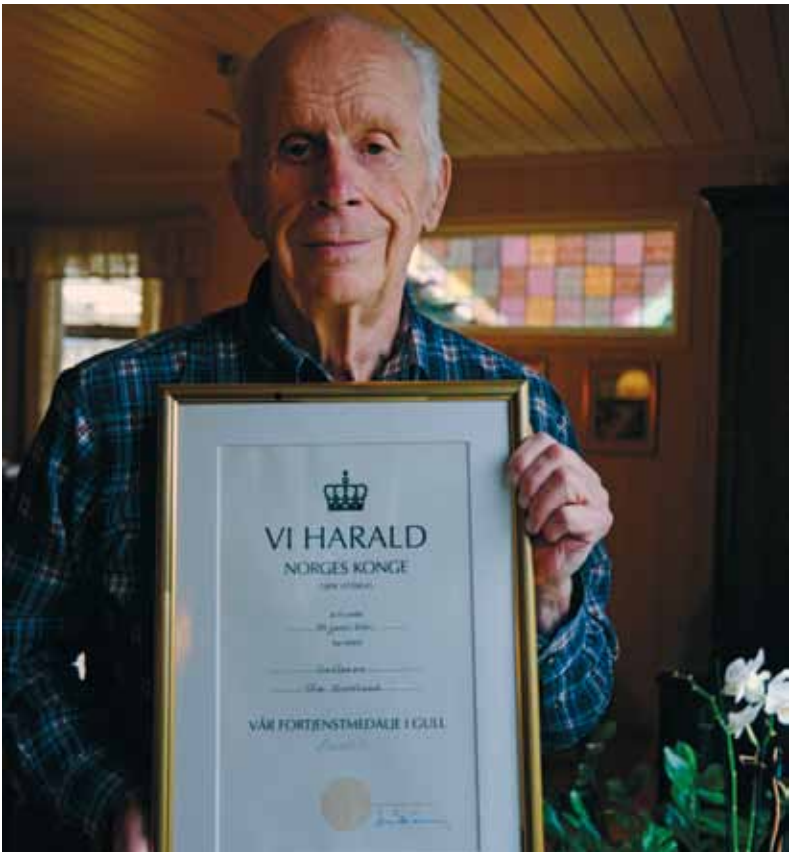

Ole Korslund (Ap), tidligere ordfører i Ullensaker, var en av pådriverne for at landets hovedflyplass havnet på Gardermoen.

Mange års ferd mot Gardermoen

Kortversjonen er sånn: Erkjennelsen om at Fornebu flyplass var for liten dukket opp allerede på 1960-tallet. Alt lå til rette for at Hobøl i Østfold skulle bli hjemstedet for ny hovedflyplass. Store områder i Hobøl ble båndlagt til dette formålet. Etter hvert dukket Hurum og Gardermoen, hvor det allerede var en betydelig militær flyplass og noe chartertrafikk, opp som alternativer. Et fjerde alternativ, som politikerne syns var det dårligste, var en delt løsning mellom Fornebu og Gardermoen. Etter mange og lange kamper, ikke minst internt i Arbeiderpartiet på 1970- og 1980-tallet, skulle det fattes endelig vedtak i Stortinget 8. juni 1988. Alt så ut til å gå mot Gardermoen dersom Aps stortingsrepresentanter stemte «riktig», det vil si stemte sånn regjeringen Brundtland ønsket. Partipisken ble imidlertid stående igjen i skapet, 14 Ap-representanter stemte for Hurum, og Hurum fikk flest stemmer og vedtatt med 81 mot 76 stemmer.

Gardermoaktivistene ga seg imidlertid ikke helt. Så dukket det opp noen værrapporter som viste at tåka på Hurum kunne bli et framtidig problem, og de politiske knivene ble igjen slipt for omkamp. Korridorpolitikk og lobbyvirksomheten ble om mulig enda mer intens. Og da Stortinget voterte over saken 8. oktober 1992 hadde Arbeiderpartiet klart å samle troppene. Sammen med Høyre, som fryktet en delt løsning mellom Fornebu og Gardermoen, fikk de et solid flertall for Gardermoen som landets nye hovedflyplass. 96 stemte for, 69 imot.

Arbeidsplasser – ja, takk!

Seks år seinere, 8. oktober 1998 ble flyplassen åpnet med Kong Harald og Dronning Sonja til stede. Det manglet ikke på diskusjoner i den seks år lange byggeperioden heller. For eksempel ble 240 hus fraflyttet. Ikke alle var like glade for den prisen Staten kjøpte dem ut med. En flyplass er plass-, støy- og miljøkrevende. Ulempene med Fornebu som beboerne i Asker og Bærum etter hvert pekte på, ble like reelle på Øvre Romerike. Som Bakken/Holtet/Lunder skriver: «Bekymringen for skadevirkningene på innbyggerne i kommunene rundt Gardermoen er like gammel som flyplassen. Men mens befolkningen reiste seg mot flystøyen fra første fly, har landbefolkningen rundt Gardermoen vært splittet i synet på flyplassen. Flyplass betydde også utvikling og arbeidsplasser.»

Og her er vi gulrota i hele prosjektet: Arbeidsplasser og befolkningsvekst – næringsutvikling. Det var dette aspektet tilhengerne av Gardermoen alltid hadde brukt. Enten de var statsministere eller samferdselsministere, enten de het Oddvar Nordli, Gro Harlem Brundtland, Kjell Borgen eller Kjell Opseth.

Oljeskyggen

En sentral aktør for at valget til slutt ble Gardermoen var Ole Korslund (83), Ap-ordfører i Gardermoens hjemkommune Ullensaker fra 1984-88, og 1994-99. Til Bye og Sjue sa Korslund for tretten år siden: «Det dreide seg ikke om at Romerike

skulle få en flyplass så vi kunne komme lett ut i verden … (…) Vi tenkte ikke spesielt på flyselskapene og flytrafikk. Nei, det var politikk, dvs. å bruke de mulighetene man har på å få til det som er viktigst: Sysselsetting, næringsaktivitet og vekst i området.»

– Hadde valget falt på Hurum, ville Øvre Romerike blitt værende i oljeskyggen, sier Korslund til LO-Aktuelt i dag.

Gardermoen som motor

Han begynte som flygelederassistent på Gardermoen i 1951, men det var som kommunestyre- og formannskapsmedlem i Ullensaker kommunestyre i 1972 at han engasjerte seg i hovedflyplass-saken. Gardermoen var en militær flyplass og reserveflyplass for Fornebu.

– På Gardermoen lettet en mengde jagerfly som la igjen et voldsomt støyteppe, men dette skapte ingen arbeidsplasser. I 1964 flyttet den siste jagerflyskvadronen fra Gardermoen, og plassen ble i hovedsak en treningsplass for militære og sivile små og store flyselskaper. Flystøyen var der fortsatt, men ikke arbeidsplassene, sier Korslund.

For det var arbeidsplasser og vekst politikerne på Øvre Romerike, Hedmark og Oppland ville ha. Etter hvert også LO.

– 1988-vedtaket om Hurum var skuffende, men samtidig ønsket jeg ikke å jobbe mot et stortingsvedtak. Så ble tåkeproblematikken på Hurum sentral og en ny utredning iverksatt. Med Berlinmurens fall i 1989 og tøværet i den kalde krigen, ble også Forsvaret mer medgjørlig. Du ble ikke lenger oppfattet som sovjetvenn om du ville ha Forsvart bort og bygge ut Gardermoen. Akershus fylkesting etterspurte vekst på Øvre Romerike, det var dette hele mitt engasjement bunnet i. Med hovedflyplass på Gardermoen ville vi få en motor i den vekstprosessen, forteller Korslund.

Ullensaker var med

Den politiske prosessen som førte til det endelige 1992-vedtaket syns han er helt ok, han angrer ingenting.

– Nei, men verken jeg eller noen andre hadde oversikten over hvilken påkjenning det er å bli tvunget til å flytte fra sine hjem. 75 prosent godtok forhandlingsresultatene, men Staten hadde stått seg på litt mer raushet, sier han som måtte ta imot en del kjeft fra sambygdinger etter stortingsvedtaket. 16. mars 1992 ble imidlertid Korslunds forslag om å gå for Gardermoen som hovedflyplass behandlet i Ullensaker kommunestyre. 30 stemte for, 15 mot.

– Dette er nok både den største hendelsen for Ullensaker kommune og min viktigste politiske seier. Men i min siste periode som ordfører fikk vi også vedtatt kulturhuset. Det var også veldig viktig.

25. juni 2001 fikk Korslund Kongens fortjenestemedalje i Gull for måten han har ivaretatt bygdas interesser på.

– Hemmeligheten er vel at jeg aldri ga opp! Det er det aller viktigste om du vil få til noe. Da hovedflyplassen ble åpnet med Konge og Dronning til stede, følte jeg en stor tilfredshet. Dessuten var jeg spent på om Gardermoen ville fungere som den flyplassen jeg forventet.

Vinnere og tapere

Sysselsetting, næringsaktivitet og vekst i området – det var Korslunds drivkraft.

– Ja, men i begynnelsen gikk det tregt. Da jeg gikk av som ordfører i 1999 var vi 20 000 innbyggere i Ullensaker, nå er vi over 30 000. Jeg tvilte aldri på at dette skulle gå som jeg håpet. Vi hadde et stort arbeidsplassunderskudd i Ullensaker, og mye såkalt utpendling. Nå har vi stor innflytting og stort overskudd på arbeidsplasser, stor befolkningsvekst og en vesentlig yngre befolkning. I dag ser de fleste i kommunen fordelen ved hovedflyplassen.

Men det var sjølsagt både vinnere og tapere.

– Ullensaker kommune er blant vinnerne. Det samme er handelsstanden, ufaglært arbeidskraft på Gardermoen, bygg- og anleggsbransjen, transportbransjen og hotell- og restaurantbransjen. Det vi mangler er høyere utdanningsinstitusjoner som for eksempel en Høyskole. Det er jo også et faktum at Ullensaker har fått mest, men så har vår administrasjon også vært godt forberedt og positive til næringslivet og annen utbygging. I 1996 ble vi av NHO utnevnt som næringslivskommune nummer en. Den søndre delen av nabokommunen Eidsvoll begynner nå å øke næringslivsetableringen.

Taperne må være de som av ulike årsaker fikk psykiske problemer, for eksempel på grunn av flytting. Dette hadde ingen forutsett. Under stor flytrafikk på Gardermoen i dag skjer verken flyavganger eller landing helt som forutsatt. Dermed skaper nye flytraseer støy som sjenerer en del. Dette var heller ikke planlagt.

Utviklingen ruller videre

En større terminal på hovedflyplassen er under utbygging og skal stå ferdig til 2017. På grunn av sterk vekst i flytrafikken kan det være aktuelt med en tredje rullebane innen 2030.

83 år gamle Korslund er glad han ikke trenger å ta stilling til denne utviklingen.

– Hvor lenge skal vi leve i en økonomisk oppgang? sier Ole Korslund, men mener likevel at har vi sagt A, så får vi si B også.

Dette er neppe Harald Espelund (FrP) uenig i, ordfører i Ullensaker siden 20. oktober 2003. Han ønsker ikke å gi noen karakterer til den politiske prosessen som førte til hovedflyplass i kommunen hvor han en gang var gårdbruker. Men i 1992 tilhørte han den tredjedelen i Ullensaker som var imot Gardermoen som hovedflyplass. Han ville ha delt løsning med Fornebu.

– Nå er flyplassen kommet. 80 prosent er strålende fornøyde, fem prosent har ingen mening og 15 prosent er fortvilete. Jeg mener vi har fått en svært effektiv

flyplass, så valget var nok riktig likevel, sier han til LO-Aktuelt.

Espelund føler slett ingen bitterhet, i dag gleder han seg over at hovedflyplassen ligger der. Men han ser at noen må bære kostnader i form av støy. Sjøl bor han rett nord for flyplassen og har sluttet å henge ut tøy. Han mener det faller ut en del av det han betegner som «helsefarlig stoff». Det gjøres noen undersøkelser i dag, men han vil ikke si noe mer om dette.

Køen på E6 er snudd

Espelund er langt mer opptatt av de positive ringvirkningene av flyplassen.
– Det er sjelden at et stortingsvedtak har fått så store konsekvenser. I år passerer vi 23 millioner flypassasjerer. Dette genererer arbeidsplasser og næringsutvikling. Nå er det 16 000 arbeidsplasser bare på flyplassen, noe som indirekte skaper over 30 000 nye arbeidsplasser i omlandet rundt. Når passasjerantallet når 40 millioner, noe som er sannsynlig innen 2040, snakker vi antagelig om 25 000 arbeidsplasser på flyplassen, 25 000 arbeidsplasser til i næringsparken rett ved siden av og 50 000 arbeidsplasser i omlandet rundt – altså totalt 100 000 arbeidsplasser, forteller han med et smil. Hovedproblemet han ser med denne utviklingen er nok parkeringsplasser, en utfordring de sliter med allerede i dag.

Om 20-30 år regner ordføreren med at Jessheim by, som i dag har 15 000 innbyggere, er oppe i 50 000 innbyggere.

– Landsforeningen for hjerte- og lungesyke kommer hit i 2017. Det gir 600 nye arbeidsplasser i helsesektoren. Storsenteret som aldri hadde vært der uten flyplassen huser 1200 arbeidsplasser. I dag har vi 7000 flere arbeidsplasser enn vi har innbyggere. Og veksten i arbeidsplasser vil bare fortsette. I dag er det like stor trafikk på E6 fra Oslo til Ullensaker som det er i sørgående retning. Folk kommer til Ullensaker for å jobbe, sier han stolt.

Positive til næringslivet

Dagens ordfører ønsker som Korslund også mer kunnskapsbasert næring i kommunen. Og høyskole. Ulempene de som rammes av flystøyen har ser han også. Og fraflyttinga på 1990-tallet.

– Det fins historier om folk som tok livet av seg fordi Staten ikke ga dem nok for husene sine.

At Ullensaker også har fått mer positivt ut av flyplassen enn nabokommunene, har Espelund en forklaring på.

– I Ullensaker så vi hva som ville komme, var i forkant og la store tomter til rette for næringslivet. Hvordan du møter næringslivet første gang betyr mye. Her har nabokommunene noe å lære av Ullensaker, men deres tid vil komme. Ullensaker Arbeiderparti var litt sidrompa i starten, men nå har de kommet i siget. Og Akershus Arbeiderparti er nå kanskje den største pådriveren. Befolkningsveksten har også vært formidabel i Ullensaker. I 2008 hadde vi en vekst på 4,6 prosent, noe som

skaper utfordringer for skole- og barnehagesektoren, sier han.

Ullensaker er ifølge RB landets raskest voksende befolkning, og tendensen vil vare. Prognosen fram mot 2040 spår 85 prosent flere ullsokninger de neste 27 årene. Jessheim, senteret i Ullensaker kommune, er i dag ikke lenger et veikryss med noen vakre trehus og et par utesteder for tørste soldater – det er en by med 15.000 mennesker.

Den tredje rullebanen

I motsetning til Korslund må Espelund også forholde seg til dagens utvidelse av Gardermoen og den mulige tredje rullebanen. Sistnevnte er ikke bestemt ennå, men det må foreligge et vedtak i løpet av ti år. Det fins tilhengere og skeptikere. Spørsmålet er om banen skal ligge øst eller vest for dagens baner.

– Spiller nok liten rolle hva vi mener. For oss er det viktigst at vi i best mulig grad klarer å skjerme de som blir mest berørt av flystøyen, sier ordfører Harald Espelund.

Harald Espelund (Frp), dagens ordfører i Ullensaker var en gang motstander av hovedflyplass til Gardermoen. Han ser fortsatt ulempene, men er langt mer positiv nå.

Norges største shoppingsenter

Svein Vefall, i dag rådgiver i LOs næringspolitiske avdeling, men fra 1985-1999 leder av verkstedklubben i SAS, Fellesforbundets avdeling 185, Flyarbeidernes forening, satt tett på prosessen. Han var tilhenger av Hurum som hovedflyplass, men da vedtaket om Gardermoen ble fattet i 1992 tok han og klubben dette til etterretning. Nå var jobben å følge opp. Ørkenvandringen var over. SAS skulle bygge flere bygg på Gardermoen, Vefall satt i styringsgruppa for dette og hadde nær kontakt med LO sentralt. En av utfordringene var å få til et bagasjehåndteringsopplegg som var best mulig for de som jobbet med bagasjen sånn at de fikk lettet sin hverdag. Vefall forteller at de hadde noen friske debatter med flyplassdirektør Bjørn Sund. Vefall smiler litt av utviklingen i terminalen på dagens flyplass.

– Ifølge OSL skulle det ikke være butikker i terminalene. I dag er dette blitt Norges største shoppingsenter. Vi så jo sjølsagt denne utviklingen, sier han til LO-Aktuelt.

LO-huset

I 1999 begynte Vefall i LO Service. Han lanserte da ideen om å bygge opp et LO-hus på Gardermoen som snart ville bli den største arbeidsplassen i fastlandsnorge. Og LO organiserte mange av arbeidstakerne her.

– Jeg tenkte at et LO-hus på Gardermoen ville gi LO en nærhet til de ansatte og kanskje også stimulere til økt rekruttering, sier Vefall.

Da utbyggingen på Gardermoen var ferdig til åpningen i 1998, fikk Vefall tilgang til utbyggingsriggen til SAS. LO kjøpte denne for ei krone og satte den opp på et nytt sted. I august 1999 ble den åpnet. Vefall ble daglig leder for huset.

– LO-huset fungerte bra etter hensikten. AOF var inne med kursvirksomhet, men trakk seg etter hvert ut. Aktivitetene ble gradvis redusert, det ble færre og færre å dele kostnadene på – huset ble et underskuddforetak. LO sentralt holdt lenge liv i det økonomisk, men ved årsskiftet 2011-2012 var det slutt. De foreningene og forbundene som var på Gardermoen hadde stort utbytte av det. Og ingen andre organisasjoner hadde noe tilsvarende, forteller Vefall som også nevner at OSL ønsket at LO-huset ble flyttet for å få på plass et større parkeringsområde.

Han foreslo for styret å legge huset ned og syns i ettertid ikke beslutningen var vanskelig å ta. Men litt vemodig var det.

– Jeg skulle gjerne sett at LO-huset hadde fått en litt annen sorti, noe kunne sikkert vært gjort annerledes, sier Svein Vefall i dag.

Men dette er jo også politikk der det jo gjelder å få rett, ikke nødvendigvis å ha rett.

Litteratur/kilder:

Bakken/Holtet/Lunder: Makt på liv og død. Historien bak Gardermo-utbyggingen, Oktober Forlag 1998
Bye/Sjue: Post festum Gardermoen. Maktspillet om Gardermoen, IJ-forlaget 2001
Diverse artikler i Romerikes Blad 5.-9. oktober 2013.
Næringsplan for Ullensaker 2009-2020.
Orderud/Johansen: Utbygging av Gardermoen. Regionale virkninger, NIBR Rapport 1991:35
Ording, Ebbe: Historien om Gardermoen – et nasjonal bedrageri, Stenersens Forlag 2000.

Faktasak 1
Oslo Lufthavn Gardermoen 2013

Rullebaner: to, den ene 2950 meter, den andre 3600 meter
Kontrolltårn: 91 meter
Kapasitet: 65 flybevegelser pr time
Terminalbygning: 148.000 kvadratmeter
Innsjekkingsskranker: 74
Rulletrapper: 50 + 6 rullefortau, 87 heiser
Karuseller: 9 for avhenting av bagasje som kan håndtere 9000 bagasjeenheter pr time
Passasjerkapasitet i året: ca 23 millioner
Forretning, spisesteder og andre servicefunksjoner: 8000 kvadratmeter
Flyplasshotell: 803 rom i gangavstand fra terminalbygget
Konferansefasiliteter: 4316 kvadratmeter, 77 møterom
Parkeringsplasser: 20211 hvorav 7626 er i P-hus
Flyplassområde: 13 kvadratkilometer
Samlet areal for næringsutvikling: 2700 dekar

Faktasak 2
Ringvirkninger og konsekvenser

Innbyggertall Ullensaker 1993: 18 363, i 2013: 31.743 – vekst siden 1998: 66 %
Innbyggertall Eidsvoll 1993: 16.837, i 2013: 22.142 – vekst: 30,4 %
Da flyplassen åpnet ble det skapt 10.000 arbeidsplasser over natta (fra Fornebu). Tallet er i dag doblet
Etter 2000 steg temperaturen i utbygging og tilflytting
Betydelig utbygging av E6 og E16
Store arbeidsplasser: Coop Norge og LHL-sykehuset

(Denne saken er også trykket i LO-Aktuelt 18/13)

8,2 km museum – Arbeidermuseet på Sagenene

Mange sier «Endelig!» og «Det var på tide». Vi på Oslo Museum sier «Takk for tilliten», og «Vi gleder oss!» Hovedstaden, der Norges industrielle revolusjon virkelig tok til, skal få sitt Arbeidermuseum. Mellom to av Oslo-industriens tidlige

hjørnesteinsbedrifter, Hjula Veveri og Graahs Spinneri, på Sagene, vil dørene til det nye museet åpnes i juni. Apotekergården i Sagveien 28, vil være adressen til Oslo Museums nye avdeling, med navnet «Arbeidermuseet» – et navn etterfulgt av den avgrensede undertittel: «Akerselvas industri- og arbeiderhistorie».

■ **Ingeborg Apall-Olsen og Gro Røde** (tekst og foto)

En begynnelse - drøm og virkelighet

Mange har drømt om – og arbeidet for - å få etablert et Arbeidermuseum ved Akerselva. Entusiastiske idealister i både politikk og kultur, i bydel Sagene, i LO, fagforbund, i Arbeiderpartiet lokalt og sentralt – og blant lokalhistorisk interesserte på Sagene – alle har vært med på å unnfange det nye museet! Nå er mange fornøyde, og spente, og lurer nok på hva Oslo Museum klarer å få ut av den litt beskjedne tildelingen fra Kulturdepartementet, på 2,5 millioner kroner. Summen skal dekke husleie, drift, lønn og aktiviteter for et nytt museum! Men – vi tenker at smått er godt!

At det er Oslo Museum som skal bære fram museet, føde det og kle det opp, skyldes nok at vi i flere tiår har formidlet byhistorie på Sagene og ved Akerselva.

Med utgangspunkt i arbeiderleiligheten i Sagveien 8, har museets gode formidlere lost tusener gjennom det historiske strøket ved Beierbrua. Lokalområdet her er unikt med sine godt bevarte bygninger, snirklete gater, og varierte og ivaretatte miljøer. Dette området er selve hjertet til norsk arbeiderhistorie. Innenfor et relativt lite område ligger arbeiderboliger, skoler, folkebad og fabrikker som perler på en snor. Ingen glemt, men her kun noen nevnt: Nydalens Compagnie, Idun gjærfabrikker, Bjølsen Valsemølle, Lilleborg fabrikker, Myrens verksted, Hjula, Graah, Seilduken og Vulkan. Og – i kort avstand til de store fabrikkene bodde og levde arbeiderne – og arbeiderskene; enten det var på Bjølsenjordet, Moløkka, Trindserudbakken, Torshaug, Iladalen, Mailund, Dælenenga eller Grünerløkka.

Oslo Museum har brukt det fantastiske bevaringsområdet på Sagene for det det er verdt, og med det nye Arbeidermuseet skal vi løfte fram enda flere spennende deler av den sterke og litt for ukjente historien til livet langs Akerselva. Dette er historie som er både myk og hard. Det er kapitler om mennesker og maskiner. Om arbeidsliv og søndager. Om familier og kollegaer. Om lerreter som skal bleikes, om slag og slagg, om hverdager, fest, foreninger og politikk. Dette vil handle om menn og kvinner som forholder seg til sterke krefter, enten det er elvas krefter, sterke maskiner, kapital, politiske strømninger, ideologi, teknologi, produksjon, høyreist fabrikkarkitektur – eller stemmerett og kraftsuppe!

Beierbrua med Hjula, Graah og Apotekergården ca. 1925.
***FOTO:** INGER MUNCH / OSLO MUSEUM*

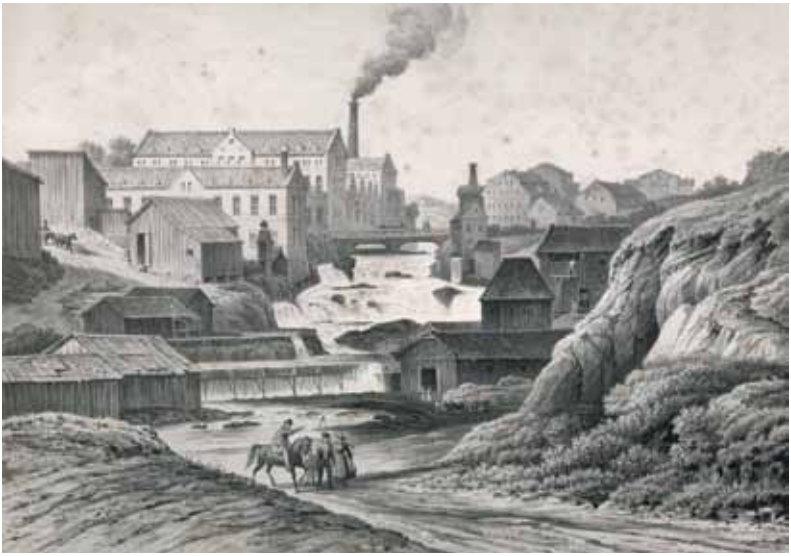

Samspillet mellom natur og kultur har alltid vært viktig ved Akerselva. På 1850-tallet fordi elvekraften muliggjorde utbyggingen av topp moderne industri. I dag fordi de samme elementene sees som pittoreske og urbane. Arbeidermuseet skal fortelle om denne utviklingen.
AKERSELVA VED BEIERBRUA. LITOGRAFERT AV A. NAY ETTER ORIGINAL AV F. LOOS, 1857. FRA BOKEN CHRISTIANIA MED DENS NÆRMESTE OMGIVELSER, UTGITT AV CHR. TØNSBERG.
***FOTO:** RUNE AAKVIK / OSLO MUSEUM*

Ved Akerselva – mange historier

Livet langs Akerselva har blitt formidlet av mange ulike aktører og gjennom forskjellige prosjekter, utstillinger og byvandringer. Oslo Museum ønsker at den opparbeidete ekspertisen på området skal inkluderes i det nye prosjektet. Nære samarbeidspartnere i prosjektet er Teknisk Museum, Hønse-Lovisas hus, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (ArbArk) og Oslo kommune ved Bydel Sagene og Kulturetaten. Arbeidermuseets utstilling vil i praksis være lokalisert i Sagveien 28, men dette bygget er bare en del av et større prosjekt. Vi ønsker å formidle den langstrakte Akerselvas historie. Utenfor Sagveien 28 ligger nemlig et folkemuseum i friluft! Det er hele 8,2 km langt og består av ikke-tilflyttede originale bygninger og intakte kulturminner som representerer et konglomerat av historier og alle perioder i elvas teknologiske historie. Dette er unikt i Norge, Norden og Europa! Denne delen av prosjektet har vi kalt «Ved Akerselva». Her vil ulike samarbeidspartnere bidra til å sikre et variert program langs hele prosjektområdet,

og da vil ingen temaer være for sære, for kommersielle eller for brede. Livet langs elva har vært preget av svært ulike virkeligheter. Fra tømmerfløting, kornmøller og sager via fabrikkarbeidere og industrisamfunn til innovasjonsgnist, kultur og utdanning. Innimellom her foregår det også triste kapitler med stoffmisbruk og narkosalg ved Akerselvas bredder. Lassaronparken ved Jakob kirke har i tiår på tiår vært hvilested for slitne vandrere og bostedsløse, på1930-tallet – som i 2013. Vi vil forsøke å vise at det brede spekteret av fortellinger hører hjemme nettopp, «Ved Akerselva».

Apotekergården slik Inger Munch så den på 1920-tallet. Apotek Falken hadde flyttet, men det var fortsatt yrende liv på Hjula og Graah.
***FOTO:** INGER MUNCH / OSLO MUSEUM*

Første utstilling – Den industrielle revolusjon!

Det første skrittet i prosjektet er å bygge opp en fast formidlingsarena der folk kan få kunnskap om hva de ser og opplever langs elvebredden. Hva foregikk egentlig i de store fabrikkene som enda står ved elvas bredd? Hva var det på Vulkan før lokalene ble mathall? Månefisken og Wallmanns salonger byr på nytelse og underholdning henholdsvis Hjula og Graahs fabrikker, men hvordan kan besøkende få vite dette? Vi tror på det folk sier; at de liker å vite mer om egen fortid. Kunnskap om gårsdagen setter dagen i dag mer på plass. Og de som er konsultert fra næringslivet langs elva, er også interessert i å se mer på de uutnyttede potensialer fortida kan by på.

Utstillingen vi bygger opp i Arbeidermuseet vil berike formidlingen vi til nå har drevet med utgangspunkt i Sagveien 8, eller Brenna som den ofte kaltes. Gården

som ble bygget av Knud Graah i 1847, og som i dag inneholder en rekonstruert arbeiderleilighet. Ved å ha tilgang til to svært forskjellige hus i samme vei, Brenna og Apotekergården, kan museet fortelle enda flere og mer varierte historier. Brenna skal få stå som den er, men vi vil blåse nytt liv inn i det gamle apoteket.

Den første utstillingen i Arbeider-museet vil naturlig nok ta for seg begynnelsen av norsk industrihistorie. Vi setter tekstilindustrien i fokus, og ser spesielt på vårt eget nærmiljø på Sagene. Seilduken, Hjula og Graah var blant de største arbeidsplassene i byen, og livet i og rundt dem skal belyses ved hjelp av fire stemmer. På tegnebrettet for utstillingen står virkelige personer; to kvinner og to menn. Én gründer, én jomfru, én agitator og én fabrikkjente.

Vår fortelling starter på midten av 1800-tallet med uredde unge menn, vågale innovatører som alle var under 30 år. Adam Hiort, Brødrene Jenssen, Halvor Schou og ikke minst Knud Graah. Disse gutta så til utlandet, de oppdaget et marked, og de viste seg svært handlekraftige. Vår mann i denne settingen er sistnevnte, Knud Graah. Han var opprinnelig fra Danmark, men kom til Norge i en alder av 16. 13 år senere startet han en av Norges første fabrikker, og sysselsatte over 70 mennesker. Hvordan blir noe slikt til, kan en lure på? Hvem var disse «jyplingene» som startet industrieventyret ved Akerselva? Var de venner eller konkurrenter? Hvor kom bomullen ifra – og hvorfor startet industrieventyret nettopp ca i 1845?

Jomfru Biseth – I arbeid ved maskinene

Neste stemme er fra en jomfru vi ikke tror er i nød! Jomfru Biseth fikk vi fra våre kollegaer på Norsk Teknisk Museum. De hadde funnet henne i det fantastiske Hjula-arkivet de forvalter. Der, i en stor og tung protokoll fra 1856 framkom det et merkelig navn; ei – og bare ei tituleres som «Jomfru» – og det er vår Jomfru Biseth. Og når man spør, blir kvinnen enda mer spennende; hvorfor er hun Jomfru, hvorfor tjener hun så utrolig mye mer enn de andre? Hvem er hun? Vår søken har ført oss inn i fortidas spennende landskap. Kildesøk og tålmodig tyding av gotisk håndskrift i store protokoller har gitt oss noen svar som vil bli presentert i utstillingen. Vi føres innom Tukthuset – og til Skottland. Samtidig skal Jomfru Biseth hjelpe oss til å forklare litt mer om hva som faktisk ble produsert på Hjula veveri og Graahs spinneri. Hva er mønstervevning? Hva gjør ei spolejente, en stoloppretter eller en spinderske? Og hva er egentlig Blåtøy?

Waldemar – Fagforeningspioner og agitator

En manns liv kan være grunnlag for mange historier. Waldemar har vi funnet i arbeiderminnene som ble samlet inn av Edvard Bull og Folkemuseet rundt 1960. Arkivmateriale har vi funnet i Oslo Byarkiv – og i ArbArk. Historiene rundt han er egnet til å sette livet i perspektiv; Waldemar er den politiske vakte – han omtaler seg selv som kommunist og stolt agitator! Det er en ypperlig forteller vi har funnet! Han, gutten i pleiehjem, vokst opp på Grünerløkka, forteller om hvordan han starter

fagforeninga på Seilduken i 1903. Arkivmateriale bekrefter hva han forteller. Og Waldemar overrasker; han er også forfatter! Bøkene finnes – med sterke kraftfulle titler om alkohol, fornedrelse og politisk oppvåkning og seire! I livsløpsintervjuet forteller han historier om skolegang, fattigvesenet, rusproblematikk, teaterliv, partipressen, litteratur, industri og fagbevegelse. Dermed kan også utviklingen av den norske velferdsstaten knyttes til denne mannen. Gjennom arbeiderminner, intervju i NRK og egne romaner kan vi lære mye om og av Waldemar.

Arbeidermuseet ser på Waldemar som en gave i formidlingssammenheng! Via han kan vi kanskje lykkes i å forklare hvorfor fagforeninger var berettiget – og hvorfor arbeidere fant sammen og organiserte seg.

Halvor Schou i 1882 foran fossen som drev fabrikken hans, Hjula Væveri.
***FOTO:** MÅNE (LILLEMOR) RUSTAD / OSLO MUSEUM*

Harriet Kristine (1898 -1977) – Dame for sin hatt

Harriet vokste opp i Biermannsgate 8, i en bygård som den gang bestod av 20 leiligheter. Familien hennes skal bebo dette bygget i tre generasjoner fra rundt århundreskiftet 1900. I dag, mer enn hundre år senere, bor barnebarnet hennes, Kari, fortsatt på Bjølsen i Sagene bydel. Det er Kari som har delt sin historie med oss. Harriet begynte allerede som 15 åring å arbeide på fabrikkene. Kari husker at mormor fortalte at hun gikk over Beierbrua, til jobb, hun mener bestemt det var på Hjula hun

var. Men – finner vi henne i Hjula-arkivet? Her står de ansatte nevnt som nr, - et nummer i rekken - relatert til maskinene de hadde ansvar for å betjene. Men vi finner Harriet i arkiver i Oslo Byarkiv, spor etter Harriet finnes! Og Kari husker godt, og er god å fortelle. Kari husker med glede når bestemor fortalte om da hun som ung fabrikkarbeiderske – før hun ble gift med Thorleif fra Torshov, fant sin hatt i et butikkvindu. Den skulle hun ha – og startet aktiv sparing. Hattehistorien kan vi høre i utstillingen, for Harriet var dame for sin hatt – og husket episoden rundt kjøpet hele sitt liv.

Karis historie om bestemoren får oss til å spørre hva det er vi husker at våre besteforeldre fortalte om sine liv? Hvem vet hva det var de jobbet med som 15-20-åringer? Før de etablerer seg?

Hvem bestemmer?

Disse fire stemmene vi skal la lyde ved åpningen av det nye museet har det til felles at de tør – og de er stolte! Ikke alle fire roper høyt, men de sier ifra. Stemmerettsjubileumsåret 1913-2013 – danner et fint bakteppe for den første utstillingen som skal presentere industri- og arbeiderhistorie via fire historiske personer. De pranger ikke i historien, men de brukte sin stemme – i sin tid! Og – etter som samfunnet utviklet seg – var det bare rett og rimelig at de spurte om hvem som egentlig bestemmer – og om hvorfor deres stemme ikke skulle med.

I avslutningsdelen vil vi fokusere på hva historien har lært oss? Det vi har oppnådd i Norge takket være en 130 år sterk historie, kamper og organisering for forutsigbart og trygt arbeidsliv – er det et avsluttet kapittel? Vi trekker noen tråder fram til dagen i dag; hvilken historie har klesplagg vi bruker i dag? Hvem vever og syr i dag – og under hvilke forhold arbeides det? Hvi8lken rettighetshistorie kan et klesplagg bære? Med dette perspektivet mener vi at utstillingen blir både historisk og aktuell.

Ingeborg Apall-Olsen er kulturviter med mastergrad fra Universitetet i Stavanger. Gro Røde er historiker med hovedfag fra Universitetet i Oslo. Begge er ansatt ved Arbeiderkulturprosjektet, henholdsvis som prosjektassistent og prosjektleder.

Kanskje er en av disse ungjentene Harriet med sin nye hatt? Sikkert er det at dette var veien hun gikk til jobb! Biermannsgate ved Sagene skole og Beierbrua ca 1910.
UKJENT FOTOGRAF/OSLO MUSEUM.

Arbeidere på Seilduksfabrikken – stedet der Waldemar var blant stifterne av fagforeningen.
***FOTO:** ANDERS B. WILSE/OSLO MUSEUM.*

Arbeiderlivet langs elva var både hardt og mykt.
***FOTO:** ANDERS B. WILSE / OSLO MUSEUM*

Er dette blåtøy? Utstillingsvindu med stoffer fra Knud Graah & co fra ca 1930.
***FOTO:** ANDERS B. WILSE / OSLO MUSEUM*

Arbeidermuseet langs Akerselva

Arbeiderbevegelsens historielag i Akershus har besøkt det nye Arbeidermuseet i Oslo. Nærmere 30 deltakere var med. Noen uker seinere fikk vi en time sammen med historiker Gro Røde som er formidlingsansvarlig for museet.

■ **Jan-Erik Østlie** (tekst og foto)

Arbeidermuseet på Sagene i Oslo er en del av Oslo Museum (OM), men det er ikke Oslo Museums idé. Ideen har kommet fra mange frivillige i foreningsliv, politiske interesserte, lokale entusiaster og fagforeningsfolk, forteller Gro Røde.

– De har i tiår sett behovet for et arbeidermuseum i hovedstaden. Mange av dem har vært her etter at vi åpnet museet i juni. Og de er stolte over det vi har fått til, sier Røde.

Langt museum

Historikeren trekker spesielt fram Åsmund Johansen som bor rett bak Arbeidermuseets hovedbygg i Sagveien 28. Men sjøl om de holder til her med galleri og utstillingsarena, er ideen at hele Akerselva skal være et stort friluftsmuseum. Dermed er egentlig Arbeidermuseet 8, 2 kilometer langt.

– Åsmund Johansen er en ekte sageneentusiast. Han spilte en gang på fotballaget til Spartacus, arbeideridrettslaget, og har lånt oss fotballskoene sine, forteller Røde som understreker at det er gjort mye politisk korridorarbeid for å få museet klart. I Sagveien 8 ligger Brenna, en arbeiderbolig som Oslo Museum har brukt tidligere. Her gjemmer det seg en unik perle i form av en arbeiderleilighet på 20 kvadratmeter.

Museet har også hatt omvisninger der de går hele Akerselva på langs, en maratonløype som tar seks timer

– Vi planlegger å gjøre noe sånt en gang i året, men ellers bruker vi mest utvalgte deler av utearealet, ikke alt samtidig. Vi bør legge opp til ting og opplevelser som folk orker å være med på, og som de har tid til, sier Røde.

Tekstilindustrien

Røde forteller at Oslo Museum tør å ta opp kontroversielle temaer. Det var Kulturdepartementet som med en bevilgning på 2,5 millioner kroner ga OM oppdraget om å skape et arbeidermuseum, men forutsetningen var at det skulle ligge ved Beierbrua på Sagene. Her står det rødmalte Hønse-Lovisa-huset (oppkalt etter en kjent litterær figur i Oskar Braatens skuespill «Ungen»), her finner vi statuen av Oskar Braaten og her finner vi statuen av de fire fabrikkarbeiderskene.

– Ja, her lå det også mange ledige lokaler, inkludert apotekergården, sier Røde.

– Hva vil dere egentlig med dette arbeidermuseet?

– Vi vil fortelle den fantastiske historien som også er Norges industrihistorie, historien om den mest kjente vannåra i landet: Akerselva. Her startet den industrielle revolusjonen i Norge. Det er her norsk arbeiderhistorie begynner. Dette har Oslo ikke vært flinke nok til å løfte fram, så nå gjør vi det. Vi viser nå første kapittel, nemlig tekstilindustrihistorien. Det startet her ved Hjula. Med Knut Graah (1817-1909) og Adam Hiorth (1816-71), forteller hun.

Vøien Bomuldsspinderi, som Graah etablerte, kom i drift 1846 med en arbeidsstokk på mellom 70 og 80 arbeidere. Det var også Graah som satte opp Brenna i Sagveien 8. Ellers leide han hus av andre og leide disse ut igjen til sine arbeidere.

Lange arbeidsdager

Neste post på utstillingsprogrammet er jern- og metallindustrien. Da hører Spikerverket, Myrens verksted og de andre mekaniske verkstedene med. Museet vil etter hvert skifte utstilling i Sagveien 28. Bare modellen av Akerselva og fana til Sagene Arbeidersamfunn blir stående som faste rekvisitter. Det var bedriftseierne som fikk lagd fana i 1884, den skulle ikke brukes politisk!

– Tanken var å forhindre den stadig økende misnøyen fra arbeiderne, sier Røde. Hun forteller om en rivende utvikling ved Akerselvas bredder i perioden 1856 til 1884. Samtidig skjedde det en sterk befolkningsøkning i Kristiania. Folk kom, ikke minst fra Akershus, og bosatte seg her. For det var ikke bare fabrikker og industri langs Akerselva, det var også arbeiderboliger. For eksempel i Maridalsveien på vestsiden og Sandakerveien på østsiden.

– Når arbeidsdagen begynte klokka seks om morran og varte til seks på kvelden, måtte arbeiderne bo nær arbeidsplassen, mener hun.

Fortidens frokost

– Vi vil at museet skal sette i gang refleksjoner hos de besøkende, enten disse er skoleklasser eller andre. For det er ingenting som heter nøytral historieformidling, sier Røde.

Hun viser til de mer radikaliserte 1970-årene og sånn arbeiderhistorien ofte ble formidlet da – litt mer svart-hvitt, mener hun. Samtidig var det også en korreksjon av noe annet.

– Kanskje er fortidens mennesker mer lik oss enn vi ofte tror.

– *Hva er veien videre?*

– Skal vi få til mer enn i dag, må vi utfordre næringslivet og andre. Vi trenger penger. Og vi opplever at næringslivet rundt oss er positive til museet. Det ligger i dag mange spisesteder i Akerselvas umiddelbare nærhet. Kanskje kan vi også få restaurantbransjen til å samarbeide med oss, de kan for eksempel varte opp med historiske retter. Arbeidermuseet i København har laget historiske matmenyer. Det er veldig spennende. Hva med fortidens frokost?

Hva med arbeiderbevegelsen sjøl?

Røde er sjølsagt også klar over at arbeiderbevegelsens egne institusjoner, som partilag og fagforeninger, er interesserte i at et arbeidermuseum i hovedstaden ivaretas

Medlemmer av Arbeiderbevegelsens historielag i Akershus på Beierbrua.

og utvikles på en skikkelig måte. Hun forteller at de i første omgang har vært litt forsiktige med å rope om midler.

– Jeg regner med at de følger med på hva vi gjør. Mange fra arbeiderbevegelsens rekker har allerede bidratt mye med ideer og annet, for eksempel har vi hatt mye kontakt med LO i Oslo og Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek. Og mye av det vi har av utstillingsmateriale har vi fått låne fra enkeltpersoner og familier. Snart skal Oslo Museum ha en ny byhistorisk utstilling på Frogner. OBOS bevilger en million kroner til denne utstillingen.

Også akershushistorie

Arbeidermuseets ansatte er åpne for innspill om det meste.

– Vi har også bedt om faglige korrigeringer dersom vi gjør feil. Så langt har vi imidlertid ikke fått noen. Og utstillingen vår tåler å bli analysert.

I et intervju med LO-Aktuelt like etter åpningen i juni fortalte Røde at museet i samarbeid med Norsk Teknisk Museum vil lage en digital app som gjør at den besøkende kan stå ulike steder ved Akerselva og få informasjon om de forskjellige fabrikkene og livet der. Denne er nå ferdiutviklet og kan lastes ned.

– *Hvorfor skal interesserte fra Akershus komme til dette museet?*

– Fordi dette er deres historie også. Oslo er innflytterbyen. Hit kom folk særlig

Medlemmer av Arbeiderbevegelsens historielag i Akershus er på besøk i arbeiderleiligheten i Sagveien 8.

fra det nære omland. Og mange steder i Akershus er ikke lenger unna enn at de nye beboerne i Kristiania, og seinere Oslo, likevel beholdt kontakten med hjemstedet. Mye av det vi viser fram kan være oldefars og oldemors egen bedriftshistorie. Oslospråket, for eksempel, er en blanding av alle dialektene fra områdene rundt. Folk flytter dit arbeidsplassene er. Den gangen som nå, sier Gro Røde.

Gro Røde på Beierbrua ved Arbeidermuseet på Sagene.

Handlingsplan 2013 – 2016

Arbeiderbevegelsens historielag i Akershus (AHA)
Vedtatt på årsmøtet 14. mars 2013.

■ --- (tekst)

Visjonen:
« Historien er grunnlaget for utvikling av framtida ».

Hovedmål 1:
Ta vare på arbeidsfolks gamle og nyere historie.

Tiltak 1.1:
Samarbeide med museer i Akershus, Akershusmuseet spesielt og Akershus kulturvernråd og møte disse om ivaretaking av arbeidsfolks gamle og nyere historie og presentasjon av dette.

Tiltak 1.2:
Samarbeide med og møte de ulike lokale og regionale historielag i Akershus om ivaretaking av arbeidsfolks gamle og nyere historie.

Hovedmål 2:
Bevare kjennskapet til arbeiderbevegelsens framvekst og betydning.

Tiltak 2.1:
Etablere «hjemmeside» som presenterer arbeiderbevegelsens framvekst og historie i Norge og i Akershus.

Tiltak 2.2:
Skrive i AHA sin årbok artikler om arbeiderbevegelsens framvekst og historie i Norge generelt og i Akershus spesielt.

Hovedmål 3:
Arrangere ulike tiltak som øker kunnskapen om arbeiderbevegelsens historie.

Tiltak 3.1:
Arrangere medlemsmøter / temamøter med sentrale deler av arbeiderbevegelsens historie minimum to ganger i året.

Tiltak 3.2:
Arrangere studiereise med relevant program i Norge eller i utlandet en gang i året.

Tiltak 3.3:
Arrangere besøk til relevante steder i Akershus eller i Norge en gang i året.

Tiltak 3.4:
Etablere «hjemmeside» som bl.a. presenterer arbeiderbevegelsens framvekst og historie i Norge og i Akershus.

Tiltak 3.5:
Videreutvikle AHA som organisasjon gjennom god medlemspleie.

Hovedmål 4:
Bidra til å etablere arbeidermuseumsfunksjoner i Akershus.

Tiltak 4.1:
Ta initiativ overfor Akershus fylkeskommune, Akershusmuseet og Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv (Arbark) for samarbeid om målet.

Tiltak 4.2:
Bidra til å arrangere konferanse om arbeidermuseumsfunksjon.

Hovedmål 5:
Gjøre innsamlete kunnskaper og materiell tilgjengelig for bruk i undervisning, forskning og media.

Tiltak 5.1:
Presentere innsamlet kunnskap og materiell på hjemmesida for fri bruk for undervisning, forskning og media.

Tiltak 5.2:
Presentere innsamlet kunnskap og materiell i årboka for fri bruk for undervisning, forskning og media.

Tiltak 5.3:
Samarbeide med Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv (Arbark) om tilgjengeliggjøring av innsamlet kunnskap og materiell.

Økonomisk handlingsplan / langtidsbudsjett:

Beretning for årsmøteperioden 2012 – 2013

Årsmøteperioden 2012 – 2013 strekker seg over tiden 30 mars 2012 til 14 mars.

Styrer og utvalg:

Leder:	**Aasmund Berg**
Nestleder:	**Sissel Marit Bue**
Sekretær:	**Kjell Engebretsen**
Kasserer:	**Lars Kvalvåg**
Medlem:	**Nils Waag**
Varamedlem:	**Arvid Ruus**
Varamedlem:	**Kari Østensen**
Varamedlem:	**Erling Diesen**
Revisorer:	**Olav Langørgen**
	Kjersti Jørstad

Representanter til Akershus kulturvernråd:

Representant:	**Aasmund Berg**
Representant:	**Arvid Ruus**
Vararepresentant:	**Erling Diesen**

Representanter til Øyerendagkomiteen:

Representant:	**Anna Smestad**
Vararepresentant:	**Kari Østensen**

Lenseteateret Fetsund Lenser BA:

Representant:	**Liv Lappegård**
Vararepresentant:	**Halfdan Karlsen**

Årbokkomiteen:

Leder:	**Jan-Erik Østlie**
Medlem:	**Nils Waag**
Medlem:	**Nina Hanssen**
Medlem:	**Knut Hongrø**
Medlem:	**Erling Diesen**

Jubileumskomiteen:

Leder:	**Aasmund Berg**
Nestleder:	**Anna Smestad**
Sekretær:	**Kari Lund Bråthen**
Medlem:	**Vidar Amundsen**
Medlem:	**Berit Lynnebakken**

Revisorer:
Olav Langørgen
Eivind Lappegård

Turkomiteen:

Leder:	**Anna Smestad**
Medlem:	**Berit Hvidsten**
Medlem:	**Astrid Stenehjem Berg**
Medlem:	**Eivind Lappegård**

Valgkomité:

Leder:	**Berit Lynnebakken**
Medlem:	**Per M. Lien**, gjenvalg
Medlem:	**Knut Hongrø**
Medlem:	**Åsta Knudsen**

Kulturpriskomité (valgt på styremøtet 14.11.2011):

Leder:	**Nils Waag**
Medlem:	**Harald Løbak Thoresen**
Medlem:	**Signy Maarud**

Styrets arbeid i perioden:
Styret har avholdt 6 styremøter i perioden og som tidligere år har vi fått låne lokalene til Skedsmo Arbeiderparti. Vi takker for velviljen partiet har vist oss i denne sammenhengen. Styret har videreført det arbeidet forrige styre satt i gang i forbindelse med 25 – års jubileet og iverksatt de prosjekter jubileumskomiteen hadde planlagt og lagt til rette for. Det er arbeidet med en ny plan for hvordan

laget best mulig skal fungere framover og med forslag til visse endringer av vedtektene. Framdriften av dette har i særlig grad skjedd i et samarbeid mellom leder og nestleder mellom styremøtene og vært en fast post på sakslisten. Nestleder har hatt et hovedansvar for dette.

Ettersom vi ikke klarte å få valgt en fulltallig reisekomite, har styret også vært involvert i å få på plass forslag til reise i 2013 og et program for en eventuell reise. Ellers har styret håndtert de løpende sakene som normalt
kommer til behandling i løpet av året og holdt seg orientert om fremdriften i det som skjer i utvalg og komiteer.

Jubileumsåret 2012:
Historielaget fylte 25 år og en egen jubileumskomite som var nedsatt på årsmøtet 2011 hadde arbeidet med ulike arrangementer for å markere dette. Denne komiteen hadde også sørget for økonomiske bidrag til gjennomføringen. Som det fremgår av beretningen til årsmøtet 2012, ble jubileet markert med en festmiddag på selve stiftelsesdagen – 25 februar. Det ble også noe senere på året – 12 mai, gjennomført et seminar på Fetsund Lenser og en industrihistorisk vandring i Heggedal, Asker 12 juni. Arrangementene ble gjennomført med god deltakelse fra medlemmene. Begge disse arrangementene er godt beskrevet i årboka 2012.

Årboka 2012:
Som tidligere er det en egen komite som står for alt arbeid med årboka. Denne besto av Nils Waag, Nina Hanssen, Knut Hongrø, Erling Diesen og med Jan-Erik Østlie som redaktør. Den første årboka kom 1988 og ny bok er kommet hvert år etter dette. Årboka i jubileumsåret var dermed nummer 25 i rekka og det var enighet om at vi dette året skulle ta kostnadene med å bruke fargebilder og å utvide den litt i antall sider. Innholdet ble både variert, omfattende og interessant og vi har forstått at den ble svært godt mottatt.

Under innbindingen skjedde det en feil som førte til at sidene falt ut. Det var LO Media som sto for produksjonen. Når de ble kjent med dette satte de – uten diskusjon - umiddelbart i gang med et nytt opplag, som kostnadsfritt for oss ble sendt det enkelte medlem. Allerede i midten av januar hadde alle medlemmene fått et nytt eksemplar i posten. Dette kunne blitt en kjedelig sak, men ble i stedet en positiv opplevelse på grunn av måten dette ble håndtert på fra LO Medias side.

Medlemsmøter:
Det er i perioden avholdt et medlemsmøte, i tillegg til jubileumsarrangementene. Det var det tradisjonelle «julemøte», hvor årboken blir presentert for medlemmene. Dette ble gjennomført 6 desember i kantina på Skedsmo rådhus, med ca. 40 medlemmer tilstede. Lagets leder Aasmund Berg, fortalte om stiftelsen for 25 år siden og om hvilke ambisjoner man den gangen hadde. Mye var oppnådd og mye står

igjen. Han pekte særlig på behovet for et videre arbeid med å få arbeiderkulturen og arbeidernes historie ytterligere tydeliggjort i museene. Sissel Marit Bue, orienterte om innholdet i handlingsplanen og vedtektsendringene styret vil legge fram for årsmøtet 2013 og Erling Diesen fortalte om planene for medlemsreisen til våren.

Årboka ble presentert av Jan-Erik Østlie, som fortalte om innholdet, hvordan stoffet var innhentet, hvordan utvelgelsen hadde skjedd og litt om planene for neste bok.

Økonomien:
Kassereren har holdt styret løpende orientert om den økonomiske situasjonen for laget. I jubileumsåret er det naturlig nok vært et større forbruk enn hva som er vanlig. Årboka er den store utgiftsposten, men er også det som er det tydeligste resultatet av lagets aktiviteter. Ved regnskapsavslutningen 2012 er det beregnet at vi har en reserve på noe over kr. 100 000. Etter styrets mening er det ikke gunstig om reserven går særlig under dette. Det betyr at utgiftene kommende år ikke bør overstige inntektene. Utover trykkingen av årboka, kommer utgiftene på utsending av boka, medlemsmøter og porto ved utsending av innkallinger og informasjon til medlemmer uten mail adresser. Årsmøtet 2012 besluttet å heve medlemskontingenten fra kr.150 til kr. 200 pr. år.

Avslutning:
Medlemsmassen i laget ligger relativt stabilt rundt 200. I tillegg til personlige medlemmer er også en del avdelinger av LO og partilag i fylket medlemmer. Det må være en hovedoppgave framover å øke medlemsmassen. Akershus er et stort og folkerikt fylke, som tradisjonelt er inndelt i fire «regioner» - Øvre Romerike, Nedre Romerike, Vestregionen og Follo. Historien, kulturlivet og næringsutviklingen kan være noe forskjellig i disse områdene og det har vært diskutert hvilke effekt for historielagets utvikling det skulle ha dersom det ble opprettet lokallag i disse fire områdene.

Laget har ikke egne lokaler for sin aktivitet og er avhengig av å låne lokaler til møter og til arkivering. Vi har fått betydelig hjelp fra Akershus Arbeiderparti og Skedsmo Arbeiderparti i denne sammenheng. Arbeiderbevegelsens Historielag i Akershus, har som mål å kartlegge, samle inn, systematisere og formidle arbeiderklassens historie. Hvert enkelt medlems bidrag i dette er viktig. Som nevnt er Akershus et stort fylke, med relativt stor avstand fra helt nord til helt sør. Ikke så store avstander som eksempelvis Finnmark, men likevel såpass at det ikke uten videre er lett å samle medlemmer fra Vestby, Asker og Hurdal til et foredrag eller et medlemsmøte. Dette er en utfordring for laget i tiden framover.

Aasmund Berg	***Sissel Marit Bue***	***Kjell Engebretsen***	***Lars Kvalvåg***	***Nils Waag***
Leder	*Nestleder*	*Sekretær*	*Kasserer*	*Årbokredaktør*

PROTOKOLL FRA ÅRSMØTET 14. MARS 2013.

Møtet ble avholdt i Skedsmo rådhus (kantina) med start kl. 19:00.
Det var 19 medlemmer til stede.

Åpning og konstituering:

Lagets leder Aasmund Berg ønsket velkommen.
Det var ingen merknader til innkallingen.
Som møteleder ble valgt Aasmund Berg og som møtesekretær ble valgt Kjell Engebretsen.
Til å underskrive årsmøteprotokollen sammen med møtesekretær ble valgt Eivind Lappegård og Anna Smestad.

Årsberetning:

Møtelederen gikk gjennom beretningen og åpnet for spørsmål eller korrigeringer under hvert punkt.
Deretter ble beretningen tatt opp i sin helhet til godkjenning.

Vedtak:
Beretningen for perioden 30 mars 2012 – 14 mars 2013 godkjennes.

Regnskap:

Kassereren gikk gjennom regnskapet.
Det var et høyere forbruk i 2012 enn tidligere år, noe som skyltes at laget hadde fylt 25 år og det var derfor en del flere arrangementer enn i et "normalår".
Ved regnskapsavslutning har laget en kapital på kr. 98 651.
Revisorene hadde ingen merknader til regnskapet og anbefalte det godkjent.

Vedtak:
Regnskapet for 2012 godkjennes.

Handlingsplan for perioden 2013 -2016:

Styret hadde utarbeidet et forslag til handlingsplan for de kommende fire år.Forslaget var sendt medlemmene for kommentarer og forslag,

med en frist satt til 11 mars 2013.

Sissel Marit Bue, orienterte om arbeidet og konkluderte med at planens fem hovedmål skal være rettesnor for lagets og styrets virksomhet i perioden.

Vedtak:
Handlingsplanen for perioden 2013 – 2016 godkjennes.

Budsjett:
Sissel Marit Bue, gikk gjennom styrets forslag til budsjett basert på en inntekt av medlemskontingenten med kr. 45 000, øvrig inntekt med kr. 31 000 og en utgiftsside med kr. 65 000. Beregnet resultat vil etter dette være kr. 11 000. De samme økonomiske forutsetningene er lagt til grunn for årene 2014 – 2016.

Vedtak:
Budsjett for 2012 vedtas. De samme økonomiske forutsetningene legges til grunn for årene 2014 – 2016.

Vedtektsendringer:
Sissel Marit Bue, orienterte om arbeidet som hadde ført fram til forslagene til vedtektsendringer styret nå legger fram.

Forslagene har vært behandlet på et medlemsmøte tidligere og sendt ut i forkant av Årsmøtet. Årsmøtet påpekte at det kunne være et misforhold mellom bestemmelsen i § 7 som sier "Stemmerett på årsmøtet har alle som har betalt kontingent" opp mot at fristen for kontingentinnbetalingen ligger i tid etter når laget normalt har sitt årsmøte. Styret ble bedt om å se over denne bestemmelsen for eventuelt å komme med nødvendig justering eller presisering til neste årsmøte.

Årsmøtet foreslo endringer til § 8 med følgende tilføyelse ".. samt tre varamedlemmer".

Vedtak:
1. Vedtektsendringene datert 14 mars 2013 vedtas. § 8 skal lyde " Styret består av 7 medlemmer som velges av Årsmøtet. Styret består av leder, nestleder, sekretær, kasserer, formidlingsansvarlig/årbokansvarlig, to styremedlemmer samt tre varamedlemmer.
2. Vedtektene gjøres gjeldende med umiddelbar virkning.

Innkomne forslag:
Det var ikke kommet inn forslag fra medlemmene de ønsket behandlet av Årsmøtet. Styret la selv fram et forslag vedrørende prokura for laget.

Ingen talte mot forslaget, men mente dette burde innarbeides i vedtektene.

Vedtak:
1. Den til enhver tid valgte leder av Arbeiderbevegelsens Historielag i Akershus har lagets prokura.
2. Leder og kasserer disponerer lagets konti.
3. Bestemmelsen innarbeides i lagets vedtekter neste årsmøte.

Valg:
Valgkomiteen har bestått av Harald Jørstad leder, Kari Lund Bråthen og Terje Strøm.

Valgkomiteens leder redegjorde for komiteens arbeide og la fram deres enstemmige innstilling – som også tidligere var sendt medlemmene.
Lagets leder Aasmund Berg, kasserer Lars Kvalvåg og vararepresentant til styret Kari Østensen hadde sagt nei til gjenvalg.

Det har i flere år vært vanskelig å få på plass en reisekomite og den tidligere så populære aktiviteten har stanset opp.

Valgkomiteen mener styret må gå gjennom dette for å finne en hensiktsmessig løsning, for deretter enten selv være reisekomite eller utpeke en slik komité.
Sammensettingen etter enstemmige valg ble:

Styret:

Leder:	Sissel Mart Bue	1 år
Nestleder:	Halvdan Karlsen	2 år
Sekretær:	Kjell Engebretsen	Ikke på valg
Kasserer:	Kjersti Jørstad	2 år
Årbokredaktør:	Jan Erik Østlie	Ikke på valg
Styremedlem:	Arvid Ruus	1 år
Styremedlem:	Erling Diesen	2 år
Varamedlem:	Nils Waag	1 år
Varamedlem:	Aud Ljødal	1 år
Varamedlem:	Hans Petter Andresen	1 år

Revisorer:

Revisor:	Olav Langørgen	1 år
Revisor:	Per Magne Lien	1 år

Årbokkomiteen:

Redaktør:	Jan-Erik Østlie	Ikke på valg
Medlem:	Knut Hognrø	Ikke på valg
Medlem:	Erling Diesen	Ikke på valg
Medlem:	Nina Hanssen	Ikke på valg

Akershus kulturvernråd:

Representant:	Sissel Marit Bue	1 år
Representant:	Arvid Ruus	1 år
Vararepresentant:	Kjersti Jørstad	1 år

Øyerendagkomiteen:

Representant:	Anna Smestad	1 år
Vararepresentant:	Harald Jørstad	1 år

Lenseteatret:

Representant:	Halvdan Karlsen	1 år
Vararepresentant:	Kari Lund Bråthen	1 år

Valgkomitè:

Leder:	Harald Jørstad	2 år (2015)
Medlem:	Terje Strøm	3 år (2016)
Medlem:	Kari Lund Bråthen	1 år (2014)

Kulturprisen:

På vegne av kulturpriskomiteen orienterte Nils Waag om komiteens arbeid og begrunnelsen for pristildelingen i år, som går til Terje Martinsen. Han har vært aktiv i Røyken Historielag fra tidlig på 80 – tallet og har skrevet en rekke artikler og emnehefter som "Om smier og smeder i Røyken", Skolegang og fattigdom på slutten av 1800 – tallet og begynnelsen av 1900 – tallet", "Svenske innvandrere til Røyken", "Dialekten vår", "Steinhogging" for å nevne noen.

Han var blant drivkreftene i oppbyggingen av bedriftsmuseet på Slemmestad, bygdesamlingen på Kornmagasinet i Røyken og bygdetunet på Hernestangen. Han har skrevet boken "Heggedal – fra 1800 –tallet og fram til våre dager" og var med å starte "Heggedal og omegn Historielag" hvor han ble den første leder. Hans produksjon, formidlingsevne og engasjement har i sterk grad bidratt til å dokumentere den folkelige historien.

Terje Martinsen hadde ikke mulighet til å være til stede på vårt årsmøte og prisen vil derfor bli overrakt på et medlemsmøte
senere i år.

Takk for innsatsen:

Aasmund Berg går av som lagets leder, Lars Kvalvåg gir seg etter mange år som kasserer og Kari Østensen tok ikke gjenvalg etter aktiv deltakelse i styret. De ble alle takket for det arbeidet de har lagt ned for laget.

FAGFORBUNDET
Akershus

FAGFORBUNDET HJELPER DEG

Vi er totalt over 23 000 medlemmer i Akershus, og i vekst.
Omtanke, solidaritet og samhold er verdier som ikke blir umoderne.

Vi treffes på tlf.23064480, via vår hjemmeside eller Facebook side.
Du kan også ta kontakt med din lokale fagforening.

Besøk våre sider:
http://akershus.fagforbundet.no/

Facebook: Fagforbundet Akershus

Bli medlem i Arbeiderpartiet!
Send «nymedlem AP» til 1980